Vasile Netea

O ZI DIN ISTORIA TRANSILVANIEI

Editura Tara Noastra

Coperta: ILIE VICTOR

Ediţie îngrijită şi postfaţă de

VALENTIN BORDA

VASILE NETEA

O ZI
DIN
ISTORIA
TRANSILVANIEI

—1 Decembrie 1918—

EDITURA

„ȚARA NOASTRĂ"

București, 1990

PROLOG

În toamna anului 1918, *marea conflagrație mondială, începută cu patru ani mai înainte, se apropia de sfîrșit.*

Rînd pe rînd, sub loviturile militare ale puterilor Antantei, Puterile Centrale și aliatele lor din Balcani se văd nevoite să accepte dreptul la autodeterminare al popoarelor împilate, să depună armele și să părăsească teritoriile ocupate.

Concomitent cu aceasta se producea și „cascada tronurilor", profețită în 1914 *de Take Ionescu, o dată cu declanșarea războiului.*

La 29 *septembrie, prin armistițiul de la Salonic, capitula Bulgaria. Turcia o urma și ea la* 30 *octombrie, sultanul Mahomed al V-lea avînd aceeași soartă ca și regele Bulgariei. La Padova, în* 3 *noiembrie, complet istovită și măcinată în interior de revolta tuturor popoarelor, capitula Austro-Ungaria, guvernele de la Viena și Budapesta denunțînd totodată dualismul încheiat în* 1867. *Ungaria, proclamată stat aparte, semna, la* 6 *noiembrie, cu generalul Franchet d'Esperay, comandantul trupelor aliate din Balcani, armistițiul de la Belgrad. În sfîrșit, la* 11 *noiembrie, pierzînd orice speranță în izbîndă, Germania acceptă și ea condițiile Antantei, focul încetînd astfel pe toate fronturile. Cu două zile înainte de capitulare, împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, unul dintre principalii vinovați de declanșarea războiului, se refugiase în Olanda, abandonînd puterea în mîinile unui guvern socialist. La* 12 *noiembrie era izgonit de pe tron și monarhul*

de la Viena — Carol I — care pînă în ajun se intitulase împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, rege al Boemiei, al Dalmației, Croației, Galiției, mare duce al Cracoviei, duce al Bucovinei, mare principe al Transilvaniei etc., etc.

Hohenzollernii și Habsburgii, care timp de sute de ani fuseseră conducătorii popoarelor din centrul, din estul și din sudul Europei, se prăbușiseră — ca și Romanovii cu un an mai înainte — sub loviturile inevitabile ale istoriei. Concomitent cu aceste evenimente care pecetluiau soarta unor sisteme de guvernămînt și a unor dinastii anacronice, se produceau altele, care, în contrast cu dezastrul acestora, reprezentau triumful popoarelor ce se eliberau și își reclamau cu tărie dreptul la unitatea și independența națională.

Într-adevăr, o dată cu prăbușirea Puterilor Centrale, se constituia Cehoslovacia, renăștea Polonia, dispărută în urma celor trei împărțiri din secolul al XVIII-lea, se forma noul stat al Iugoslaviei — prin alipirea la Serbia a Croației, Sloveniei, Bosniei, Herțegovinei și Muntenegrului — se întregea Italia cu regiunile Tirolului de sud și ale Triestului, iar poporul român — prin unirea Transilvaniei și a celorlalte provincii robite de Habsburgi — își desăvîrșea unitatea națională începută în 1859 *prin contopirea Moldovei cu Țara Românească.*

AUTORUL

I

CONȘTIINȚĂ ȘI SOLIDARITATE ROMÂNEASCĂ

Lupta acestor popoare pentru independență și unitate era tot atît de veche ca și existența lor istorică,fiindcă atît cehii și slovacii, cît și polonezii, slavii din sud și românii au căutat să-și manifeste necontenit ființa lor etnică, constituindu-se în diferite formațiuni statale proprii, care timp de secole au rezistat cu înverșunare tendințelor cotropitoare ale marilor imperii vecine. Chiar și după ce, datorită dezbinării dintre ele, au fost silite să capituleze în fața unor forțe copleșitoare, ideea libertății le-a însuflețit în mod permanent, fiecare încercînd adeseori să-și redobîndească independența pierdută și să-și afirme dreptul la viață.

În istoria poporului român, un simbol al luptelor pentru libertate și unire îl reprezintă Mihai Viteazul, care, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a izbutit să adune sub un singur sceptru nu numai Țara Românească și Moldova, ci și Ardealul, „pohta ce am pohtit".

Alcătuirea lui Mihai, datorită condițiilor vitrege ale timpului, nu s-a putut menține, dar ideea întruchipată de spada lui a trecut ca un depozit sacru din generație în generație, însuflețind, sub forma „regatului Daciei", inimile tuturor marilor vizionari.

Originea comună și identitatea de limbă a românilor de pe ambele versante ale Carpaților au fost înregistrate de cronicari, pe baza unor străvechi observații,

încă de la începutul istoriografiei noastre, constatările lor sfîrșind a se impune tuturor istoricilor, filologilor, geografilor, etnografilor și scriitorilor ce le-au urmat. „*Rumânii* — scria Grigore Ureche pe la mijlocul secolului al XVII-lea — *cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sînt cu moldovenii și toți de la Rîm se trag*" [1]. Peste cîteva decenii, ideea era reluată de Miron Costin și de stolnicul Constantin Cantacuzino. „*Lăcuitorii țării noastre* — scria cel dintîi — *ai Moldovei și Țării Muntenești și românii din țările ungurești . . . toți de un neam și odată descălecați sînt . . .* (iară) *locul unde este acuma Moldova și Țara Muntenească este drept Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramureșul și cu Țara Oltului*" [2].

Și mai plastic se exprima cronicarul muntean, după care prin „rumâni se înțeleg nu numai ceștia de aici (din Țara Românească), ci și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt și moldoveni și tot cîți și într-altă parte se află și au această limbă . . . *că toți aceștia dintr-o fîntînă au izvorît și cură*" [3].

Cu Dimitrie Cantemir și marii învățați ai Școlii Ardelene — Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuel Micu, reprezentanți străluciți ai iluminismului secolului al XVIII-lea — cercetările cu privire la originea și întinderea poporului român depășesc stadiul cronicarilor, îmbrățișînd un cîmp de vedere mai larg, urmărindu-se totodată și punctele de vedere ale istoricilor străini și punîndu-se la contribuție și constatările de natură filologică și arheologică.

---

[1] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție comentată de Const. C. Giurescu, Craiova, f.a., p. 80.

[2] Miron Costin, *Opere*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, 1958, p. 241, 254.

[3] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, ediție îngrijită de N. Cartojan și D. Simionescu, Craiova f.a., p. 170.

În *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Dimitrie Cantemir își propune să cerceteze „*izvorul și începătura numelui Dachii (pre care acum stau țările Moldovei, Țara Muntenească și Ardealul)*" pentru a ajunge la concluzia că „*românii din Dachia, carii sînt astăzi moldoveni, munteni și ardeleni, sînt din neamul lor romani de la Italia, de Traian împărat pre aceste locuri aduși*" [1]. Cu o și mai accentuată tendință spre latinitate, trecîndu-se peste vechiul strat autohton geto-dac, sînt înfățișate aceste constatări de către Petru Maior în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, învățatul ardelean afirmînd că „*romanii . . . cuprinseră Dachia toată . . . . Ardealul, Țara Muntenească și Moldova . . . de la aceștia fiind acel mult neam în zisele țări, cari pre limba sa se cheamă românii, adecă romani, iar limbile slavonești le zic vlasi și grecii vlahi, de unde latinește se numesc valahi*" [2].

Dimitrie Cantemir și Petru Maior s-au oprit cu cercetările lor la faza de început a istoriei poporului nostru, deslușindu-i cu largi argumente științifice originea și teritoriul de formare și dezvoltare. Samuel Micu și Gheorghe Șincai vor depăși această perioadă, cercetînd și înfățișînd istoria românilor din toate provinciile românești, de la origini și pînă în secolul al XVIII-lea. În *Scurtă cunoștință a istoriei românilor* [3], precum și în *Istoria, lucrurile și întîmplările românilor*, cea mai de seamă din scrierile sale istorice, împărțită în patru tomuri, Samuel Micu studiază și el problema originii daco-romanilor (primul tom), dar urmărește, pe baza naratiunilor

---

[1] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, București, 1901, p. 13, 25, 27.

[2] Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 14.

[3] Scriere postumă publicată în 1963 de Corneliu Cîmpeanu (București, Editura științifică).

cronicarilor, şi istoria Ţării Româneşti şi Moldovei, de la descălecatul lui Bogdan şi, cu referinţe sumare, pînă în 1795 (tomul III), precum şi a Transilvaniei (tomul IV), întrebuinţînd îndeosebi elemente din istoria bisericească [1].

Cu o documentaţie mai unitară şi mai sistematic utilizată, Gheorghe Şincai, în *Hronica românilor*, îmbrăţişează şi el viaţa tuturor românilor, începîndu-şi expunerea de la Dechebal „*craiul Dachiei cei vechi care şi Diurpaneu s-au numit*", pentru a o continua pînă la 1739, anul ţinerii primului sobor al episcopului Ioan Inochentie Micu la Blaj. În *Hronica* sa, integrînd istoria românească în cadrul istoriei Europei, Şincai face o largă parte „*mai multor neamuri*" — vecinilor — fiindcă „*lucrurile, întîmplările şi faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pe înţeles*" [2]. Atît la Maior cît şi la Micu şi Gheorghe Şincai, scopul istoriei şi îndeosebi relevarea descendenţei romane nu erau însă exclusiv ştiinţifice ci, în aceeaşi măsură, şi politice, toţi trei urmărind formarea conştiinţei patriotice a poporului şi elaborarea unei ideologii naţionale militante. În „cuvîntul înainte" al istoriei sale, Petru Maior spune că şi-a scris opera pentru că „*văzînd românii din ce viţă istorică sînt prăsiţi, toţi să se îndemne strămoşilor săi întru omenie şi bună-cuviinţă a le urma*". „*Românii*", scria Micu, „*cum cu numele aşa şi cu virtutea să fie adevăraţi români*", fiindcă „*a se naşte din sînge românesc mult este*". Pornind de la starea de umilinţă în care se afla atunci poporul român din Transilvania, căruia nu i se recunoştea nici unul din drepturile de care se bucurau celelalte naţionalităţi conlocuitoare,

---

[1] Scriere inedită, fragmente din primul tom s-au publicat în „*Calendarul de Buda*", 1806.

[2] Vezi cele două ediţii în trei volume, Iaşi, 1853—1854 şi Bucureşti, 1886.

Micu îndemna pe români să privească la „*părinții*" neamului lor care fuseseră „*oameni învățați, oameni războinici, oameni viteji, oameni care sus căutau și nu se lăsau robi*". Aceleași constatări și îndemnuri se desprindeau și din *Hronica* lui Șincai: „*Vai neamului românesc și iarăși vai*", fiindcă „*uitîndu-și viața și semința geme supt jugul altor neamuri... Deșteaptă-te drept aceea, o, iubite neam al meu și ai minte*".

Comparația cu strălucirea romanilor, considerați prin exagerare unici strămoși ai noștri, avea să fie făcută mai tîrziu și de Gheorghe Lazăr. „*Cînd s-ar ridica duhul din țărîna strămoșilor* — se întreba el la 1819 — *și ar privi peste strănepoții marelui chesar, slăvitului Aurelian și înaltului Traian, care în ziua de astăzi mai cunoaște-i-ar? Negreșit* — răspundea Lazăr — *i-ar căuta în palaturile cele mai împărătești și i-ar afla în vizuinele și bordeiurile cele proaste și încenușate; i-ar căuta în scaunul stăpînirii și i-ar afla amărîți sub jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați și cum i-ar afla? Rupți, goi, amărîți și asemănați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia robiei*" [1].

Ideile sociale și naționale ale corifeilor Școlii ardelene — elaborate concomitent cu marea frămîntare provocată de răscoala lui Horea (1784) — s-au impus cu repeziciune chiar mai înainte de tipărirea scrierilor lor, care au circulat vreme îndelungată sub formă de manuscrise, ca tot atîtea argumente și arme politice pentru recunoașterea politică a națiunii române din Transilvania și pentru obținerea egalității ei în drepturi cu celelalte națiuni conlocuitoare.

Aceste drepturi, așa cum avea să se releve prin marele memoriu *Supplex libellus valachorum*, din 1791 —al cărui precursor a fost episcopul Blajului Ioan Inochentie

[1] Cuvînt al lui Gheorghe Lazăr la înscăunarea mitropolitului Dionisie (1819).

Micu — nu se reclamau ca o concesie a stăpînitorilor, ci fiindcă „*națiunea română era cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei și, în același timp, mai numeroasă decît toate la un loc și decît fiecare în parte*", *avînd astfel de partea ei atît întîietatea istorică a stăpînirii teritoriului, cît și majoritatea numerică*" [1] De partea ei se aflau și ideile progresiste ale timpului, reprezentate de curentul iluminist, care cerea nu numai eliberarea omului, ci și a națiunii.

Deși respins de împăratul din Viena și de dieta de la Cluj, *Supplex*-ul de la 1791, ca și răscoala lui Horea, vor rămîne un act memorabil în istoria poporului român din Transilvania, reprezentînd un adevărat salt în gîndirea și obiectivele sale politice.

Ideile cronicarilor și ale Școlii ardelene, îndeosebi prin conținutul lor național, au avut o mare influență asupra formării ideologiei patriotice a generației pașoptiste, ai cărei reprezentanți — atît de o parte, cît și de alta a Carpaților — au fost fervenți admiratori ai cronicarilor munteni și moldoveni, dar și ai istoricilor de peste munți, și mai ales ai lui Petru Maior și Gheorghe Șincai.

Cele mai viguroase pagini de literatură patriotică scrise de C. Negruzzi, V. Alecsandri, Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu pînă la 1848, au avut ca subiect de inspirație vechile cronici românești și îndeosebi „*O samă de cuvinte*" ale lui Neculce, care au oferit poeților noștri o îmbelșugată sursă de episoade și personalități eroice, a căror glorificare a contribuit puternic la stimularea mîndriei și conștiinței naționale. Cu același interes, prin M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, A. Treboniu Laurian — editori ai „*Arhivei românești*" (1840) și ai „*Magazinului istoric pentru Dacia*" (1845) — au fost cerce-

[1] Vezi textul *Supplex*-ului tradus de T. Naum, în D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura științifică, București, 1967, p. 493—510.,

tate cronicile și din punct de vedere științific-istoriografic, fapt ce a determinat publicarea textelor cronicarilor și studierea vieții și ideilor lor [1].

Cu aceeași stăruință au fost cercetate și scrierile învățaților transilvăneni, care, depășind cadrul regional al cronicarilor, au dat istoriei românilor sensul major al sincronizării și unității în timp și spațiu.

La București, printre cei dintîi cititori ai *Istoriei* lui Maior au fost Ioan Heliade-Rădulescu și Petrache Poenaru, ambii elevi ai lui Gheorghe Lazăr. „*Idealul nostru* — avea să scrie mai tîrziu Heliade, invocînd anii de școlaritate de la Sf. Sava — *era limba românului, traiul lui într-o viață potrivită cu viața națiilor civilizate. Ți-aduci aminte* — întreba el pe fostul său coleg — *cînd a ieșit «Istoria pentru începutul românilor» a fericitului Petru Maior? O citeam împreună și cîte idei frumoase se frămîntau în capetele noastre? Ce închipuiri ne făceam a ne vedea aievea visările noastre*" [2]. Unul din principalii biografi ai lui Heliade, eruditul Gh. Bogdan-Duică, urmărind lecturile acestuia afirma, cu o accentuată notă de misticism, că „*efectul cetirii Istoriei lui Maior, asupra fostului discipol al lui Lazăr, a fost enorm: a fost atît de enorm încît, mai*

---

[1] M. Kogălniceanu, *Letopisețele Țării Moldovei* (Iași, tom I., 1845; tom. II, 1845; tom III, 1846); *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques* (Iași, 1846); N. Bălcescu, *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor* („Magazin istoric pentru Dacia", I, 1845; alte studii au fost publicate în volumele ulterioare, 1846—47); N. Bălcescu, *Logofătul Miron Costin, istoricul Moldaviei*, „Magazin istoric pentru Dacia", I; *Calendar popular pentru* 1847; N. Bălcescu și A. Tr. Laurian, *Cronicarii Țării Românești* (Constantin Căpitanul Filipescu, Radu Greceanu, Radu Popescu, I. Mustea), București, 1846—1847; *Istoria Țierei Românești de cînd au descălicat românii* („Magazin istoric pentru Dacia", IV, 1847) și *Istoria Tierei Românești de la* 1698 *încoace* („Magazin istoric pentru Dacia", V. 1847) etc.

[2] „*Curierul de ambe sexe*", II, ed. III, p. 238.

tîrziu, Heliade a început să crează că atunci mîna Domnului s-a întins spre el și l-a chemat pe calea mîntuirii" [1].

În aceeași perioadă, Petru Maior era citit la Iași de C. Negruzzi, în amintirile sale autorul lui *Alexandru Lăpușneanul* mărturisind că a „*învățat românește*" citind *Istoria* lui Maior ,pe care — semn al difuzării ei în toate țările românești — o aflase în biblioteca tatălui său, alături de *Letopisețul* lui Nicolae Costin [2]. La Cluj, pentru George Barițiu și colegii săi de la „Liceul regio academie" (maghiar), cartea lui Maior — citită în 1829 — a avut efectul „*scînteilor unui fulger...*" „*O mulțime de presimțiri și idei* — destăinuiește Barițiu — *care dormitau în noi se deșteaptară deodată ca printr-un far mec puternic, exaltația și fanatismul că noi sîntem romani și nu altcevași nu mai avea nici un cumpăt, nu mai cunoștea nici un hotar*" [3]. Spre *Istoria* lui Petru Maior se îndrepta în 1832 și N. Bălcescu [4], precum și M. Kogălniceanu care la 12/24 august 1835 cerea de la Berlin tatălui său — cerere repetată și la 26 ianuarie 1836 — să-i trimită istoria acestuia pentru a încerca să scrie o istorie „*completă*" a românilor [5]. Deși tînărul istoric n-a putut accepta concluziile lui Maior cu privire la originea pur romană a neamului românesc, spiritul și entuziasmul său patriotic l-au cucerit însă pe de-a-ntregul. Acesta îl făcea ca în 1843, la rostirea *Cuvîntului introductiv în cursul de Istoria națională* să afirme că „*Petru Maior — prin Istoria despre începutul*

---

[1] Gh. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne, Întîii poeți munteni*, Cluj, 1923, p. 47.

[2] C. Negruzzi, *Cum am învățat românește*, în „*Curier de ambe sexe*", periodul I, nr. 22, p. 337—343. Vezi și ediția *Alexandru Lăpușneanul*, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 7—14.

[3] Vezi revista „*Transilvania*", IV, 1876, nr. 5.

[4] I. Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1967, p. 343.

[5] M. Kogălniceanu, *Scrisori*, București, 1913, p. 74, 80 (ediția P.V. Haneș).

românilor — ca un nou Moisi a deșteptat duhul național (al românilor) . . . *și lui îi datorăm o mare parte din impulsul patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii*" [1].

Cu tot atîta admirație a fost privită și *Hronica* lui Șincai, pe care M. Kogălniceanu și V. Alecsandri au cunoscut-o fragmentar, încă din fragedă tinerețe, după copia adusă la Iași de călugărul maramureșean Gherman Vida, dascăl și inițiator al lor în problemele de istorie românească [2]. „*Cronica lui Șincai* — scria M. Kogălniceanu în 1841, exprimîndu-și regretul că încă n-a fost tipărită — *este un lucru atît de mare, atît de prețios încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare, se află necunoscute și nu stau la îndoială de a zice, că pînă cînd această cronică nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie*". Cît despre viața lui Șincai, M. Kogălniceanu afirmă că ea a fost o „*podoabă*" a nației românești comparabilă cu a multor „*bărbați mari din vremea veche și nouă*" [3]. Pentru Ioan Heliade-Rădulescu, Șincai a fost „*unul din cei mai mari români, martir al românismului*", iar Al. Papiu Ilarian, primul istoriograf al revoluției de la 1848 din Transilvania, i-a consacrat una din cele mai emoționante monografii istorice românești: *Viața, operele și ideile lui Giorgiu Șincai din Șinca* [4].

Alți istorici pașoptiști care au închinat lui Șincai pagini de meritată admirație au fost Timotei Cipariu și George Barițiu [5].

---

[1] M. Kogălniceanu, *Opere*, t. I, *Scrieri istorice*, București, 1946, p. 446 (ediția A. Oțetea).

[2] N. Cartojan: *M. Kogălniceanu, Scrisori și discursuri*, „*Scrisul românesc*", Craiova, 1939, p. 4.

[3] M. Kogălniceanu, *Opere*, t. I, *Scrieri istorice*, p. 615—617.

[4] București, 1861, *Discurs de recepție la Societatea academică română.*

[5] „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*", 1841, 19 oct.: „*Transilvania*", 1885, nr. 5—10.

Judecînd în ansamblul ei Școala ardeleană, N. Bălcescu exclama: „*Știm toți cine fură cei dintîi apostoli ai românismului. Cine nu cunoaște numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Cichindeal, Petru Maior, Micu-Klein, Lazăr, cari prin școli, prin cultivarea limbii și a istoriei puseră stîlpii de temelie ai naționalității române și propagară ideea unității sale?*” [1].

Formați la școala cronicarilor și a istoricilor Școlii ardelene, fără a accepta însă și exagerările latiniste ale acestora, era firesc ca pașoptiștii, atît ca scriitori și istorici cît și ca militanți politici și apoi ca bărbați de stat, să transforme gîndirea și constatările istorice și filologice ale înaintașilor lor într-un program politic, al cărui principal obiectiv avea să fie dobîndirea libertății, unității și suveranității naționale pe întregul teritoriu al vechii Dacii.

Principalele publicații periodice apărute în deceniul premergător revoluției de la 1848 — „România” (1838), primul cotidian politic al românilor, „Dacia literară” (1840), „Magazin istoric pentru Dacia” (1845) — relevă prin înseși titlurile lor aspirațiile noii generații de luptători.

Cele două mari manifeste literare pașoptiste — *Deșteptarea României* (V. Alecsandri) și *Deșteaptă-te române* (Andrei Mureșanu) deși scrise, primul de un moldovean, iar al doilea de un transilvănean, nu se adresau nici unul numai moldovenilor sau transilvănenilor, ci ambele aveau în vedere pe românii de pretutindeni.

Adresîndu-se marilor umbre ale trecutului — Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul — poetul transilvănean exclama:

---

[1] N. Bălcescu, *Scrieri sociale*, București, Editura „Vatra”, 1947, p. 172.

Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate
Și oarba neunire, la Milcov și Carpați!
Dar noi, pătrunși la suflet de sfînta libertate,
Jurăm că vom da mîna să fim pururea frați! [1]

Destăinuind în 1856 geneza poeziei sale, considerată ca o adevărată *Marseillaise* a românilor, Alecsandri arăta într-o scrisoare către publicistul francez A. H. Ubicini că ea i-a fost cerută de către tovarășii săi de luptă fiindcă, preciza poetul, la 1848 „*noi nu înțelegeam o mișcare* (revoluționară) *a țărilor noastre decît în vederea unirii tuturor românilor într-un singur corp*" [2].

Ceea ce contribuise la întărirea vechii convingeri a lui V. Alecsandri asupra dorinței unanime a tuturor românilor de a se uni într-o singură țară românească, a fost marea adunare revoluționară de la Blaj din 3/15 mai 1848 — adunare la care a participat un numeros grup de moldoveni, printre care se afla și Alexandru Ioan Cuza, viitorul domn al Unirii — unde s-a auzit marele strigăt al țărănimii transilvănene: *Noi vrem să ne unim cu Țara*. Evocînd această adunare, N. Bălcescu o considera ca „*o minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care, în zile așa mari de sărbătoare populară, vorbește de-a dreptul în inimile aleșilor săi și numai poporul și poeții, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întîmplărilor viitoare, numai ei citiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român, mîntuirea de orice domnie străină prin Unitatea națională*" [3]. Dorința poporului era dorința tuturor luptătorilor transilvăneni, în numele cărora

---

[1] Andrei Mureșanu, *Poezii și articole*, București, 1963, Editura pentru literatură, p. 39.

[2] V. Alecsandri, *Scrisori. Însemnări*, București, Editura pentru literatură, 1964, p. 150.

[3] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 174.

Constantin Romanu-Vivu, privind problema dintr-o largă perspectivă europeană, îi scria la 26 iunie 1848 lui Al. G. Golescu: „*Trebuie să ne dăm bine seama că de nu va lucra tot românul în interesul comun sîntem pierduți, fiindcă toate elementele s-au conjurat contra noastră, și toate elementele omogene astăzi umblă să se concentreze, așa italienii, așa germanii, așa slavonii. Apoi noi de ce să nu facem aceasta acum cînd ni s-a arătat epoca? Toți ne strigă că voim să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac?... Repetez* — afirma Romanu în încheiere — *că deviza noastră trebuie să fie formarea Daciei*" [1] Aceeași idee — realizată în două etape — îi preocupa și pe revoluționarii din Țara Românească, cu toate că revoluția fusese sugrumată prin intervenția Rusiei și a Turciei. La 4 martie, N. Bălcescu îi scria din exilul de la Paris aceluiași Al. G. Golescu: „*Unirea Munteniei cu Moldova este* (de pe acum) *un lucru cîștigat pentru toată lumea... Românii din Transilvania* — sublinia Bălcescu — *se vor constitui și ei în curînd într-un singur corp național de trei milioane și jumătate... Cînd deci două mari grupe de patru milioane și de trei milioane și jumătate de români vor fi constituite una alături de alta cine le va putea împiedica oare a se uni? România noastră va exista deci... Orb cine nu o vede... Țintirea noastră este de a întemeia regatul Daciei*' [2]

În termeni tot atît de captivanți, întrezărind la capătul luptei pentru realizarea unității naționale și necesitatea proclamării unei republici românești, se exprima la 1 decembrie, același an, și C.A. Rosetti. „*Noi vrem* — îi scria acesta lui Barbu Știrbei în numele exilaților — *să nu mai fie moldoveni, munteni, transilvăneni... ci o*

---

[1] *Acte și documente asupra anului* 1848 *în Principatele Române*, II, p. 136.

[2] N. Bălcescu, *Opere, IV, Corespondența*, București, Editura pentru literatură, 1964, p. 278 (ediția G. Zane).

singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani, idealul nostru fiind „o republică românească” [1].

Gîndirea națională a tuturor revoluționarilor pașoptiști — M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, Ion Ghica, Al. G. Golescu, Ion C. Brătianu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Avram Iancu — își găsea o elocventă expresie în proclamația lui N. Bălcescu de la 8 martie 1849, adresată exilaților români. „*Nu poate fi fericire fără libertate* — afirma marele patriot — *nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Uniunea națională dar e singurul principiu de viață, singurul principiu de mîntuire pentru noi*” [2].

Ideea unui stat național român unitar a devenit, deci, la sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, vehiculată de revoluționarii pașoptiști, o idee-forță a gîndirii politice românești, a cărei realizare integrală împrejurările externe vor putea să o întîrzie, dar pe care nimeni nu o va putea împiedica să-și urmeze — îmbrățișată atît de către intelectualii progresiști, cît și de burghezie, muncitorime și țărănime — cursul implacabil al legității istorice.

Prima etapă a marii creații — așa cum prevăzuse Bălcescu — s-a realizat în 1859 prin unirea, sub același domn, a Moldovei cu Țara Românească, ambele principate contopindu-se apoi, la 24 ianuarie 1862, într-un singur organism politic, prin care s-a înscris pe harta lumii o țară nouă: *România*.

România de la 1862, care nu cuprindea decît cele două provincii ciscarpatine, nu era însă România pre-

---

[1] C.A. Rosetti, *Scrieri din junețe și exiliu*, București, 1885, II. p. 176—177.

[2] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 135.

conizată de pașoptiști, fiindcă, în afara hotarelor ei rămăseseră numeroase alte provincii tot atît de românești ca și cele care izbutiseră să se unească, dar care erau ferecate în lanțurile imperiului habsburgic.

Iată de ce, cu toată bucuria provocată de unirea celor două principate — bucurie la care românii din Transilvania participaseră cu un entuziasm nemărginit[1] — România de la 1862 n-a fost considerată, din punct de vedere al teritoriului, decît ca un punct de plecare pentru realizarea etapei a doua, misiunea sa istorică fiind aceea de a pregăti și accelera — așa cum doriseră pașoptiștii — unirea tuturor românilor.

Rolul de matrice națională a acestei Românii a fost recunoscut chiar din momentul Unirii Principatelor, fiindcă la scurtă vreme după urcarea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul lui Ștefan cel Mare și al lui Mihai Viteazul, noul domn primea din partea luptătorului și istoricului transilvănean Al. Papiu Ilarian, un *Memorand* prin care i se relevau două mari principii de politică națională, deopotrivă de îndreptățite: imposibilitatea românilor transilvăneni de a-și găsi un alt punct de sprijin decît în viața și cultura românilor de peste Carpați, care, așa cum arătase Barițiu încă din 1842, îi atrăgeau ca un „*magnet*" [2] și, în mod logic, dorința acestora de a se dezvolta din punct de vedere economic și politic, prin unirea cu frații lor de peste munte. „*Românii din Transilvania în împrejurările de față* — scria entuziastul istoric la începutul anului 1860 — *numai la Principate privesc, numai de aici așteaptă semnalul, numai de aci-și văd scăparea*", constatînd totodată că „*fără Transilvania nici*

---

[1] Vezi Vasile Netea, *Românii din Transilvania și actul Unirii Principatelor*, în „Viața românească", 1966,nr. 1, p. 24—30.

[2] „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*", 1842, 2—16 martie, nr. 9—11.

Principatele nu au viitor", fiind constrînse la „*o existență precară și dubie. Numai unirea Transilvaniei* — conchidea Papiu — *va pune fundamentul vieții perpetue a României*". Memoriul lui Papiu, care se baza pe o concludentă argumentare geografică, istorică și politică, se încheia cu un aprig îndemn la faptă, urînd succesorului lui Mihai Viteazul: „*O, Principe și Doamne al românilor, fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare Domn și Român ce a avut vreodată Dacia lui Traian*" [1].

În numai cîteva pagini, istoricul transilvănean înfățișa astfel cel mai cuprinzător program de politică națională, program din care nu lipsea nici unul din elementele marii noastre tradiții istorice: Dacia, Traian, Mihai Viteazul — tendința permanentă spre unitate a poporului român.

Împrejurările politice și scurta domnie de care a avut parte au împiedicat pe Cuza — deși acesta s-a arătat în mod permanent preocupat de situația Transilvaniei [2] — să realizeze programul propus de Papiu, dar el avea să devină programul tuturor luptătorilor patrioți, de pe ambele versante ale Carpaților, sorocul înfăptuirii sale fiind ziua de 1 decembrie 1918.

Și într-adevăr, din momentul Unirii Principatelor și pînă la adunarea de la Alba Iulia, care a proclamat unirea preconizată de Papiu, toate marile acte politice și culturale ale poporului român s-au efectuat cu participarea și contribuția românilor de pretutindeni, ur-

---

[1] Al. Papiu Ilarian, *Memoriu inedit prezentat principelui Alexandru Cuza*, în „Revista de istorie, arheologie și filologie", Buc., I, 1883, vol. I, p. 133: vezi și I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, București, 1941, III, p. 255—263.

[2] Vezi pentru detalii, Const. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, București 1966, p. 431—433.

mărindu-se în mod sistematic afirmarea solidarității și unității naționale.

Cel mai important dintre ele, din acest punct de vedere, a fost actul înființării Societății Academice Române din București (1866) — viitoarea Academie Română (1878) —printre ai cărei membri au fost aleși, chiar de la început, 7 români din Moldova și Țara Românească, 3 din Transilvania, 2 din Banat, 2 din Maramureș, 2 din Bucovina, fără a fi uitați nici românii din alte părți [1]. La ședința de inaugurare a noii societăți, exprimînd un sentiment unanim, Timotei Cipariu, unul din reprezentanții Transilvaniei, a declarat, referindu-se la importanța Unirii Principatelor: „*Am început, domnilor, a ne elibera patria, am început a ne elibera limba. Am început, dar nu am terminat; rămîne să continuăm și să terminăm*". A termina lupta începută însemna, atît pentru Cipariu cît și pentru ceilalți participanți la inaugurare, a termina lupta pentru desăvîrșirea unității naționale, luptă care fără eliberarea Transilvaniei nu se putea considera încheiată. Cronicarul festivității, entuziastul V.A. Urechia, arăta, în darea de seamă scrisă cu această ocazie, că declarația lui Cipariu a fost primită „cu aplauze detunătoare" [2]. Aplauzele subliniate de Urechia nu se adresau numai cutezanței marelui filolog de la Blaj — în acel moment cetățean al Ungariei — ci în primul rînd ideii exprimate de dînsul, idee din care izvorîse însăși inițiativa înființării Academiei. „*Țelul unirii poporului român într-un singur stat* — avea să arate în anul 1919 Iacob Negruzzi — *s-a dat astfel pe față chiar de la început, fără înconjur și fără temere, deși în momentul înființării*

---

[1] Vezi Dan Berindei, *Înființarea Societății literare academice*, 1866, și *Sesiunea din* 1867, în „Studii", IX, 1959, nr. 5.

[2] V.A. Urechia, *Actele și solemnitatea oficială și neoficială a inaugurării Societății literare române*, București, 1869, p. 15.

Societății Academice România se găsea încă sub suzeranitatea Turciei, iar Transilvania fusese jertfită Ungariei chiar în acel an, prin proclamația dualismului austro-ungar" [1].

Concomitent cu declarația lui Cipariu, apăreau în ziarul „Românul" și cuvintele categorice ale celuilalt mare filolog român, B. P. Hasdeu, care afirma că „*Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pământului; există o singură România; există un singur corp și un singur suflet, în care toți nervii și toate suspinele vibrează unul către altul*" [2].

Aceeași idee însuflețea și pe românii din Transilvania, fiindcă în anul următor se puteau citi în revista „Familia", sub semnătura lui Iosif Vulcan, aceste elocvente cuvinte: „*Ca două rîurele pornite din același izvor, ca două raze ale unui soare, ca fiii aceleiași mame, ne interesăm și noi de toate păsurile fraților de peste Carpați. Ca ei ne bucurăm, cînd soarele libertății începe a le surîde, inima noastră e asemenea încîntată văzînd pe frumoasele văi și dealuri ale României fîlfîind stindardul pe care s-a scris: Înainte. Ochii noștri sînt inundați de lacrimile bucuriei cînd dînșii fac un pas înainte pe calea dezvoltării naționale și noi cei dedați a suferi împărtășim cu dînșii toate suferințele lor, căci sîngele apă nu se face, frate pe frate nu-l poate denega, deci o înaintare făcută sau măcar orice idee bună* — afirma în încheiere Iosif Vulcan — *ce se naște între noi aicea sau acolo, trebuie lățită, adusă la cunoștința tuturor fiilor noștri, ca astfel toți să ne bucurăm și să ne veselim într-însa*" [3].

Consecvent cu această idee, revista lui Iosif Vulcan a fost, timp de patru decenii (1866—1906), un adevărat buletin transilvănean al lucrărilor Academiei Române

---

[1] „Analele Academiei Române", t. XXXIX, p. 226.
[2] „Românul", XI (1867), 6 august.
[3] „Familia", 1867, nr. 5.

și întregii mișcări culturale de dincoace de munți, după cum și publicațiile transcarpatine înregistrau la rîndul lor și comentau manifestațiile și realizările românilor din provinciile subjugate, ai căror reprezentanți spirituali — scriitori și oameni de știință — aveau să fie aleși rînd pe rînd membri ai Academiei de la București.

Această constatare îl făcea pe Hasdeu să afirme în 1892 că „în Academia Română, cînd cineva zice român, șterge și Dunărea și Carpații. Noi sîntem — adăuga ilustrul învățat — și vom fi întotdeauna fericiți a primi cu mîndrie în sînul Academiei noastre pe oricare reprezentant al culturii române, de oriunde ar fi" [1].

Academia Română a avut nu numai membri din provinciile robite de Austro-Ungaria, ci chiar și un președinte, pe George Barițiu, ales la 23 martie 1893 [2].

Principalele realizări științifice ale Academiei Române din București au reflectat limba, cultura, arta și aspirațiile românilor de pretutindeni. Caracterul unitar al acestora s-a putut vedea fără posibilități de tăgadă, atît în scrieri ca *Dicționarul limbii române* (trei tomuri, 1873—1876), *Etymologicum Magnum Romaniae* (4 volume, 1884—1898), *Bibliografia românească veche* 1502—1830 (3 volume , 1903—1912), *Publicațiunile periodice românești*, 1820—1906 (1913), cît și în marele număr de culegeri de folclor din Ardeal, Banat, Bihor, Maramureș, Bucovina.

În același spirit și cu aceleași obiective s-a desfășurat și activitatea societăților culturale organizate pe bază provincială —, „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș" (1860), „Asociațiunea tran-

---

[1] „Analele Academiei Române:", t. XIII, p. 116.

[2] Vezi pentru detalii V. Maciu și V. Netea, *Unitatea națională în preocuparea Academiei Române*, „Studii", 1966, nr. 6. p. 1091—1120.

silvană pentru literatura și cultura poporului român" — „Astra" (1861). „Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina" (1862), „Asociațiunea națională din Arad pentru cultura poporului român" (1862), precum și a societăților studențești românești: „Petru Maior" (Budapesta, 1862) și „România Jună" (Viena, 1864) [1].

Ceea ce urmăreau toate aceste societăți în domeniul cultural, se urmărea în direcția politică de către Partidul Național Român, înființat în orășelul Miercurea la 8 martie 1869, și care, pînă la 1918, avea să fie principala organizație politică a românilor transilvăneni, al cărui prim act a fost un energic protest împotriva proclamării dualismului austro-ungar și a alipirii Transilvaniei la Ungaria. „*Românul* — a declarat cu acest prilej Elie Măcelaru, președintele partidului — *numai în patria lui și numai ca român poate fi fericit*". Pentru a marca opoziția sa față de hotărîrile luate de guvernele claselor dominante austro-ungare, Partidul Național Român, nevoind să recunoască anexarea Transilvaniei la Ungaria, a refuzat să participe la lucrările parlamentului din Budapesta, adoptînd față de acesta o politică de abținere totală [2]. Concomitent cu refuzul de a intra în parlament, s-a organizat însă o îndîrjită luptă prin presă și prin reuniunile cultural-economice, care au mobilizat în jurul lor atît intelectualitatea, cît și meșteșugărimea, muncitorimea și țărănimea transilvăneană.

Consecințele acestei atitudini s-au relevat cu prisosință în timpul războiului pentru independență din anii 1877—1878, care n-a fost numai războiul vechii Româ-

---

[1] Vezi pentru detalii V. Curticăpeanu, *Die rumänische Kulturbewegung in der österreichische-ungarischen Monarchie*, București, 1966.

[2] Vezi *Acte și date despre conferința română națională din Transilvania, ținută în 7—8 martie 1869 în opidul Miercurea*, Pesta, 1870.

nii, ci totodată și războiul Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și al Bucovinei.

În toate aceste provincii s-au organizat, îndată după începerea ostilităților, nenumărate colecte pentru susținerea războiului, pentru ajutorarea ostașilor răniți și a familiilor lor, și din toate au plecat spre Dunăre însemnate grupuri de voluntari români, hotărîți să aducă sacrificiul suprem pentru eliberarea adevăratei lor patrii de sub jugul otoman. Cercetînd presa vremii și listele de subscripții publicate, se poate constata că n-a existat nici un sat, nici un cătun românesc din aceste provincii care să nu-și fi trimis obolul pentru independența României [1].

După victoria de la Plevna, care a consacrat pe plan european vitejia și valoarea ostașului român, și după recunoașterea independenței României, nimeni nu s-a mai îndoit de apropiata eliberare a tuturor românilor subjugați. În satele de peste munți iminența unei Plevne a Transilvaniei a fost considerată, începînd de la această dată, ca un lucru firesc, inevitabil.

Proclamarea independenței României a avut o adîncă influență asupra atitudinii politicii Partidului Național din Transilvania, care, printr-un *Memorial* redactat de George Barițiu în 1881 — destinat străinătății — afirma că „*națiunea română niciodată nu se va împăca cu sistema dualistă austro-ungară*", ci va lupta cu perseverență pentru realizarea năzuințelor sale. *Memorialul* românesc a avut un larg ecou în coloanele unora din marile ziare occi-

---

[1] Vezi Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, București, 1927; I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatîrnare asupra românilor* ... București, 1927; Valeriu Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, „Transilvania", 1941, nr. 5—6; vezi și cercetarea mai nouă a lui Vasile Netea: *La guerre d'independance de 1877, expression de la solidarité du peuple roumain*, „Revue Roumaine d'Histoire", 1967, nr. 4.

dentale — îndeosebi franceze — care au ținut să releve îndreptățirea poporului român la libertatea și unitatea sa națională [1].

O puternică pledoarie pentru desăvîrșirea unității politice aflăm în această perioadă în ziarul „*Dacia viitoare*", organul cercului socialiștilor români de la Paris, care la începutul anului 1883 arăta într-un articol că „*unirea (din 1859)* e *incompletă*" fiindcă trei milioane de români aflați peste Carpați, „*care vorbesc aceeași limbă și au aceleași sentimente ca și noi au rămas în afara hotarelor României*", „*Voim Dacia* — declara ziarul socialist — *așa cum fu ea, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română . . . Dacă dreptul* — se afirma în continuarea articolului — *are vreo putere pe acest pămînt, atunci Transilvania și celelalte părți ale vechii Dacii unde românii sînt în majoritate, trebuie să fuzioneze și se vor fuziona mai curînd sau mai tîrziu cu statul român*" [1].

Această convingere, unanim împărtășită pe ambele versante ale Carpaților, a dat naștere în anul 1884 lozincii lansate de ziarul „Tribuna" de la Sibiu: *Soarele pentru toți românii de la București răsare.*

Lozinca „Tribunei" era nouă numai prin plasticitatea și spiritul ei mobilizator, deoarece, ca idee, ea fusese exprimată încă de la începutul secolului. Într-adevăr, la 5 decembrie 1810 profesorul transilvănean Moise Nicoară, emigrat în Țara Românească, îi scria lui Petru Maior, îndată după sosirea sa la București, precizîndu-i că îi scrie dintr-o „țară la care cu atît mai ales ni se cuvine a privi, cu cît de asta se ține onoarea noastră mai

---

[1] Vezi T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, VII, Sibiu 1913, p. 70.

[2] Vezi *Gîndirea social-politică despre Unire*, București, Editura politică, 1966, p. 321, 322.

vîrtos, fiindcă din toate părțile care le lăcue națiа noastră numai asta a ținut numele acesta urechilor noastre așa dulce, ochilor așa înălțat, așa strălucit, atîtor ginte vrednic de invidie, adică română, și fiindcă aici *se află mijlocirile mai puternice, care întrebuințîndu-le astăzi, mîne multe folositoare urmări cu laudă ar putea ferici romulenii* (românii — *n.n.) surpați*" [1]. Peste o jumătate de veac, după ce între timp se realizase Unirea Principatelor, iar orașul București devenise capitala României lui Cuza ideea va primi o și mai precisă formulare prin pana lui Iosif Vulcan care, după o călătorie făcută la București scria în 1868 : „*București, București, ce farmec divin îmi inundă inima cînd rostesc acest cuvînt! Ce fericire cerească mă împresoară cînd îmi revine în minte memoria acestui oraș. Și imima parcă îmi tremură cînd încerc a descrie impresiile și suvenirile mele de pe malurile Dîmboviței. București, București* — exclama în continuare călătorul transilvănean, care cu un an mai înainte vizitase Viena, Berlinul și Parisul — *tu nu posezi grandețea orașelor de la Apus, și totuși în ochii mei apari mai admirabil; tu n-ai splendoarea lor, și totuși ești mai luminos, tu nu te poți lăuda cu frumusețea acelora, însă pentru mine ești mai îucîntător. Pentru ce? De ce pieptul meu se agită de simțăminte dumnezeiești la amintirea ta? Tu nu-mi răspunzi* — încheia profetic Iosif Vulcan — *dar inima îmi șoptește tainic: « Pentru că ești capitala românilor ». Capitala românilor? Da . . . vei fi!*" [2]

Principiul solidarității naționale devenind astfel un principiu de bază al întregii societăți românești, în anul 1891 s-a întemeiat la București o societate cultural-politică care și-a făcut din susținerea și promovarea lui o adevărată dogmă: „*Liga pentru unitatea culturală a ro-*

---

[1] Dr. Corneliu Bodea, *Moise Nicoară*, Arad, 1943, p. 145.

[2] „Familia", 1868, nr. 38.

mânilor". Noua societate, printre ai cărei conducători au figurat cele mai reprezentative personalități ale culturii și politicii românești — V.A. Urechia, A. D. Xenopol, Alexandru Odobescu, Barbu Delavrancea, I. L. Caragiale, Alexandru Vlahuță, George Coșbuc, Spiru Haret, Victor Babeș, Nicolae Iorga, Take Ionescu, Nicolae Filipescu — a desfășurat una din cele mai largi activități naționale, organizînd nenumărate manifestații patriotice și publicînd un considerabil număr de cărți și broșuri pentru relevarea unității poporului român [1].

Un important rol a jucat „Liga culturală" în 1894, cînd s-a judecat la Cluj marele proces al Partidului Național Român, care, prin *Memorandul* din 1892, protestînd împotriva asupririi poporului român, arătase împăratului că politica austro-ungară *„e diametral opusă cu dezvoltarea întreagă a vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiilor constituționale ale statelor moderne*". În locul unei soluții constructive, guvernul din Budapesta a trimis în judecată, sub învinuirea de trădare, întregul comitet memorandist, ai cărui membri, în frunte cu bătrînul Ioan Rațiu, au fost condamnați cu toții la închisoare [2]. „Liga" a luat cu îndrăzneală apărarea atitudinii politice a acuzaților transilvăneni, izbutind să transforme procesul de la Cluj într-un mare proces național cu adînc răsunet în opinia publică europeană. În toate capitalele de județ ale vechii Românii s-au orga-

---

[1] Vezi N. Iorga, *Liga culturală* (în anexă, *Date istorice din viața Ligii culturale*, culese de Barbu Teodorescu), București, 1930; Vezi și lucrarea recentă a lui Vasile Netea, *Les antecedentes et la lutte de la „Ligue culturelle" pour l'unité nationale*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1965, nr. 3, p. 547–570

[2] Vezi pentru amănunte, Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947.

nizat mari întruniri de protest împotriva vindicativei sentințe, iar la București au apărut diferite ziare ad-hoc cu titluri dintre cele mai semnificative: „Iridenta română", „Golgota", „Turda", „Tinerimea română".

Întreaga presă română, în frunte cu marile cotidiane „Românul", „Timpul", „Națională", „Adevărul", „Lupta", „*L'Independance Roumaine*", a publicat ample articole și reportaje asupra odiosului proces, înfierînd politica de oprimare națională urmărită de guvernul claselor dominante maghiare. O atitudine dintre cele mai energice a adoptat ziarul „Munca", organul Partidului Social-Democrat, care într-un articol publicat la 15 mai 1894 arăta că procesul de la Cluj „nu e decît rezultatul asupririi românilor de către clasa asupritoare maghiară", fără a identifica însă această clasă cu totalitatea poporului maghiar, „*Toți oamenii cinstiți și sinceri* — afirma ziarul — *simpatizează cu acuzații, cu populația românească din Ungaria, care se agită și vrea să aibă drepturile ei... Purtarea stăpînirii maghiare — declara în încheiere „Munca" — este nedemnă, procesul intentat românilor este condamnabil din toate punctele de vedere*".

La acțiunile patriotice ale „Ligii' și ale presei s-a asociat și Academia Română, care la 1 iunie 1894, sub semnătura președintelui și a tuturor membrilor săi, a adresat un *Apel către toate corpurile învățate din lume* — academii, institute de știință, asociații culturale — *privitor la persecuțiunile românilor din Transilvania și Ungaria*. „Academia Română — se afirma în acest apel — cercetătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii națiunii românești și centru de activitate a culturii românești, face un călduros apel la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc, ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză de cultură generală. *Numai încetînd ura dintre națiuni* — se arată în continuare

— *și luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pacinica și armonica dezvoltare a omenirii prin știință și arte va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de sforțările ce au făcut și fac spiritele superioare, care de secole lucrează la progresul constant al omenirii*" [1].

Apelul Academiei Române a fost însoțit de numeroase mitinguri organizate de către filialele „Ligii" în marile metropole apusene — Paris, Londra, Roma, Bruxelles ș.a. — la care au luat cuvîntul, pe lîngă reprezentanții „Ligii", și anumiți oameni de știință ca profesorii Ernest Lavisse, W. R. Morfill, A. H. Carlyle etc. [2]. Numeroși oameni politici și scriitori și-au manifestat în scris solidaritatea cu lupta pentru libertate a poporului român, printre aceștia aflîndu-se W. Gladstone, fostul premier al Angliei, Casimir Périer, fostul președinte al Republicii Franceze, Georges Clemenceau, și Al. Ribot, viitori prim-miniștri ai Franței, deputatul italian M. R. Imbriani, istoricul Cesare Cantu, romancierul Emile Zola, poeții Fr. Mistral, Giosuè Carducci, Leconte de Lisle, precum și un mare număr de ziariști.

Prin intermediul „Ligii", cu o prefață de V.A. Urechia, o bună parte din aceste intervenții au fost adunate în anul 1894 în volumul *Voci latine*, constituind o puternică încurajare pentru rezistența celor oprimați.

---

[1] „Analele Academiei Române", tom. XVII, p. 6—9.

[2] Vezi G. Moroianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberte et l'opinion europeene*, Paris, 1933.

II

LUPTA NAȚIONALĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

La începutul secolului al XX-lea, lupta pentru unitatea națională dobîndește un ritm din ce în ce mai accelerat. Tinerii scriitori și cărturari transilvăneni — Octavian Goga, St. O. Iosif, Ilarie Chendi, Octavian C. Tăslăuanu, Ioan Agârbiceanu, Ioan Lupaș, Alexandru Ciura, Silviu Dragomir — se adună în jurul revistei „Luceafărul" (1 iulie 1902), atrăgînd în frontul lor și pe scriitorii și istoricii transcarpatini: N. Iorga, Vasile Pârvan, Mihail Sadoveanu Victor Eftimiu, Emil Gîrleanu, Cincinat Pavelescu, Corneliu Moldovan, C. Sandu-Aldea . . . [1] „*Luceafărul*" devine astfel „*pe pământul neliber* — după afirmația lui N. Iorga, care prin revista „Semănătorul" de la București urmărea și el aceeași țintă — *un simbol al unității românești*" [2]. Paginile de foc ale „Luceafărului" înflăcărează inimile unei întregi generații, răscolesc adînc cugetele românești, fac necontenit apel la înfrățirea românilor de pretutindeni, propovăduindu-se mobilizarea națională. Poezia lui Octavian Goga — al cărui prim volum apare în 1905 — pătrunde adînc în toate conștiințele, le zguduie, le înalță, devine o lozincă patriotică. Jalea Ardealului e exprimată în

[1] Vezi pentru istoricul și semnificația revistei „Luceafărul", Vasile Netea *De la Petru Maior la Octavian Goga*, București, 1944, p. 287—297.

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, 1934, II, p. 78.

versuri de o captivantă înduioșare și energie. Iată tabloul din elementele căruia se împletea cîntarea noului bard:

La noi sînt codri verzi de brad
Și cîmpuri de mătasă
La noi atîția fluturi sînt
Și-atîta jale-n casă.
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte,
La noi sînt cîntece și flori
Și lacrimi multe, multe.
. . . . . .
La noi de jale povestesc
A codrilor desișuri,
Și jale duce Murășul
Și duc tustrele Crișuri.

În 1906, în urma unui raport al lui Titu Maiorescu, constatînd că poeziile lui Goga *„reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa"*, Academia Română încunună tîmplele tînărului poet cu laurii unui mare premiu [1], confirmînd încă o dată nezdruncinata solidaritate națională.

Cu aceeași însuflețire erau scrise și articolele și monografiile lui N. Iorga, care între anii 1898—1914 — călcînd pe urmele lui N. Bălcescu și M. Eminescu — a întreprins numeroase călătorii în Transilvania pentru a studia istoria și viața românilor de aici. Rezultatele cercetărilor sale sînt cuprinse îndeosebi în cele două mari lucrări intitulate: *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* (2 vol., 1906) și *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* (2 vol. 1915).

---

[1] Titu Maiorescu, *Critice*, București, 1966, Editura pentru literatură, p. 580.

Constatările lui N. Iorga subliniau în mod categoric că „oricît s-ar sili orișicine, rădăcina noastră nu poate fi smulsă din adîncimea unui pămînt care a numit pe străbunii noștri întîii născuți ai săi" [1] și că, în ansamblul ei, „cultura românească e una singură" [2].

În anii 1906 și 1911 se produc două evenimente care pun într-un nemijlocit contact mii de români de pe ambele versante ale Carpaților [1]: expoziția jubiliară de la București, organizată pentru aniversarea a patru decenii de domnie a lui Carol I și aniversarea a 50 de ani de la întemeierea „Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura poporului Român („Astra"), sărbătorită la Blaj.

La cea dintîi, alături de intelectualii care se cunoșteau din paginile revistelor „Luceafărul" și „Semănătorul", a participat și un imens număr de țărani, în frunte cu renumitele coruri bănățene organizate de Ioan Vidu, care s-au luat la întrecere cu corurile țărănești din vechea țară. „*A fost* — scria un cronicar contemporan — *o culme a istoriei noastre contemporane în producțiile acestor coruri, în acea atingere înduioșătoare a flamurilor, în acea îmbrățișare frățească între fiii răzleți ai diferitelor provincii. Pentru moment* — adăuga cronicarul profetic — *poate nu ne dăm destul de lămurit seama de importanța evenimentului... dar roadele acestor manifestări pot fi dintre cele mai hotărîtoare pentru soarta noastră în viitor*" [3]. La Blaj, aniversarea „Astrei" fiind considerată ca un adevărat „triumf al culturii românești", s-au adunat fruntașii intelectualității române de pretutindeni — Andrei Bârseanu, Vasile Goldiș, N. Iorga, I. L. Caragiale, George Coșbuc, Octa-

---

[1] N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Banat*, II, p. 724.

[2] N. Iorga, *Partea românilor din Ardeal și Banat în cultura românească*, Vălenii de Munte, 1911, p. 1.

[3] Ilarie Chendi, *Impresii*, București, 1908, p. 82.

vian Goga, St. O. Iosif, Ion Agârbiceanu, Zaharia Bârsan, Sextil Pușcariu, Simion Mehedinți, Alexandru Ciura, Victor Eftimiu, compozitorul Iacob Mureșanu, artiștii Aristița Romanescu și Petre Liciu — precum și 30 000 de țărani în fruntea cărora a zburat, decolînd de pe Cîmpia Libertății, marele geniu al văzduhului românesc, Aurel Vlaicu.

Numărul participanților veniți din Muntenia și Moldova — preciza ziarul „Tribuna" — a fost de aproape 500 [1]. „*Zilele de la Blaj (15—17 august)* — scria același ziar — *vor rămînea unul din marile semnale de lumină cari vor străbate prin veacuri, arătîndu-se cărarea ce avem să urmăm, căci aceste zile ne-au dat, deplină ca niciodată în trecut, sinteza vieții noastre naționale... Slăvite să rămînă aceste zile pentru totdeauna* — adăuga « Tribuna » în încheiere — *slăvit pămîntul care le-a ocrotit. Unitatea noastră sufleatecă nu și-a găsit niciodată o expresie mai minunată decît în aceste zile la Blaj*" [2].

Un nou avînt ia în această perioadă și viața politică. În 1903, se înființează secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria, care va edita publicațiile „Votul poporului" — (11/24 ian. 1903, Timișoara) și „Adevărul" — „Glasul poporului — cu subtitlul „Organ al partidei democrate din Ungaria, Foaie pentru poporul muncitor român" (16 august 1903, Budapesta). Spiritul patriotic de care erau călăuzite aceste publicații, care aveau să cunoască numeroase suspendări, ca și poziția de pe care luptau pentru satisfacerea revendicărilor social-economice și naționale ale românilor din Transilvania este puternic relevat printr-un articol publicat de „Votul poporului" la 13 februarie 1904, în care se afirmă

---

[1] „Tribuna", Arad, 1911, 30 august.
[2] Idem.

că „poporul român este cel mai disprețuit, cel mai batjocorit dintre popoarele din Ungaria" [1]. Aceeași constatare o făcea și „Adevărul" care, la 1 mai 1906, scria că „românii din această țară sînt cei mai apăsați, sînt lipsiți de drepturile cele mai elementare" [2]. Deși lupta „pentru drepturile milioanelor de muncitori ai poporului român", „Adevărul", ca și „Votul poporului", îmbrățișa cu aceeași energie și lupta celorlalte popoare oprimate din Austro-Ungaria. „Nu sîntem naționaliști — declara „Adevărul" la 9 decembrie 1906 — dar ca un partid care luptă pentru libertățile tuturor popoarelor din această țară, protestăm cu indignare contra apăsării uneia sau alteia dintre naționalitățile din această țară" [3].

Înființarea secției românești a Partidului Social-Democrat din Ungaria, al cărei prim congres s-a ținut la Lugoj, în 24—25 decembrie, a contribuit într-o largă măsură la dezvoltarea solidarității clasei muncitoare de pe ambele versante ale Carpaților, anticipînd desăvîrșirea unității politice. Delegații secției transilvănene vor participa rînd pe rînd la congresele sindicatelor și ale Partidului Social-Democrat din România, iar reprezentanții acesteia vor lua parte la congresele și conferințele secției. Datorită cluburilor muncitorești, înființate de această secție, au pătruns în Transilvania publicațiile periodice socialiste din România, și îndeosebi ziarul „România muncitoare", precum și un însemnat număr de scrieri politice și literare. Cu sprijinul cercului „România muncitoare" de la București s-au înființat bibliotecile românești sindicaliste de la Brașov, Sibiu și din alte orașe.

---

[1] Vezi *Presa muncitorească și socialistă din România*, București, 1966, vol. II, p. I, pag. 486.

[2] Idem, p. 572.

[3] Ibidem, p. 571.

La 10 ianuarie 1905 Partidul Național Român, care în 1869, pentru a evita recunoașterea încorporării Transilvaniei la Ungaria, luase hotărîrea de a nu participa la lucrările Parlamentului din Budapesta — hotărîre confirmată și de congresul din 1881 — constatînd lipsa de eficacitate a acestei tactici s-a pronunțat pentru abandonarea ei și participarea la viața parlamentară.

Concomitent cu hotărîrea de a intra în Parlament, hotărîre luată sub presiunea opiniei publice și îndeosebi a generației tinere, conducerea partidului a ținut să-și formuleze încă o dată vechile obiective ale luptei naționale. „*Pretindem neclintit* — se afirma în rezoluția din 1905 — *recunoașterea poporului român ca individualitate politică alcătuitoare de stat și asigurarea dezvoltării sale etnice și constituționale, prin instituțiuni de drept public . . . Nu numai că pretindem din nou* — se arăta în continuare — *conform programului național, punerea în deplină vigoare și respectarea legii pentru egala îndreptățire*[1], *ci pretindem revizuirea și confirmarea tuturor acelor legi ulterioare, a căror dispoziție taie în principiile acelei legi fundamentale*".

Programul prevedea totodată și numeroase revendicări social-economice, introducerea sufragiului universal, desființarea fidei-comisurilor (marile moșii ale nobilimii, a căror proprietate și indivizibilitate era asigurată prin legi speciale — *n.n.)*, „împroprietărirea corespunzătoare a țăranilor" prin vinderea moșiilor statului, inalienabilitatea și indivizibilitatea minimului de proprietate țărănească, schimbarea legii pădurilor „spre marea ușurare a poporului", reformarea radicală a legilor fiscale prin reducerea impozitului agricol și prin stabilirea unei „contribuții progresive", și totodată prin desființarea dărilor pentru minimul de existență și pentru articolele de consum alimentar. Nu erau uitate nici inte-

[1] E vorba de legea naționalităților din 1868.

resele muncitorilor, cerîndu-se o legislație care să facă „imposibilă exploatarea lor din partea întreprinzătorilor" [1] deși acestea aveau să fie uitate mai tîrziu.

Deși în condiții cu totul ingrate, avînd de luptat atît cu dispozițiile unei legi electorale care, aplicîndu-se numai în Transilvania, împiedica majoritatea populației românești de a putea vota, cît și cu abuzurile și samavolniciile administrației de stat, Partidul Național Român a participat pînă în 1918 la trei alegeri parlamentare. La prima dintre ele (1905), deși s-au depus candidaturi în toate circumscripțiile care aveau majoritate românească, nu s-au putut alege, din cauza ingerințelor administrației — la o populație de 2 800 040 — decît abia 8 deputați români [2]. Printre cei căzuți se afla însuși președintele partidului, bătrînul Gheorghe Pop de Băsești, căruia nu i se va permite niciodată intrarea în Cameră. Sîrbii și slovacii, pentru aceleași motive, au putut alege numai cîte unul. La a doua alegere (1906), numărul deputaților români aleși pe listele Partidului Național s-a ridicat la 14 [3]. În 1908, în urma alegerii parțiale de la Beiuș, va intra în Cameră și cutezătorul memorandist Vasile Lucaciu, pentru ca apoi, la alegerile din 1910, care s-au făcut în condiții de excesivă teroare, să nu se mai poată alege decît 5. Acești deputați — Vasile Damian (Baia de Criș), Teodor Mihali (Ileanda), Ștefan Ciceo Pop (Sibiu), Nicolae Șerban (Făgăraș), Alexandru Vaida-Voevod (Arpaș) — au fost ultimii reprezentanți români ai Transilvaniei în Parlamentul din Budapesta. Printre cei împiedicați de a intra în Parlament la alegerile din 1910 se aflau, alături de Gheorghe Pop de Băsești, prețe-

---

[1] Vezi T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, 1915, vol, VIII, p. 169—171.

[2] Vezi numele lor în T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 174.

[3] Ibidem, p. 228.

dintele partidului, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Iuliu Maniu. Abuzurile și samavolniciile comise la aceste alegeri au inspirat lui Octavian Goga piesa *Domnul notar*, în care poetul înfiera pe agentul tipic al administrației austro-ungare, chemat să pună în aplicare draconicele dispoziții guvernamentale.

În 1912, în vederea viitoarelor alegeri, legea electorală suferea o neașteptată modificare, luîndu-se măsuri, printr-o nouă fixare a circumscripțiilor de votare, ca populația românească din județele Alba de Jos, Bistrița, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Solnoc-Dobîca, Turda-Arieș, Tîrnava Mare, Tîrnava Mică, Sibiu, să fie admisă la vot abia într-o proporție de 2—3 la sută [1].

Hotărîrea Partidului Național Român de a intra în lupta parlamentară venea tocmai la timp, fiindcă, la începutul secolului al XX-lea, politica de opresiune națională practicată de guvernul claselor dominante din Ungaria luase forme din ce în ce mai grave și mai amenințătoare. După statistica publicată în anul 1906 de către guvernul maghiar, numărul funcționarilor superiori din Transilvania cuprindea abia 5,4 la sută români, în comitate și orașe 7,4 la sută, iar ca notari sătești, 20,8 la sută. Justiția se afla în mîinile maghiarilor și sașilor în proporție de 94,4 la sută [2].

Apogeul acestei politici a fost atins în anul 1907 prin legile școlare impuse de contele Albert Apponyi, ministrul instrucțiunii publice, prin care se urmărea completa maghiarizare a învățămîntului românesc, chiar dacă acesta era susținut prin mijloacele proprii ale românilor. Prin articolul 20 al legii lui Apponyi se prevedea ca învățătorii, indiferent de caracterul școlii și de faptul

---

[1] Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere economic-cultural*, București, 1915, p. 130—131.

[2] *Magyar Statisztikai közlemények*, Budapesta, XVI, 1906, p. 136—145.

că beneficiau sau nu de ajutor de la stat, erau obligați a dezvolta și întări în spiritul elevilor sentimentul de alipire către patria maghiară și conștiința aparținerii la națiunea maghiară. Deși combătută cu energie atît de către cei doi mitropoliți români — Ioan Mețianu (ortodox), Victor Mihali (greco-catolic), cît și de către deputații Partidului Național, care pentru demascarea caracterului șovinist al legii au organizat și numeroase adunări populare, legea Apponyi, dată fiind absoluta majoritate maghiară a Parlamentului, a fost votată fără a se ține seama de protestul românilor, și a devenit unul din principalele instrumente de deznaționalizare. Pe baza acestei legi, în decurs de numai trei ani (1908—1910), după însești statisticile publicate de guvernul maghiar, au fost desființate nu mai puțin de 420 de școli românești. Aceeași soartă în anii următori le pîndea și pe celelalte. Analfebetismul constituia o adevărată plagă pentru întreaga populație rurală. În anul 1910, numărul neștiutorilor de carte din Transilvania reprezenta 48,9 la sută din populație, iar în Maramureș, el se ridica la 73,2 la sută [1].

Deși restrîns ca număr, grupul deputaților români din Parlamentul maghiar a desfășurat — în strînsă colaborare cu reprezentanții sîrbilor și slovacilor cu care constituiau un club parlamentar comun — o intensă și îndrăzneață activitate de opoziție. Chiar în prima cuvîntare rostită în Parlament de deputatul Teodor Mihali, în numele tuturor reprezentanților Partidului Național, se protesta împotriva faptului că nu se respectau legile fundamentale cu privire la drepturile naționalităților și se demasca permanenta falsificare a voinței majorității populației, cerîndu-se, pentru respectarea „voinței ade-

[1] *La Transylvanie*, II, București, 1938, p. 833.

vărate a națiunii", introducerea sufragiului universal [1]. Votul universal, „fără considerare la rasă și naționalitate", era cerut în aceeași sesiune și de deputații Ștefan Ciceo Pop, Aurel Vlad și Ioan Suciu, care au făcut un sever rechizitoriu politicii de maghiarizare.

Consecvenți, deputații români au combătut pas cu pas toate legile reacționare și șoviniste aduse în discuția Parlamentului, făcîndu-se purtătorii de cuvînt ai revendicărilor și aspirațiilor maselor oprimate, și ținînd totodată un strîns contact cu guvernul și partidele politice de la București.

Pentru susținerea și popularizarea programului și a atitudinii partidului, precum și a intervențiilor parlamentare ale reprezentanților săi, în anul 1907 s-a înființat la Budapesta cotidianul „Lupta", avînd ca director, în primul său an de apariție, pe Al. Vaida-Voevod și apoi pe Vasile Lucaciu. Ca publicație cu caracter poporal, destinată maselor țărănești, s-a editat foaia săptămînală „Poporul român", a cărei conducere a fost încredințată deputatului Aurel Vlad.

În această activitate se află sursa popularității de care s-au bucurat în această perioadă deputații Coriolan Brediceanu, Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop, Ioan Rusu-Șirianul, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad — precum și contribuția pe care, împreună cu reprezentanții clasei muncitoare, aveau să o aducă la actul Unirii.

Nu în toate împrejurările și nu în toate manifestațiile conducătorii Partidului Național au găsit însă calea cea mai indicată, și nu întotdeauna metodele întrebuințate au fost cele mai judicioase. Cercetînd activitatea parlamentară a reprezentanților acestui partid, aflăm și

[1] T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 197.

unele discordanțe între declarațiile unora dintre ei — care, în anumite circumstanțe, constrînși de situația politică existentă, au invocat datoria fidelității față de statul asupritor și totodată necesitatea menținerii monarhiei austro-ungare — și între aspirațiile reale ale poporului român, al cărot țel final era înfăptuirea unității naționale. Problema organizării politice a maselor a fost apoi lăsată în mod permanent pe planul al doilea, iar revendicările lor social-economice, îmbrățișate cu precauție. Această latură a activității Partidului Național a fost criticată chiar de către unii din fruntașii săi care, după alegerile din anul 1910 — cu prilejul cărora preotul Vasile Mangra, unul din fruntașii partidului, a îmbrățișat programul guvernamental maghiar — s-au adunat în jurul poetului Octavian Goga și au început, prin ziarul „Tribuna" de la Arad, o vie campanie împotriva lui Mangra și a conducerii partidului. Alături de Goga s-au grupat îndeosebi elementele tinere — Ilarie Chendi, care și-a dovedit și în această campanie marile calități de polemist și pamfletar, Ioan Lupaș, Ioan Agârbiceanu, Alexandru Ciura, Silviu Dragomir — cunoscuți din paginile revistei „Luceafărul", dar și unii luptători mai vîrstnici ca R. Ciorogariu, directorul Seminarului din Arad, Nicolae Oncu, directorul băncii „Victoria" din același oraș, Nicolae Ivan, asesor consistorial la Sibiu, membri, ca și Goga, ai comitetului național, și alții. Sub lozinca, „premenirii cadrelor conducătoare și a programului partidului", gruparea tribunistă — ai cărei exponenți și-au înaintat demisia din comitetul partidului — numită și gruparea „oțeliților", a purtat timp de aproape doi ani o îndrîjită luptă împotriva unor elemente socotite învechite și a practicilor politice considerate desuete. Din domeniul politic lupta a trecut și în sectoarele economic și cultural, „oțeliții" preconizînd o înnoire totală a societății românești din Transilvania. Ca răs-

puns la mișcarea „oțeliților" și a „Tribunei", comitetul partidului a înființat la Arad — suprimînd ziarul „Lupta" de la Budapesta — un nou ziar intitulat „Românul", care, pus sub direcția lui Vasile Goldiș, a apărat cu energie pozițiile tradiționale și oficiale ale partidului.

La 12 martie 1912, în urma intervenției cercurilor politice de la București, care nu admiteau o diminuare a prestigiului Partidului Național Român, „Tribuna" a fost silită să-și înceteze apariția, redactorii săi intrînd în redacția „Românului", iar Octavian Goga și R. Ciorogariu și-au reluat locul în comitetul combătut pînă în ajun [1].

Mediația între cele două grupuri a fost făcută de C. Stere.

Atitudinea precaută a conducătorilor partidului, a cărui existență legală, ca partid național, nu fusese recunoscută niciodată, era determinată de severitatea cu care erau urmărite și sancționate, sub numele de „trădare de patrie", toate manifestările politice care ar fi preconizat dezmembrarea statului ungar. Declarațiile incriminate de unii publiciști și istorici au fost dictate de condițiile obiective ale luptei, ele exprimînd nu gîndul sincer al celor ce le rosteau, ci exclusiv necesitățile de ordin tactic ale unei lupte de lungă durată și profund disproporționate în ceea ce privește natura și efectivele forțelor antagoniste. Puterii imense a imperiului austro-ungar, care la începutul secolului al XX-lea dispunea de o populație de 50 000 000 de locuitori și de considerabile mijloace represive militare și economice, la care se adaugă și alianța cu Germania lui Wilhelm al II-lea, conducătorii românilor nu-i puteau opune decît rezis-

---

[1] Vezi în legătură cu această luptă: Al. Vaida-Voevod, *Mangra Tisza și „Tribuna"*, Brașov, 1911; Octavian Goga, *Ce e „Tribuna zilelor noastre?* Arad, 1911; R. Ciorogariu, *Spre prăpastie*, Arad, 1911.

tența morală a unei populații încătușate de aparatul de stat și complet dezarmate. Datorită acestei disproporții de forțe, unii dintre exponenții politici transilvăneni, într-o vreme cînd însăși România era încadrată în sistemul diplomatic al puterilor centrale, au crezut — în mod greșit — că oprimarea la care erau supuse popoarele din Austro-Ungaria ar putea fi înlăturată printr-o reorganizare a imperiului pe baze federaliste, care ar fi acordat tuturor acestor popoare, recunoscîndu-li-se teritoriul național, o largă autonomie, administrativă, culturală și politică. Teoreticianul acestui proiect a fost cu deosebire publicistul Aurel C. Popovici, care în anul 1906, pentru a contribui la rezolvarea problemei naționale și a crizei constituționale din imperiul habsburgic, a tipărit la Leipzig lucrarea intitulată *Die Vereinigten Staaten von Gross Österreich* (Statele Unite ale Austriei Mari), prin care propunea împărțirea Austro-Ungariei în 15 state naționale unite între ele pe baza unei constituții federale și a unui monarh comun. Cele 15 state proiectate de Aurel C. Popovici erau: Austria germană, Boemia germană, Moravia germană (Silezia), Boemia (Cehia), Ungaria, Transilvania, Croația, Galiția apuseană, Galiția răsăriteană, Slovacia, Ucraina (Rutenia subcarpatică), Voivodina (sîrbească), Secuimea, Tirolul, Triestul[1].

La apariția ei, lucrarea lui A. C. Popovici, care, pentru realizarea federalizării, credea că se poate sprijini pe însuși moștenitorul tronului, arhiducele Franz Ferdinand, cunoscut ca adversar al sistemului dualist, a provocat un viu interes în întreaga Europă, și mai ales — cu reacții diferite — în țările amintite. Considerată de unii români și de către popoarele slave ca una din

[1] Vezi pentru detalii Aurel C. Popovici, *Stat și națiune — Statele Unite ale Austriei Mari* — traducere din limba germană, cu o prefață de Petre Pandrea, București, 1939, p. 242—250.

soluțiile temporare acceptabile pentru slăbirea imperiului habsburgic și pentru emanciparea lor națională, ea a fost combătută cu îndîrjire de către exponenții politici ai claselor dominante maghiare, care vedeau în federalizarea propusă o lovitură de moarte pentru politica de oprimare aplicată de ele.

Moartea lui Franz Ferdinand, prin atentatul de la Sarajevo (28 iunie 1914) și izbucnirea războiului mondial au pus însă capăt speranțelor de eliberare prin federalizarea imperiului habsburgic, și însuși autorul teoriei federaliste, criticat adeseori cu asprime pentru concepțiile sale, a arătat, în timpul războiului, că „nu mai există nici o rațiune ca imperiul să existe, dar că sînt numeroase cele pentru care el să fie distrus, pentru ca astfel națiunile oprimate să fie eliberate de sub jugul insuportabil al acestor guverne ignorante și despotice" [1].

Nici declarațiile de fidelitate smulse unor deputați și nici proiectele de federalizare a Austro-Ungariei n-au îndepărtat însă Partidului Național Român de țelul final al luptei sale și nu i-au diminuat, sprijinindu-se necontenit pe aspirațiile poporului, puterea de rezistență și combativitate. Un moment critic al existenței sale s-a produs în anul 1910, cînd guvernul Kuhen-Hervéry, prin contele Tisza, ministru atunci al afacerilor interne, a încercat, nevoind să recunoască Partidul Național Român, să ajungă la soluționarea unora din revendicările românești prin tratative cu dr. Ioan Mihu, întemeietorul băncii „Ardeleana" de la Orăștie, una din personalitățile proeminente ale burgheziei transilvănene. Mihu a condiționat însă acceptarea propunerilor con-

---

[1] Aurel C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris, 1918, p. 222.

telui Tisza de asentimentul conducerii partidului [1], fapt ce a dus la întreruperea tratativelor începute, dar totodată și la constrîngerea guvernului de a trata în anii 1913—1914 direct cu partidul nerecunoscut pînă atunci. Prin aceste tratative, recomandate din motive diplomatice și de guvernul de la București, contele Tisza a crezut că va putea obține, în schimbul unor vagi concesii școlare, economice și electorale, recunoașterea, din partea Partidului Național Român, a stării de drept existente în Ungaria. Una din cele mai arzătoare dorințe ale contelui Tisza era ca partidul să-și înceteze activitatea națională, fruntașii săi urmînd să-și continue activitatea politică în cadrul partidelor politice maghiare. Comisia de zece care a dus în acești ani tratativele cu contele Tisza — comisie formată din Gheorghe Pop de Băsești, președintele partidului, Valer Braniște, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop, Al. Vaida-Voevod, Aurel Vlad — respingînd propunerile guvernului, a izbutit să consolideze poziția politică a partidului și să mențină problema românească pe vechea ei linie de intransigență [2].

Ceea ce a determinat guvernul maghiar să dorească o înțelegere cu Partidul Național Român, era, pe de o parte, numărul majoritar al populației românești din Transilvania, care, în ciuda tuturor tendințelor de deznaționalizare și a falsificării statisticilor, continua să se dezvolte în mod ascendent — recensămîntul din 1910 indica numărul de 2 830 040 români față de 1 664 286 maghiari,

---

[1] Vezi Dr. Ioan Mihu, *Spicuiri din gîndurile mele politice, culturale, economice*, publicate cu un studiu biografic de Silviu Dragomir, Sibiu, 1938, p. 3—94 .

[2] Octavian C. Tăslăuanu,, *Lupta dintre două neamuri*, „Convorbiri literare", 1940, nr. 7—12.

iar pe de alta, rolul din ce în ce mai important pe care România îl juca în sud-estul european și în proiectele de război ale Germaniei și Austro-Ungariei.

Prin opoziția sa față de politica guvernului claselor dominante maghiare, Partidul Național Român, ca exponent al națiunii române, și în strînsă colaborare cu partidele celorlalte popoare oprimate, a contribuit astfel la demascarea și slăbirea sistemului dualist, preconizînd în mod permanent necesitatea lichidării lui.

În lupta sa pentru satisfacerea revendicărilor social-politice și naționale ale poporului român, Partidul Național Român a fost consecvent susținut de către secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria. „Socialiștii — scria „Tribuna" la 1 iulie 1905 de pe pozițiile Partidului Național Român — nu ne pot fi decît soți de arme firești, căci între postulatele programului nostru nu este nici unul care ar fi împotriva năzuințelor lor. Din contra, sînt multe (care ne unesc) și mai ales este cel cardinal, sufragiul universal, necondiționat înscris în programul nostru (și al lor)". Cuvinte tot atît de categorice se rosteau și în ziarul „Adevărul" din 9 decembrie 1906: „*Recunoaștem că astăzi (d-voastră, reprezentanții Partidului Național Român), sînteți singurii în Dietă care duc o luptă adevărat democratică... Veniți dar în mijlocul nostru, dați-ne ajutor să luminăm poporul... Uniți puterile voastre cu ale noastre și să începem lupta care va mîntui întregul popor din sclavia și mizeria în care se găsește*".

Fideli acestui principiu, în 1907, după însăși recunoașterea „Tribunei", socialiștii români, combătînd cu energie legile șoviniste ale contelui Apponyi, „*s-au ridicat cu putere contra politicii de maghiarizare a guvernului*" [1].

Colaborarea dintre cele două partide s-a relevat astfel atît în domeniul social, cît și în cel național, ambele

[1] „Tribuna", 1908, 22 ianuarie, nr. 7.

urmînd, deși pe bază de ideologii și metode de luptă diferite, idealul libertății poporului român și al tuturor popoarelor oprimate.

Aceeași concepție cu privire la dreptul poporului român la libertatea și unitatea sa națională era mărturisită și de către reprezentanții muncitorilor de la București.

Izbucnirea războiului mondial — ale cărui consecințe, prin impunerea drepturilor de autodeterminare a popoarelor ca principiu fundamental pentru reîntronarea păcii, aveau să fie fatale Austro-Ungariei — găsea astfel pe românii din Transilvania — susținuți de românii de pretutindeni — puternic încleștați în lupta pentru eliberare și unitate națională.

III

ÎN FURTUNĂ
— 1914-1918 —

La declanșarea războiului, adoptînd atitudinea expectativei, Partidul Național, prin deputatul Teodor Mihali, anunța Parlamentul din Budapesta că, fără a renunța la vechile sale revendicări, își suspendă activitatea pe toată durata războiului, în timp ce o parte din reprezentanții săi, în frunte cu Vasile Lucaciu și Octavian Goga, urmați de un important număr de publiciști și scriitori, se refugiau la București pentru a protesta de aici împotriva împilării Transilvaniei — ai cărei fii au fost mobilizați cu sutele de mii sub steagurile Austro-Ungariei — și pentru a cere intervenția militară a României.

De acum înainte ei vor fi exponenții publici ai aspirațiilor poporului român din Transilvania, fiindcă asupra tuturor celorlați se va dezlănțui mînia neîndurată a contelui Tisza, care-i va obliga pe unii la dubioase declarații de fidelitate, iar pe cei care le vor refuza îi va trimite pe front sau va dispune arestarea și internarea lor în închisori și lagăre. Oficioasele celor două partide românești — „Adevărul" și „Românul" — ca și alte periodice, vor fi suspendate.

La mari umilințe au fost supuși conducătorii mitropoliilor și episcopiilor românești, precum și ai instituțiilor economice și culturale, a căror activitate depindea de consimțămîntul guvernului. În timpul războiului au fost deportați în interiorul Ungariei aproape 10 000

de țărani români din zona de frontieră, iar un număr de peste 3 000 intelectuali au fost arestați ca suspecți și internați în lagărele de la Sopron, Wperd, Ruszt, Szent Margitta.

Teroarea din Transilvania a îndîrjit însă pe refugiații de la București, care din primul moment s-au considerat mandatarii voinței întregului popor român de peste munți. Întîiul lor cadru de manifestare l-a alcătuit vechea „Ligă culturală", care prin congresul extraordinar ținut la 14 decembrie 1914 și-a schimbat numele din „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor" în „*Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor*", alegîndu-și totodată ca președinte, în mod simbolic și demonstrativ, pe bătrînul luptător transilvănean Vasile Lucaciu, numit, pentru curajul și energia sa, „Leul de la Sisești". Ca vicepreședinte al „Ligii" a fost ales Barbu Delavrancea, ca secretar general, Nicolae Iorga, iar ca membri în comitet: Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu și alți vechi luptători pentru cauza românilor oprimați.

În manifestul adresat țării, după schimbarea numelui și după alegerea noului comitet, se arăta în mod ferm „*că «Liga» intră într-o nouă fază a ei. Trista experiență* — se arată în continuare — *a dovedit că o unitate culturală fără o unitate politică nu are nici o chezășie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică. Din războiul uriaș care a împins toate neamurile* — se anunța în mod profetic — *va ieși o lume nouă. Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpînirile cari nu se bizuie pe voința popoarelor sînt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuiri se întemeiază pe*

dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională și liberă" [1].

Datorită precipitării evenimentelor și noului aflux de luptători veniți de peste munți, concomitent cu „Liga" iau un mare avînt și societățile transilvănene întemeiate în București în deceniile anterioare — „Transilvania" (1867), „Carpații" (1885), „Cercul românilor de peste munți" (1909) — și se întemeiază noi asociații patriotice: „Acțiunea națională" (1914), „Legiunea ardeleană" (1914), „Federația unionistă" (1915).

Din numeroasele manifeste și proclamații lansate de aceste asociații desprindem laconicul dar categoricul angajament luat de membrii „Acțiunii naționale" — societate înființată din inițiativa doctorului Ioan Cantacuzino — la 27 octombrie 1914. „*Subsemnații* — se arată în documentul iscălit de numeroși luptători politici și oameni de știință — *ne legăm în fața țării să ducem o imediată acțiune pînă la realizarea deplină a neamului românesc*" [2].

La 15 martie 1915 se ține la Ateneul Român — urmat de o mare manifestație în sala „Dacia" — congresul românilor de peste hotare, organizat de profesorul Simion C. Mîndrescu, la care participă mii de ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni.

Deschiderea congresului a fost precedată de intonarea marșului patriotic „Deșteaptă-te române", în cadențele căruia luptaseră la 1848 legiunile lui Avram Iancu, vechile chemări revoluționare păstrîndu-și aceeași forță de mobilizare națională. Din însemnările unui cronicar al congresului aflăm că la cîntarea versurilor

---

[1] „Epoca", 1914, 28 decembrie.

[2] Vezi numele semnatarilor manifestului în „Universul", 1914, 28 octombrie.

Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăși în vechiu-ne pămînt,

întreaga sală a fost cuprinsă de „un adevărat delir, care a electrizat pe toată lumea, topind sufletele tuturor în același cald și nestăpînit entuziasm". O puternică impresie au produs expunerile istorice asupra situației românilor din provinciile robite și a năzuințelor lor făcute de profesorii Simion C. Mîndrescu, Vasile Stoica, Emilian Slușanschi și Ion Grămadă, precum și emoționantele discursuri rostite de Barbu Delavrancea, istoricul Ioan Ursu, ziaristul C. Mille și alți militanți pentru desăvîrșirea unității politice. Adresîndu-se „cetățenilor viitoarei Românii mari", C. Mille a declarat că „*neamul acesta nu poate să aibă odihnă, cît timp toți aceia de aceeași limbă nu se vor întregi în același neam*" [1]. În moțiunea votată de congres s-a arătat, ca răspuns la afirmațiile guvernului maghiar și a declarațiilor obținute prin teroare, că „românii de peste hotare aflători în țară... declară monstruoase insinuările dușmanilor neamului nostru și a uneltelor lor cum că românii ardeleni ar fi mulțumiți cu stăpînirea austro-ungară și nu ar dori unirea cu România" [2], manifestîndu-și totodată solidaritatea cu „lupta începută... pentru a grăbi intrarea în acțiune a României".

Sensul politic al congresului de la Ateneu, ca și justificarea organizării lui au fost concludent relevate de N. Iorga printr-un vibrant articol publicat în ziarul „Neamul românesc". „*Numărul mare al participanților* — scria marele istoric — *a fost cel mai decisiv răspuns față de aceia cari afirmă că oamenii aceștia nu ne vor, că*

---

[1] „Dimineața", 1915, 17 martie.

[2] Vezi broșura *Congresul românilor de peste hotare aflători în țară*, 15 martie 1915, București 1915.

ne resping chiar, că la București caută numai o pîine. Nu — sublinia N. Iorga în încheiere — *ei caută un ideal, pe care l-au găsit . . .*" [1]

Activitatea reprezentanților provinciilor oprimate s-a relevat prin contribuția lor la organizarea întrunirilor și manifestațiilor publice — inițiate de „Liga pentru Unitatea Politică a Tuturor Românilor", de „Acțiunea națională", „Federația unionistă" și de celelalte societăți patriotice — și mai ales în domeniul publicistic.

Prin transilvănenii Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu, profesorul Ioan Ursu, cărora li se adaugă preoții Avram Imbroane din Banat și Ioan Moța de la Orăștie, inginerul Florea Bogdan de la Reghin, precum și prin Ion Grămadă, D. Marmeliuc, I. Gherman, ei iau cuvîntul alături de Barbu Delavrancea, N. Filipescu, Take Ionescu, N. Iorga, Constantin Mille, Nicolae Titulescu, la toate marile întruniri din anii neutralității. Au rămas memorabile manifestațiile de la București (15 martie, 14 iunie, 9 noiembrie 1915 ; 5 iunie, 14 august 1916), Iași (15 martie 1915), Ploiești (5 mai, 24 octombrie 1915), Craiova (24 octombrie 1915) Turnu Severin (24 octombrie 1915), Brăila (18 octombrie 1915), Galați (19 aprilie 1915), la care oratorii transilvăneni au făcut rechizitorii oprimării din imperiul habsburgic, dînd glas durerilor și așteptărilor de veacuri.

Într-o cuvîntare rostită la București, 14 iunie 1915, Vasile Lucaciu, eroul venerat al vechilor lupte din Transilvania, care încă din 1894 declarase în fața tribunalului de la Satu Mare că va veni o zi în care va fi deputat în Camera României, făcea această impresionantă mărturisire de solidaritate și unitate politică: „*Aici — în capitala României — văd reînviată strămoșeasca gîndire ro-*

[1] „Neamul românesc", 1915, 22 martie.

mânească: unul pentru toți și toți pentru unul, aici văd împlinit dorul sfînt al inimilor curate românești, ca frate întîlnindu-se cu frate, să spună pe față ceea ce de veacuri și totdeauna purtăm în taina sufletului. Aici constatăm, cu nespusă bucurie, mărturisirea sărbătorească și în cuvinte, și în fapte, că avem aceeași obîrșie, aceeași limbă și lege și că suferințele și prigonirile vremurilor trecute n-au putut să șteargă din inimile noastre sentimentul de frățească iubire și conștiința că avem dreptul de a ne uni într-o singură țară, să trăim sub aceeași oblăduire românească... Spre noi, spre frații liberi — afirma în încheiere bătrînul luptător — zboară glasul de chemare al fraților din robie și toate rîurile vă aduc lacrimile de durere ale văduvelor și orfanilor ce se sting în deznădejde. Noi am venit ca soli ai fraților încătușați și chinuiți pînă la moarte" [1].

Înzestrat cu talente multiple, alternînd discursul tulburător cu articolul de ziar și cu poezia de înaltă tensiune patriotică, Octavian Goga se transforma într-un adevărat vizionar al destinului românesc. Îndemnul său era aprig și lapidar:

Veniți români! Porniți-vă spre munte!
V-arată drumul morții din morminte
Să nu uitați a veacurilor carte,
Veniți, veniți!... Căci adevăr zic vouă
Ori vă mutați hotarul mai departe,
Ori veți muri cu trupul frînt în două! *

Un mesaj emoționant l-a alcătuit scrisoarea lui George Coșbuc către organizatorii întrunirii de la „Dacia" din 9 noiembrie 1915. „*Mă doare în suflet* — scria poetul «*Cîntecelor de vitejie*» — *că nu pot lua parte la întrunirea fraților noștri ardeleni și bucovineni, fiind bolnav. Aș fi dorit să ridic și eu glasul... și să aduc prinosul meu de jale pentru*

[1] „Dimineața", 1915, 16 iunie.

suferințele celor de acasă . . . Durerea mea e cu atît mai mare — adăuga Coșbuc cu deznădejde — *cu cît nu mi s-a dat prilejul, ca singurul meu fiu să-l văd murind pentru libertatea celor obijduiți de veacuri*" [1].

Coșbuc publicase, de altfel, îndată după izbucnirea războiului, emoționanta poezie *Morți — pentru cine?* în care deplîngea tragedia ostașilor transilvăneni siliți să lupte sub steagurile Austro-Ungariei [2].

La aceste deznădăjduite chemări țara liberă răspundea de la tribuna Academiei Române prin glasul de foc al lui Delavrancea: „*Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cîntăm aceleași cîntece și aceeași doină . . . Durerile și bucuriile celor de dincolo* sînt și ale noastre, sînt și ale lor. Dușmanii lor sînt și ai noștri . . . Visul atîtor generații de strămoși, de moși și de părinți l-am visat și noi, și acum îl vedem aievea". Marea semnificație istorică a Ardealului era înfățișată de N. Titulescu printr-un înălțător discurs rostit la Ploiești: „*România* — afirma viitorul diplomat — *nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața. Ardealul* — releva în continuare N. Titulescu — *e scînteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunare, e fățărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viața! Ne trebuie Ardealul* — exclama oratorul sub un torent de aplauze . . *nu putem fără el! Vom ști să-l luăm și mai ales să-l merităm*" [3].

---

[1] Vezi textul în întregime în volumul omagial *Simion C. Mîndrescu în serviciul unității noastre naționale*, București, 1929, p. 107.

[2] „Flacăra", 1914, 6 septembrie, nr. 46—47, p. 375

[3] „Epoca", 1915, 5 mai.

Aceleași probleme formau și obiectul discursului lui Take Ionescu, rostit la 15/16 decembrie 1915 în Adunarea Deputaților: „*Scopul final* — afirma acesta — *scopul din toate sufletele românești, scopul din toate inimile a fost totdeauna același: Unitatea națională, nu numai culturală dar și politică, întregirea noastră, a tuturor . . .* [1]

Necesitatea realizării unității politice a poporului român și a unei patrii libere era susținută și de către exponenții mișcării socialiste, care, în locul războiului, preconizau însă calea înțelegerii între popoare, bazată pe solidaritatea internaționalismului proletar. „*Într-o țară* — scria C. Dobrogeanu-Gherea în 1914 — *care are nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub o stăpînire străină, întregirea țării e o dorință comună. Această dorință e în afară de discuție. Ceea ce e în discuție e metoda, e vremea, e forma și felul acestei întregiri, împrejurările, consecințele, putința realizării*" [2]. Aceleași preocupări îi inspirau lui Mihail Gh. Bujor, în anul 1916, o minunată pagină consacrată ideii de patrie. „*Patriile sînt* — afirma M.G. Bujor — *cadre naturale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei, cu civilizația ei, element prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. În acest înțeles patriile sînt necesare, căci în regimul actual, numai înlăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creație*" [3].

Prezența în țară a militanților transilvăneni nu putea să nu se reflecte și în presa politică și literară. Pe lîngă colaborarea la publicațiile existente, care militau pentru intrarea României în război — „Epoca", „Neamul Ro-

[1] Take Ionescu, *Pentru România Mare*, București, 1919, p. 114.

[2] C. Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, București, 1914 p. 8.

[3] „*Calendarul muncii*", 1916, p. 54.

mânesc", „*La Roumanie*", „Adevărul", „Dimineața", „Universul", „Flacăra" — ei și-au legat numele de înființarea a numeroase noi periodice, care au devenit adevărate monitoare ale conștiinței patriotice. Primul dintre ele a fost ziarul „Ardealul", apărut la 1 decembrie 1914 ca organ al „Legiunii ardelene" și trecut apoi, la 1 mai 1915, sub direcția profesorului Simion C. Mîndrescu [1]. Un al doilea ziar intitulat „Ardealul" avea să apară în curînd la Iași (1915) ca ziar al „adevăraților români" [2], urmat de „Ardealul nostru" (1915), „foaia studențimii ieșene" [3] și de „Ardealul" de la Caracal, „organ al Federației unioniste din județul Romanați" [4].

O lungă serie de publicații se vor intitula demonstrativ „România Mare". Calea acestora fusese deschisă încă din 1910 de o publicație cu acest nume apărută la București [5], și de o alta la Constanța, înființată în 1913 [6], În anii neutralității și ai războiului vor apărea altele cu același nume la Galați (1914) [7], Constanța (1915) [8], Craiova (1918) [9]. Cea mai însemnată dintre ele a fost cea înființată la București în 1916 de Voicu Nițescu, fostul director al „Gazetei Transilvaniei" de la Brașov, Aurel Dobrescu, Gh. Giuglea și A. Banciu [10]. Concomitent, cu numiri tot atît de simbolice, apar alte publicații care se intitulează „România viitoare" (Ploiești, 1914) [11] și

---

[1] Vezi Biblioteca Academiei, P. IV 4151.
[2] Idem, cota P. IV, 4280.
[3] Ibidem, cota P. IV, 4280
[4] Ibidem, P IV, 4150
[5] Ibidem, P. IV, 3400.
[6] Ibidem, P. II, 4225.
[7] Ibide , P. IV, 4055.
[8] Ibidem, P. III, 9223.
[9] Ibidem, P 5358.
[10] Ibidem, P. IV, 4191.
[11] Ibidem, P. II, IV, 4086.

„România de mîine" (București, 1915) [1]. La Tîrgu-Jiu militează pentru aceleași crezuri „Unirea neamului" (1913—1916) [2]. La Iași, istoricul Ioan Ursu înființează publicația „Revista neamului" (1915).

Publicația transilvăneană care a izbutit să adune în jurul ei pe cei mai numeroși publiciști de peste munți a fost însă revista săptămînală „Tribuna", apărută la 20 martie 1915 și care, atît prin atitudinea critică adoptată, cît și prin colaboratorii săi, nu era decît o continuare a „Tribunei" de la Arad, aceasta la rîndul ei fiind continuarea „Tribunei" de la Sibiu, care lansase lozinca *Soarele de la București răsare.*

Inițiativa apariției celei de a treia „Tribune" aparținea profesorului și publicistului Gheorghe Popp (Ghiță Popp) cunoscut din activitatea anterioară la periodicele „Tribuna" și „Luceafărul". În cuvîntul de deschidere al noii publicații Gheorghe Popp arăta că „programul tribuniștilor a avut totdeauna două laturi: una față de dușmanii din afară, alta față de noi înșine. Chiar cînd partea lui întîie, cum sperăm, se va înfăptui, partea a doua va rămînea neștirbită în picioare, în toată utilitatea și în adînca necesitate pe care o exprimă. Departe de a seca, ideile noastre de naționalism și democrație se vor fecunda și vor dobîndi o semnificațiune tot mai largă, îmbrățișînd toate manifestările vieții naționale. Din clipa în care am trecut creasta munților — preciza în continuare Gh. Popp — ne-am socotit moralmente cetățeni ai noii patrii, ai viitoarei Românii Mari. Această cetățenie ne îndrituiește a participa la viața politică a țării, cu toate datoriile și cu dreptul de a exercita critica. Nici aici nu ne vom putea confunda însă, fără urmă. Mentalitatea noastră distinctă, fără să fie particularistă,

[1] Ibidem, P. II, 4602.
[2] Ibidem, P. IV, 3813.

ne îndreptățește a ne închega și aici deosebiți și de a ne uni cu elemente înrudite ale noii generațiuni din toate țările române".

„Tribuna" a apărut fără întrerupere pînă la 19 iunie 1916. Condusă la început de Gh. Popp, redacția „Tribunei" se va completa la 26 aprilie 1916 cu profesorul Onisifor Ghibu de la Sibiu, iar la 14 iunie cu Octavian C. Tăslăuanu, fostul redactor al „Luceafărului". De la 17 ianuarie 1916 și pînă la încetarea apariției sale, publicația va avea ca redactori pe Constantin Bucșan, Onisifor Ghibu și Gheorghe Popp. Printre colaboratorii „Tribunei", alături de cei amintiți, aflăm pe poeții Zaharia Bârsan, Ion Al. George, Ioan U. Soricu, pe ziariștii Sever Bocu, Ion Moța, N.I. Rusu, Iosif Șchiopul, Gheorghe Stoica, pe economiștii Iuliu Enescu, Aurel Esca și numeroși alți militanți călăuziți de idealul unirii.

Transplantate din Ardeal, ca un protest împotriva cenzurii contelui Tisza, reapar la București, în 8 octombrie 1915, și vechile periodice populare de la Orăștie — „Libertatea" și „Foaia interesantă" — redactate de Moța și Sebastian Bornemisa.

Dorința unui contact mai larg cu cititorii de dincoace de munți în vederea exercitării unei influențe mai puternice asupra orientării opiniei publice, îndeamnă pe publiciștii transilvăneni — în lipsa unui cotidian propriu — să facă la 15 iunie 1915 un apel către ziarul „Epoca" — ziarul lui Nicolae Filipescu — pentru a le pune zilnic la dispoziție cîteva din coloanele sale. În fruntea semnatarilor apelului se aflau Octavian Goga și Octavian C. Tăslăuanu, urmați de întregul grup de la „Tribuna" [1]. *„Ideea unității politice a neamului românesc* — arătau sub-

[1] Vezi numele lor în „Epoca", 1915, 15 iunie și volumul lui Octavian C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale — Note și documente din războiul de întregire a neamului*. Sighișoara 1939, p. 50.

scriitorii apelului — *propagată de noi ani de-a rîndul în ziarele din Ardeal, ne călăuzește și acum, cînd credem că a sosit ceasul să se împlinească visul atîtor generații. Această credință ne-a îndemnat să trecem munții ca să ne putem pune în serviciul operei de dezrobire a pămîntului care ne cheamă. Îndeplinim această datorie cu condeiul pînă în clipa cînd conștiința țării ne va da prilejul să luăm arma în mînă*". Autorii Apelului țineau totodată să precizeze, pentru a liniști aprehensiunile guvernului și ale altor cercuri politice, că vor rămîne „*cu desăvîrșire streini de orice amestec în chestiunile interne ale partidelor*", singurul lor program fiind „*idealul național*".

Începînd de la 15 iunie 1915 și pînă la declararea războiului, sub titlul *Ardealul vorbește*, „Epoca" va publica în fiecare număr articole și reportaje asupra luptei dezlănțuite, ducînd o vehementă campanie împotriva puterilor centrale și îndeosebi împotriva Austro-Ungariei și a susținătorilor lor.

La 17 decembrie 1915, publiciștii transilvăneni, la care se adaugă și Ion Grămadă, George Tofan, E. Slușanschi, George Rotică, D. Marmeliuc, D. Moldovan — aderă la acțiunea „Federației unioniste", înființată de Nicolae Filipescu și Take Ionescu, pentru a grăbi intrarea în război a României. Declarația de adeziune a fost redactată de Octavian Goga, care, după o succintă analiză a situației politice și militare din vecinătatea statului român, arăta că „*vreme de un an de zile, de cînd se scurge sîngele românesc sub steaguri dușmane ne-am strigat durerea, avînd deplină încredere în ajutorul frățesc al României și în înțelepciunea bărbaților meniți să hotărască destinele noastre*", afirmînd în încheiere că socotește desăvîrșită „*opera de orientare a conștiinței publice*" și că „*ceasul*

dezrobirii a sunat" [1]. Poetul — necunoscînd acțiunea diplomatică inițiată de Ion I.C. Brătianu, care încă de la 18 septembrie 1914 încheiase cu Rusia o convenție prin care aceasta recunoștea dreptul României asupra Transilvaniei, se înșela. Pînă la sunarea ceasului mai aveau să treacă încă multe luni, timp în care manifestațiile publice pentru Transilvania aveau să se continue cu o însuflețire din ce în ce mai accentuată.

Alături de participarea la întruniri și de intensa colaborare la periodicele amintite, militanții transilvăneni, pentru a da acțiunii lor o și mai mare amploare, au publicat în această perioadă și un important număr de scrieri beletristice, istorice și politice. Locul de frunte în seria acestora îl ocupă volumul de poezii al lui Octavian Goga, intitulat simbolic *Cîntece fără țară* (1916), și culegerea de articole numită tot atît de semnificativ: *Strigăte în pustiu* (1915). În 1905, la apariția primului său volum de poezii menit să releve:

Durerea unui neam ce așteaptă
De mult o dreaptă sărbătoare,

Goga își dezvăluia chemarea poetică în cunoscuta *Rugăciune*:

Nu rostul meu de-a pururi pradă
Ursitei maștere și rele,
Ci jalea unei lumi, părinte,
Să plîngă-n versurile mele.

---

[1] Vezi textul complet al declarației — reprodusă în facsimil — și semnăturile sale în „Universul" din 14 mai 1938, publicate de Emanuil Hagi Moscu și O.C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 121—124.

Dă-mi tot amarul, toată truda
Atîtor doruri fără leacuri,
Dă-mi viforul în care urlă
Și gem robiile de veacuri.

Timp de un deceniu, în toate volumele sale de versuri — *Poezii* (1905), *Ne cheamă pămîntul* (1909), *Din umbra zidurilor* (1913) — Goga, rămînînd în Transilvania, a cîntat, consecvent legămîntului său, durerea înfricoșată a visului neîmplinit. Realizarea acestuia, cunoscute fiind lanțurile în care gemeau cei de acasă, el o aștepta acum după ce se refugiase la București, de la intervenția României, considerată ca un „liman" al libertății. Neutralitatea, proclamată din considerente politice, îl durea și îl umilea. Prin noul volum, pentru a grăbi deznodămîntul așteptat, Goga se adresa „factorilor răspunzători", destăinuindu-le cumplitul zbucium al celor din mijlocul cărora se desprinsese:

Eu sînt o lacrimă tîrzie
Din plînsul unei mii de ani,
Sînt visul care reînvie
La vetrele celor orfani.

Sînt o mustrare călătoare
De pe tărîmuri fără glas,
Și dintr-o lume care moare
Sînt strigătul ce-a mai rămas.

Eu sînt oftatul care plînge
Acolo-n satul meu din deal,
Sînt țipătul muiat în sînge
Al văduvelor din Ardeal.

Eu m-am desprins dintre morminte,
Din cripte umede și reci,
De unde aducerile aminte
Țin strajă unui gînd de veci.

Și cu fiorul care poartă
Pe cei încrezători în frați,
V-am plîns la fiecare poartă
Durerea morților uitați.

Prin poezii de un vibrant dinamism Goga făcea rechizitoriul neutralității și chema țara în „hora vijeliei crunte". Printre „factorii răspunzători" de inerția neutralității poetul considera și monarhia, pe care o ataca în poemele *Bal la palat* și *În mormînt la Argeș*, în care făcea o paralelă între Basarabi și Hohenzollerni. Motivarea editării volumului, ale cărui poezii fuseseră publicate în mod răzleț în periodicele amintite, se făcea printr-un emoționant cuvînt înainte din care citățm următorul fragment: „Recitesc aceste pagini înainte de a le da la tipar. Ele s-au desprins pe rînd din frigurile neutralității, din așteptarea zadarnică de un an și jumătate în orașul vesel al Bucureștilor. Creadeam că nu vor mai vedea lumina zilei și că, dezmințite de realitate, vor rămînea în sertar pe veci, certificate intime ale unui zbucium care s-a stins . . ."

Noul volum al bardului de la Rășinari a provocat un imens ecou în întreaga țară, versurile lui Octavian Goga devenind puternice îndemnuri patriotice.

Un pasionant interes au stîrnit și cărțile lui Octavian C. Tăslăuanu — *Trei luni pe cîmpul de război* (1915) și *Hora obuzelor* (1916) — prin care fostul redator al revistei „Luceafărul", mobilizat în 1914 în rîndurile armatei austro-ungare și refugiat apoi în România releva calvarul românilor ardeleni obligați să lupte sub stea-

gul Habsburgilor împilatori. Prima dintre ele, la intervenția lui N. Iorga, a fost editată de către Ministerul de Război și a cunoscut în timp de doi ani trei ediții [1]. Refugierea și cartea lui O.C. Tăslăuanu, care a trăit aceeași dramaă ca și Apostol Bologa (Emil Rebreanu) din *Pădurea spînzuraților*, romanul de mai tîrziu al lui Liviu Rebreanu, fiind considerate de către presa germanofilă ca „un act de trădare" față de Austro-Ungaria, a determinat o violentă polemică de presă între aderenții celor două tabere, precum și numeroase manifestații publice [2]. Menționăm în seria acestora declarația semnată de mii de ofițeri în rezervă, prin care se respingea „*cu indignare purtarea ignobilă a acelora care aduc învinuiri de dezerțiune a românilor, cînd aceștia, urmînd îndemnul unei înalte conștiințe de neam, părăsesc armatele asupritorilor pentru a veni să lupte în rîndurile oștirei noastre*" [3].

Calea aleasă de O.C. Tăslăuanu va fi urmată de nenumărați alți transilvăneni care, entuziasmați de idealul unității, vor refuza să lupte pentru Austro-Ungaria, preferînd să se înroleze sub drapelul adevăratei lor patrii.

Pe linia scrierilor cu caracter social, consacrate în acest timp Transilvaniei, menționăm monografia fraților Ion și Iuliu Enescu, intitulată *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere economic și cultural* (1915), prin care se făcea o vastă și concludentă expunere, bazată pe texte din legile maghiare și pe numeroase date statistice, asupra piedicilor puse în calea dezvoltării instituțiilor și vieții publice a românilor din aceste provincii.

---

[1] Vezi pentru detalii: Octavian C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 43—47
[2] O. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale*, p. 39.
[3] Idem, p. 47.

Alte două cărți, care au adus o largă contribuție la cunoașterea procesului istoric ce își aștepta deznodământul, au fost scrise de profesorul Vasile Stoica: *Suferințele din Ardeal* (1916) și *Habsburgii, ungurii și românii* (1916, aceasta în colaborare cu I. Rusu-Abrudeanu). Prin ampla lor informație istorică, îndeosebi asupra perioadei moderne și mai ales prin cazurile concrete citate de autor asupra politicii de deznaționalizare și teroare din Transilvania, scrierile lui Vasile Stoica au constituit puternice acte de acuzare împotriva imperiului bicefal al Habsburgilor.

La 15/28 august 1916, guvernul României în urma semnării tratatului de alianță cu Anglia, Franța, Italia și Rusia (4/17 august), prin care acestea recunoșteau drepturile poporului român asupra teritoriilor robite de Habsburgi [1], declară război Austro-Ungariei. În textul declarației, motivîndu-și beligeranța, guvernul arăta că în statul austro-ungar „*românii ... au fost tratați ca o rasă inferioară și condamnați să sufere apăsarea unui element strein*", regimul impus acestora întreținînd între cele două state „*o stare continuă de animozitate*", pe care guvernele României nu reușiseră să o potolească pînă atunci decît „*cu prețul a mari greutăți și a numeroase sacrificii.*" Scopul intervenției României, se arăta în încheiere, este *înfăptuirea unității sale naționale*" [2].

În noaptea de 15/28 august, reînviind epopeea lui Mihai Viteazul, ostașii români trec Carpații, fiind primiți pretutindeni cu o bucurie de nedescris.

Solidarizîndu-se cu Austro-Ungaria, Germania, Turcia și Bulgaria care, atacînd Serbia, se găseau în tabăra

---

[1] Vezi pentru detalii C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, 1916–1919, ed. II, Buc., 1927, vol. I, p. 179–180.

[2] Idem.

puterilor centrale încă din 1915, declară simultan război României. Atacată atît din nord-vest, cît și din sud, cu forțe superioare, armata română s-a văzut nevoită să cedeze pas cu pas teritoriul Olteniei, Munteniei și Dobrogei pentru a se fixa apoi, după lupte îndîrjite, la porțile Moldovei, pe linia Galați, Focșani, Mărășești, Oituz.

Sub deviza, „*pe aici nu se trece*", s-au dat în aceste locuri marile bătălii din vara anului 1917, care au acoperit cu unanime elogii eroismul ostașilor români[1].

Vicisitudinile războiului, cu toate amărăciunile și istovitoarele sale jertfe, n-au diminuat însă încrederea poporului român în legitimitatea și în inevitabila realizare a aspirațiilor sale.

Transilvănenii refugiați, al căror număr a sporit o dată cu intrarea României în război, sînt și în noua fază în fruntea elementelor optimiste, hotărîte să ducă pînă la capăt lupta începută. Pe plan publicistic — prin O. Goga, G. Coșbuc, Onisifor Ghibu, Ion Agârbiceanu, C. Bucșan, V. C. Osvadă — ei își continuă astfel activitatea la noua publicație intitulată „Gazeta ostașilor", înființată de Marele Cartier General îndată după intrarea în acțiune, și apoi, după retragerea în Moldova, la ziarul „România" de la Iași (februarie 1917 — mai 1918).

La ambele publicații contribuția lor se va întîlni cu a lui M. Sadoveanu, Ion Minulescu, Mircea Dem. Rădulescu, Corneliu Moldoveanu, A. Th. Stamatiad și a altor scriitori devotați aceleiași cauze. Mulți dintre ei, și îndeosebi I. Agârbiceanu, vor colabora, de asemenea, și la „Neamul românesc", ziarul lui N. Iorga, care va

---

[1] Vezi, pentru desfășurarea operațiilor militare, C. Kirițescu, *op cit.*, vol II; Al. Ioanițiu, *Războiul României* (1916—1917), vol. I—II, București, 1928; Al. Averescu, *Notițe zilnice din război*, București, 1930; Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii* 1916—1917, București, 1967.

susține cu îndîrjire idealul unirii și unde se vor întîlni și cu Alexandru Vlahuță.

Cea mai însemnată contribuție a lor în această perioadă a fost însă organizarea corpurilor de voluntari dintre prizonierii români din armata austro-ungară, aflați în Rusia, și activitatea propagandistică și diplomatică desfășurată în Statele Unite, Franța, Italia și Anglia.

Ideea de a se înființa corpuri de voluntari ardeleni a preocupat pe conducătorii refugiaților de peste munți îndată după intarea în acțiune a României. La 1 septembrie 1916, printr-un memoriu semnat de Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Octavian C. Tăslăuanu și de alți exponenți ai refugiaților, se cerea Consiliului de Miniștri să „*încuviințeze organizarea de regimente ardelene și bucovinene, compuse din foștii soldați români ai armatei austro-ungare, veniți în România în decursul războiului, și din prizonierii români din Rusia, cari vor trebui aduși în țară*" [1]. După calculele semnatarilor memoriului, numărul ostașilor transilvăneni refugiați era de aproape 150 000, iar al prizonierilor din Rusia de peste 100 000 [2].

Inițiativa repatrierii și mobilizării prizonierilor din Rusia preocupa și pe generalul Averescu, comandantul Armatei a II-a, care la aceeași dată propunea Marelui Cartier General înființarea unui „*rezervoriu de ofițeri și subofițeri pentru împlinirea golurilor. S-ar putea recurge* — preciza Averescu — *la prizonierii din Rusia, de naționalitate română*" [3]

Precipitarea evenimentelor a împiedicat, în toamna anului 1916, realizarea acestor proiecte, dar ele vor fi

---

[1] Vezi textul memoriului lui O. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale*, p. 196—202.

[2] Idem, p. 198.

[3] Al. Averescu, *Operațiile de la Flămînda*, p. 123.

reluate cu şi mai multă acuitate după retragerea în Moldova şi în timpul luptelor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz. De astă dată, în conjunctura creată de declanşarea revoluţiei ruseşti din februarie 1917, iniţiativa de înrolare în armata română a prizonierilor români aflaţi în Rusia a venit chiar din partea acestora, chemarea eliberăii patriei şi a unităţii sale devenind pentru toţi românii un adevărat imperativ.

La 13/26 aprilie 1917, prizonierii aflaţi în lagărul de la Darniţa (Ucraina) adresează guvernului provizoriu al Rusiei şi totodată guvernului român de la Iaşi, precum şi tuturor reprezentanţilor diplomatici aflaţi la Moscova, un memoriu prin care îşi arată hotărîrea de a lupta pentru realizarea idealului naţional. „*Noi, corpul voluntarilor armatei române* — se declara în memoriu — *ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi de naţiune română de pe teritoriul monarhiei Austro-Ungare, foşti prizonieri de război în Rusia, cu jertfa vieţii noastre sîntem gata să intrăm în luptă pentru împlinirea idealului nostru: de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară, cu una şi nedespărţită România liberă şi independentă . . . Noi* — se arăta în continuare — *care în limbă, în cultură, în structura socială şi în întreagă fiinţa noastră etnică şi politică formăm un trup unic şi nedespărţit, cu toate celelalte părţi constitutive ale naţiunii române, cerem cu voinţă nestrămutată încorporarea la România liberă pentru a forma împreună cu ea un singur stat naţional românesc, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înaintate democraţii. Pentru acest ideal* — se sublinia cu o superbă fermitate — *ne punem în cumpănă tot ce avem, viaţa şi averea noastră, femeile şi copiii noştri, viaţa şi fericirea urmaşilor noştri şi nu ne vom opri pînă ce nu vom învinge, ori vom pieri*” [1]

[1] Vezi textul complet al memoriului în Petru Nemoianu, *Prima Alba-Iulia, Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timişoara, 1922, p. 26—29.

Comentînd textul și semnificația acestui memoriu, cronicarul vieții prizonierilor din Rusia, Petru Nemoianu, scria în 1922: „*Și se cuvine toată onoarea și recunoștința voluntarilor de la Darniţa pentru înțelepciunea cu care au cumpănit evenimentele, căci din această înțelepciune s-a născut prima manifestare colectivă a românilor din Austro-Ungaria — memoriul manifest — care pentru întîia dată în cursul războiului, prin voința exprimată a ardelenilor, a pus problema românească net, fără tertipuri diplomatice, la lumina zilei, aducîndu-o la cunoștința tuturor . . . Darniţa* — preciza cu tărie Petru Nemoianu — *a fost prima Alba-Iulie a Ardealului*" [1].

La 3 iunie 1917, cu concursul larg al autorităților rusești, organizați și conduși de ofițerii în rezervă Pompiliu Nistor (medic), Victor Deleu (avocat), Emil Isopescu (profesor) și alții, un prim lot din acești voluntari (116 ofițeri și 1 250 soldați) au pornit spre Iași. Entuziasta primire ce li s-a făcut la 8 iunie în vechea capitală a Moldovei de către guvernul aflat în refugiu, de populația orașului, ca și discursurile rostite în onoarea lor de generalul Prezen, Ion I. C. Brătianu, Octavian Goga, Nicolae Iorga [2], și articolele scrise de scriitorii M. Sadoveanu, Corneliu Moldovan [3], Ion Minulescu,[4] și de ziariștii Geroge Ranetti [5], P. Locusteanu [6], C. Gongogopol [7], au constituit o dreaptă răsplată pentru patrio-

---

[1] *Op, cit.*, p. 26.

[2] Vezi dările de seamă din ziarele „România" și „Evenimentul", Iași, 1917, nr. din 7—10 iunie.

[3] *Ardealul declară război*, 7 iunie, *Jurămîntul* (10 iunie), *Zile istorice*, „România", 1917 (11 iunie).

[4] *Sfîrșitul unei legende*, „România", 1917, i7 iunie.

[5] *Bine ați venit*, „România", 1917, 7 iunie.

[6] *Un jurămînt istoric*, „România", 1917, 7 iunie.

[7] *Vine Oltul*, „România", 1917, 7 iunie.

tismul lor și în același timp o nouă și emoționantă dovadă a nedezmințitei solidarități naționale.

În lunile următoare, numărul voluntarilor veniți din Rusia, dintre care unii au luat parte la eroicele lupte de la porțile Moldovei, s-a ridicat la peste zece mii (300 de ofițeri și 9771 de soldați). Unii din acești prizonieri, ca țăranul Augustin Roșianu din comuna Geoagiul de Sus (Hunedoara), fost soldat în Regimentul 50 infanterie de la Alba Iulia, s-au adresat direct guvernului român de la Iași rugîndu-l să intervină pe lîngă „înalta căpetenie a Rusiei" pentru a-i elibera din captivitate, spre a putea „veni în armata română" care lupta pentru dezrobirea Transilvaniei. În cazul că eliberarea din prizonierat n-ar fi posibilă, Augustin Roșianu — care oferea guvernului român și suma de 50 de ruble pentru susținerea războiului — mărturisea că el și ceilalți tovarăși ai săi, care cunoscuseră oprimarea austro-ungară, „*cînd se va pune pace în toată lumea, vom veni în acel teritoriu pămînt unde va stăpîni România, dară unde va stăpîni dușmanul nostru pînă ne stă capul sus nu vom intra și mai ales eu unul nicidecum în veci*" [1]. Pentru organizarea repatrierii acestora a fost trimisă în Rusia o misiune militară condusă de colonelul în rezervă C. G. Pietraru, însoțit de luptătorul bănățean Avram Imbroane, precum și de un grup de ziariști alcătuit din Sever Bocu, fost redactor al „Tribunei" din Arad, Gheorghe Popp, Filaret Doboș (bucovinean) și Iosif Șchiopul.

O dată cu ziariștii au fost trimiși și trei tipografi, transilvăneni — Vasile Macrea, Ion Zîrnoveanu și Nicolae Stoica — cu ajutorul cărora se va înființa la Kiev, ca organ al voluntarilor români din Austro-Ungaria, ziarul „România Mare". Primul articol al noului ziar a fost

[1] P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 15—16.

scris de Octavian Goga. În cele aproape șapte luni de apariție (23 de numere între 20 iulie 1917 și ianuarie 1918). „România Mare" a făcut o intensă propagandă patriotică printre prizonierii de naționalitate română, determinîndu-i să se înroleze sub steagurile libertății [1].

Directorul ziarului, Sever Bocu, a participat, în calitate de reprezentant al românilor din Austro-Ungaria, și la congresul naționalităților din Rusia, care s-a ținut la Kiev în zilele de 6—15 septembrie 1917, arătînd că imperiul habsburgic este „ultimul parapet medieval și anacronic al tiraniei naționale" [2].

Concomitent cu „România Mare" de la Kiev apărea și la Chișinău ziarul săptămînal al refugiaților transilvăneni intitulat „Ardealul" (1 octombrie 1917), condus de profesorul Onisifor Ghibu, care la 24 ianuarie 1918 se va transforma în cotidian sub numele de „România Mare". Din redacția „României Mari" făceau parte intelectuali refugiați din toate provinciile românești din imperiul habsburgic.

Mulțimea lagărelor de prizonieri austro-ungari aflate în Rusia, dintre care unele fixate în Siberia, a făcut necesară trimiterea și a altor misiuni pentru identificarea prizonierilor români și repatrierea lor. Una din aceste

---

[1] Vezi asupra înființării și activității acestui ziar Petru Nemoianu, *op. cit.*, p.56—57, „Almanahul presei române pe 1926" editat de „Sindicatul presei române din Ardeal și Banat", Cluj, 1926, p. 75; Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*, Timișoara, 1939, p. 155.

[2] P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 56. Vezi asupra acțiunii de organizare și repatriere a voluntarilor de la Darnița și Kiev. Sever Bocu, *Les legions roumaines de Transilvanie, L'irredentisme roumain*, Paris, 1918, P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, 1912; P. Nemoianu, *Prima Alba-Iulia, Voluntari români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1923; D. Pompiliu-Nistor, *Corpul voluntarilor români ardeleni-bucovineni, Istoricul înființării pînă la sosirea lor la Iași*, „Gazeta Transilvaniei", Brașov, 1922, nr. 176—198. Elie Bufnea, *Voluntari ardeleni în războiul pentru întregirea României*, „Gazeta Transilvaniei", 1925, p. 83—96.

misiuni a fost condusă de braşoveanul Voicu Niţescu şi Victor Branisce, care şi-au stabilit cartierul mai întîi în localitatea Celiabinsk, şi apoi la Irkuţk (Siberia). Şi această misiune a considerat necesară infiinţarea unui ziar românesc pentru a mobiliza în jurul său pe cei desţăraţi. În 13 octombrie 1918 apărea astfel la Ekaterinenburg, în apropiere de Celiabinsk, unde se afla o tipografie cehă, „Gazeta Transilvaniei şi Bucovinei", prin care se continua vechea „Gazetă" de la Braşov, suprimată în 1916. La Ekaterinenburg au apărut din „Gazeta Transilvaniei şi Bucovinei" şase numere, scrise în cea mai mare parte de Voicu Niţescu, şi apoi, după stabilirea comandamentului la Irkuţk, alte şase numere, unele din ele şapirografiate — redactate de Victor Branisce [1].

În acelaşi oraş, după repatrierea lui Branisce a apărut un alt ziar condus de Voicu Niţescu, intitulat „Neamul românesc", care a militat pentru aceleaşi scopuri [2]

Pe lîngă publicaţiile amintite, care aveau un pronunţat caracter naţional, în Rusia, după biruinţa Revoluţiei din Octombrie 1917, s-a înfiinţat de către prizonierii români şi un ziar politic, editat cu ajutorul guvernului sovietic.

Noul ziar, intitulat „Foaia ţărănului" (15 februarie 1918—19 aprilie 1919), a apărut la Moscova, avînd ca redactor pe profesorul Ariton Pescariu [3]. „Foaia ţăranului", în fruntea primului număr al căreia se re-

---

[1] Vezi asupra acestui episod din viaţa „Gazetei Transilvaniei" „Almanahul presei române pe 1926", p. 79—80.

[2] Activitatea acestei misiuni a fost descrisă de Voicu Niţescu în lucrarea *Douăzeci de luni în Rusia şi Siberia* (vol. I—III, Braşov, 1926—1932; vezi şi Elie Bufnea, *Voluntarii români din Siberia*, Braşov, 1928.

[3] Vezi asupra biografiei şi activităţii acestuia, P. Nemoianu, *Ariton Pescariu*, în „Almanahul presei române pe 1926", p. 133—135; V. Curticăpeanu, *Documente noi despre Ariton Pescariu, luptător revoluţionar şi om de cultură*, în „Studii", 1963, nr. 2, p. 357.

producea poezia lui George Coşbuc *Noi vrem pămînt*, milita îndeosebi, adresîndu-se prizonierilor români, pentru o reformă agrară radicală, care să pună capăt existenței marilor latifundii și exploatării muncitorilor agricoli. Principalul rol al acestei publicații a fost pregătirea ostașilor transilvăneni prizonieri care, întorși acasă, vor avea o însemnată contribuție la declanșarea revoluției din Austro-Ungaria [1].

Alături de cei zece mii de voluntari veniți din lagărele rusești, teritoriile de sub ocupație habsburgică au participat la războiul de eliberare prin 12 000 de soldați recrutați dintre refugiații veniți direct în țară, începînd din anul 1914, și care, în vederea înrolării lor în armată, au renunțat la cetățenia austro-ungară [2].

Și războiul din 1916—1918, ca și cel din 1877—1878, n-a fost astfel numai al românilor din vechea țară, ci și al românilor din provinciile subjugate, dorința de libertate și unitate fiind aceeași pentru toți.

Sub semnul aceleiași solidarități și unități de acțiune s-a desfășurat și activitatea diplomatică a patrioților români și după ce România — rămasă izolată în urma ocupării Ucrainei de către armatele Puterilor Centrale și a retragerii Rusiei Sovietice din război prin pacea de la Brest-Litovsk (7 martie 1918) — a fost constrînsă și ea să semneze, prin Al. Marghiloman, pacea de la București (7 mai 1918). Această pace nu numai că punea României condiții economice înrobitoare pe timp de aproape un veac, dar îi răpea, în același timp, și Dobrogea, precum și înălțimile Carpaților cu toate trecătorile, începînd de la Vîrciorova și pînă la Cîmpulungul Mol-

[1] „Almanahul presei române pe 1926", p. 76.
[2] Vezi P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 74.

dovenesc. Noua frontieră austro-ungară includea partea superioară a văii Jiului și a Prahovei, pînă lîngă Sinaia, în Moldova se apropia de Tîrgu-Ocna, încătușa Ceahlăul și o mare parte a munților Dornei. N-a lipsit diplomației habsburgice nici tentația de a ne răpi și Turnu Severin, Tîrgu-Jiu, Cîmpulungul, Sinaia, Moinești, Tîrgu-Ocna și partea de nord a județului Dorohoi [1]. Evident că o astfel de „pace" ,prin care se dădea o lovitură de moarte nu numai realizării idealului național, ci și însăși posibilității de existență a României anterioare războiului, nu putea fi considerată decît odioasă și efemeră, impunerea ei constituind o adevărată crimă împotriva poporului român. Vechii luptători pentru intrarea României în război au respins-o din primul moment, iar regele, deși ea a fost ratificată la 15 iunie de parlamentul lui Marghiloman, ales în regiunile ocupate în prezența baionetelor inamicului, a refuzat să o sancționeze prin semnătura sa. Aceeași atitudine au adoptat-o, cum era și firesc, și reprezentanții Transilvaniei: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu și toți cei amintiți în paginile anterioare.

Acțiunii interne duse între anii 1914—1916 pentru intrarea României în război și apoi în anii 1917—1918 — pînă la pacea de la București — pentru susținerea acestuia, avea să-i urmeze, în anii 1918—1919, o stăruitoare acțiune pe plan extern, pentru a lămuri guvernele și cercurile politice din Apus asupra împrejurărilor în care România a fost nevoită să accepte pacea separată de la București și totodată asupra drepturilor poporului român la unitatea sa politică — unitate care nu se putea realiza fără eliberarea provinciilor subjugate din imperiul habsburgic.

---

[1] Vezi N. Iorga, *Istoria României*, X, București, 1930, p. 404—405.

Necesitatea unei astfel de acțiuni se relevase, de altfel, încă din primăvara anului 1917, o dată cu intrarea în război a Statelor Unite (6 aprilie 1917), o putere ale cărei relații diplomatice cu țara noastră, deși pe teritoriul său se afla un însemnat număr de români, fuseseră pînă atunci destul de reduse, fiindcă pînă la această dată, România nici nu avea o legație la Washington, înființarea acesteia producîndu-se abia la 6 august 1917 [1].

Conștient de marele rol pe care noul cobeligerant avea să-l joace în desfășurarea războiului și apoi la conferința de pace, guvernul român a hotărît, la 18 aprilie 1917, la numai două spătămîni după intrarea în război a Americii, trimiterea unei delegații la Washington, pentru a face cunoscut opiniei publice și guvernului american poziția politică și militară a României și totodată revendicările sale cu privire la teritoriile românești din Austro-Ungaria. Se intenționa, în același timp, și înființarea unei unități de voluntari recrutați dintre românii stabiliți în Statele Unite, dar care nu deveniseră încă cetățeni americani. Unitatea proiectată urma să lupte în cadrul armatei americane sau franceze, păstrîndu-și însă caracterul de formație românească. Delegația era alcătuită din Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și Ion Moța [2]. Starea de război a României cu Austro-Ungaria și Germania a împiedicat delegația de a ajunge în America pe calea Oceanului Atlantic, obligînd-o la o lungă și anevoioasă călătorie prin Rusia, Siberia, Japonia și apoi peste Oceanul Pacific. Călătoria a ținut mai bine de două luni (18 aprilie — 29 iunie). În drum, cei trei delegați s-au oprit la Darnița, pentru a vizita

---

[1] Vezi *Reprezentanțele diplomatice ale României*, București, 1967 (Washington, de George Fotino), p. 391.

[2] Vasile Stoica, *În America, pentru cauza românească*, București, 1926, p. 7.

lagărul de prizonieri români, care la 13/26 aprilie 1917 semnaseră proclamația de unire cu patria-mamă. Un exemplar din proclamația de la Darnița a fost încredințat delegației pentru a fi publicat în ziarele din Statele Unite, spre a arăta astfel, și pe această cale, voința de unitate a românilor transilvăneni. Exemplare din ziarele careau publicat textul acestei proclamații au fost aruncate apoi, prin intermediul aviației americane, în tranșeele austro-ungare de pe frontul apusean [1]. O copie după proclamația de la Darnița a fost prezentată și ministrului de externe al Statelor Unite, Robert Lansing [2]. Cu prilejul acestei vizite, s-a ținut la Darnița, sub președinția lui Vasile Stoica, și o ședință a fostului comitet al societății studențești „Petru Maior" de la Budapesta, o bună parte din membrii ei ajungînd prizonieri. „A fost o ședință — povestește Vasile Stoica, fostul președinte al societății — de prietenie caldă, de entuziasm hotărît, de povești, de planuri, de spovedanii, dar mai presus de toate, de intensă și neînfrîntă conștiință românească. Căci — adaugă povestitorul — în sufletele noastre, acolo, în Darnița Kievului, pe malul noroios al Niprului, nu era numai convingerea biruinței, ci era, totodată, și hotărîrea supremei noastre jertfe [3].

Unitatea militară proiectată nu s-a putut întemeia, legile americane interzicînd asemenea inițiative, în schimb, mai ales că la 1 ianuarie 1918 va ajunge la Washington și dr. C. Angelescu, primul ministru plenipotențiar al României în Statele Unite, s-a realizat o intensă activitate patriotică, cu consecințe pozitive pentru scopurile urmărite. Desfășurarea acesteia a fost posibilă datorită

---

[1] P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 29.

[2] Vasile Stoica, *op. cit.*, p. 16.

[3] Vezi Vasile Stoica, *O ședință a societății „Petru Maior" în Darnița*, „Almanahul societății academice „Petru Maior" », Cluj, 1929, p. 75—76.

marelui număr de români transilvăneni stabiliți în Statele Unite în anii anteriori, precum și unor savanți și luptători politici ca profesorii Paul Negulescu, L. Mrazec, N. Petrescu, dr. Nicolae Lupu, care au trecut și ei Oceanul pentru a susține cauza unității neamului.

Pe lîngă contactul cu principalele personalități politice americane — Robert Lansing, ministrul de externe, Franklin Lane, ministrul de interne, Newton Baker, ministrul de război, Theodor Roosevelt, fostul președinte al Statelor Unite, și apoi cu însuși Woodrow Wilson, președintele în funcțiune — militanții români au organizat importante întruniri publice în cele mai de seamă centre americane, au editat publicații periodice și au tipărit un remarcabil număr de broșuri și studii asupra poporului român și a năzuințelor sale [1]. Avînd caracter colectiv, activitatea sus-menționată s-a desfășurat în cadrul mai multor comitete și asociații dintre care amintim: „Comitetul național" (Trenton), al cărui președinte a fost preotul Epaminonda Lucaciu, fiul lui Vasile Lucaciu, „Asociația pentru ajutor de război" (Chicago), prezidată de Paul Negulescu, „Liga națională a românilor din America", înființată de Vasile Stoica (Washington), cărora li s-a adăugat „Comitetul de ajutor pentru România" (Roumanian Relief Committee) organizat la New York cu sprijinul cîtorva americani filoromâni.

Întrunirile organizate la Washington, New York, Baltimore, Boston, Philadelphia, Chicago, Cleveland, Detroit și în alte metropole, la care au luat cuvîntul reprezentanții noștri, au pus pe americani în contact

---

[1] Vezi pentru detalii: Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926. Deși subiectivă pe alocuri, mai ales în ceea ce privește relațiile autorului cu unele personalități, cartea lui Vasile Stoica a rămas totuși pînă astăzi principalul izvor asupra activității desfășurate de românii din Statele Unite, în perioada 1917-1919.

direct cu aspirațiile poporului român și au determinat un puternic curent de opinie publică în favoarea eliberării Transilvaniei.

Pentru menținerea unui contact mai strîns cu publicul american, profesorul Paul Negulescu a înființat la Chicago publicația bilingvă, „*Roumania*", iar la Cleveland au reapărut vechile periodice transilvănene: „Libertatea" și „Foaia interesantă" (*The Liberty* și *Literary Page of the Liberty*, 2 august — septembrie 1917). S-a obținut, de asemenea, datorită lui Vasile Stoica, concursul marilor ziare „*Washington Post*", „*New York Times*" și al altora, care pînă atunci ne ignorau, iar dr. N. Lupu a scris apreciate articole în revista „*Columbia University Quaterly*". O remarcabilă contribuție la lămurirea opiniei publice au avut-o lucrările *The Roumanian patriotic national mission to the United States of America* (Vasile Lucaciu), *Roumania and the war* (dr. N. Lupu), *Suferințele din Ardeal* (Vasile Stoica) — o reeditare mult îmbogățită a volumului tipărit la București în 1916 — precum și hărțile etnografice ale României și Transilvaniei tipărite de V. Stoica în colecția *The Roumanians and their Lands*.

O inițiativă fericită a exponenților noștri, și îndeosebi a doctorului N. Lupu, a fost aceea de a intra în contact cu Federația Muncii din Statele Unite, ai cărei conducători aveau o remarcabilă influență asupra muncitorilor din fabrici, percum și cu reprezentanții celorlalte națiuni oprimate din Austro-Ungaria, care urmăreau și ei în Statele Unite scopuri identice: Thomas G. Masaryk (pentru Cehoslovacia), I. G. Paderewski (celebrul pianist din partea polonezilor), Hinka Hinkovici (slavii de sud), Gregorie Zsotkovitch (delegat al rutenilor).

La 15 septembrie 1918 a avut loc la New York un congres al românilor, cehilor, slovacilor, polonezilor, sîrbilor, croaților, rutenilor aflați în Statele Unite, votîn-

du-se o moțiune prin care se cerea dezmembrarea Austro-Ungariei și eliberarea tuturor popoarelor împilate. Peste cinci zile moțiunea a fost prezentată însuși președintelui Wilson, care s-a declarat de acord cu punctul de vedere al acestora. Pentru a spori eficacitatea luptei începute, la 2 octombrie, delegații naționalităților se constituiră într-o organizație comună, numită „Uniunea medio-europeană", care a izbutit să se impună atît oficialității, cît și opiniei publice americane.

La 4 noiembrie 1918, cabinetul american a fost convocat de președinte pentru a examina revendicările României, iar în ziua următoare, Ministerul de Externe a dat un comunicat prin care se arăta că guvernul Statelor Unite a anunțat guvernul român că „va da României tot sprijinul pentru ca aceasta, în conferința generală de pace, să-și cîștige justele sale drepturi politice și teritoriale. România — se afirma în comunicat — a sperat întotdeauna într-o reunire cu frații săi din Transilvania, ținuți între granițele imperiului austro-ungar" [1]

Scopul misiunii române trimise în America a fost astfel pe deplin realizat, cauza românilor din Transilvania dobîndindu-și satisfacția așteptată.

O și mai mare amploare a luat activitatea emigrației române din capitala Franței, care era în același timp și principalul centru diplomatic și militar al Antantei.

Vechile relații ale intelectualității române cu intelectualitatea franceză, care, urmînd un ritm ascendent, datau de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și care s-au menținut și dezvoltat necontenit indiferent de vicisitudinile diplomatice temporare, au înlesnit în mod considerabil activitatea emigranților noștri.

Lupta românilor pentru libertatea și unitatea națională era cunoscută de altfel în Franța încă din dece-

---

[1] Vasile Stoica, *op. cit.*, p. 50.

niul anterior revoluției de la 1848. Ea formase obiectul unor remarcabile studii făcute de unii publiciști ca Felix Colson [1], J.A. Vaillant [2], Hippolyte Desprez [3], precum și a unor prelegeri ținute la Collège de France de marii profesori și istorici Jules Michelet și Edgar Quinet [4].

În acest deceniu se înființează în capitala Franței — prin Ioan Ghica, D. Brătianu, C.A. Rosetti, N. Bălcescu, Ion C. Brătianu, Al. G. Golescu — și două asociații patriotice românești: „Societatea pentru cultura poporului român" (1839) și „Societatea studenților români de la Paris" (1845), al căror principal scop era lupta pentru unitatea politică. Președintele societății studențești fusese însuși celebrul poet A. de Lamartine. Exilul petrecut în Franța de principalii revoluționari pașoptiști români, care au editat în acest timp la Paris publicațiile patriotice „România viitoare" (1850), „Junimea română" (1850), „Republica română" (1851), au contribuit și mai mult la popularizarea în rîndurile societății franceze a revendicărilor și idealurilor poporului român, fapt ce a făcut ca între anii 1856—1859, timp în care alți istorici francezi publicaseră noi studii și mono-

---

[1] Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839.

[2] J. A. Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Litterature statistique des peuples de la langue d'or. Ardialiens, Valaques et Moldaves résumés sous le nom de Roumains*, I—III, Paris 1844.

[3] H. Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain* („*Revue des deux mondes*", 1848, vol. XXI), reprodus și în *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie*, vol. I, 1850.

[4] Vezi Ion Breazu, *Michelet și românii*. Studiu de literatură comparată, Cluj, 1935; Idem, *Edgar Quinet et les Roumains*, Paris, 1928; P. V. Haneș, *Formarea opiniunii franceze asupra României în sec. XIX*, București, 1929.

grafii asupra istoriei noastre [1], Franța să fie în fruntea puterilor europene susținătoare ale unirii Principatelor.

În deceniile următoare, prin studiile la Paris ale unei noi pleiade de viitori oameni politici și savanți români, problema desăvîrșirii unității statale a poporului român, în centrul căreia se afla eliberarea și unirea Transilvaniei, devine din ce în ce mai cunoscută, un mare număr de publiciști, istorici și bărbați de stat intervenind adeseori, îndeosebi după procesul *Memorandului* din anul 1894, în favoarea românilor subjugați.

Publicarea principalei opere a lui A.D. Xenopol — *Istoria românilor din Dacia Traiană* — în limba franceză *(Histoire des Roumains de la Dacie Trayane)*, cu o prefață de istoricul Alfred Rambaud (2 volume, 1896), precum și alegerea sa ca membru corespondent al Academiei de Științe Morale și Politice din Paris, (1900), erau semnificative pentru interesul cu care erau urmărite în Franța cercetările istorice românești și concluziile firești ce se desprindeau din ele.

Intrarea României în război alături de Franța și de aliații ei a fost precedată astfel de o îndelungată prietenie spirituală, românii găsind totdeauna în marea soră latină o sprijinitoare a idealurilor lor.

Faptul că francezii luptau ei înșiși pentru eliberarea Alsaciei și Lorenei, răpite de germani în 1870, contribuia și mai mult la înțelegerea luptei României pentru dezrobirea Transilvaniei.

Constituirea politică a emigrației române din Franța s-a făcut la începutul anului 1918, invadarea teritoriului țării de către armatele puterilor centrale și mai ales pacea de la București determinînd un mare număr de patrioți români — ziariști, oameni de știință, bărbați politici —

---

[1] Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Pais, 1855; A. H. Ubicini, *Provinces d'origine roumaine*, Paris, 1856.

să plece la Paris pentru a continua acolo lupta pe plan publicistic și diplomatic și pentru a înfățișa situația reală a României.

La sfîrșitul anului 1917, numărul lor sporindu-se mereu, se găseau în Franța peste 30 de profesori universitari, 40 de deputați și senatori, numeroși publiciști, printre care se aflau și profesorii Simion Mîndrescu, Ioan Ursu, Traian Lalescu, Ioan Nistor. La 25 ianuarie 1918, reprenzentanții emigrației au fost primiți în mod solemn în Camera Deputaților, unde s-a ținut o ședință prezidată de Paul Deschanel, la care a asistat și Georges Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri.

După semnarea păcii de la București, germanii cerînd expulzarea din țară a lui Take Ionescu și a aderenților săi, emigrația română din capitala Franței s-a consolidat și mai mult, ea devenind o adevărată forță politică și diplomatică. Prezența în rîndurile ei a luptătorilor transilvăneni Vasile Lucaciu, venit din Statele Unite, și a lui Ocravian Goga, care ajunseseră un simbol al luptei pentru dezrobirea Transilvaniei, îi confereau un larg și concludent caracter de reprezentanță a tuturor românilor. Primele nuclee de organizare a acțiunii emigrației s-au format în jurul „misiunii universitare române" și al publicațiilor „*La Roumanie*" (17 ianuarie 1918), întemeiată de către deputații Paul Brătășanu, C. Banu și de ziariștii C. Mille și Emil D. Fagure, și „*La Transylvanie*" (15 mai 1918), înființată de inventatorul Traian Vuia, stabilit la Paris încă din 1902, care au dus o vehementă campanie împotriva păcii de la București și a guvernului Marghiloman.

O altă publicație ce apărea în acest timp la Paris era „*Le courrier franco-roumain*", condusă de Cincinat Pavelescu.

Membrii „misiunii universitare" — N. Basilescu, Mircea Djuvara, D. Drăghicescu, Traian Lalescu, Toma

Ionescu, G. G. Mironescu, O. Tafrali, Ioan Ursu — au publicat, pe lîngă rostirea unui important număr de conferințe, peste 40 de broșuri și volume asupra aspirațiilor poporului român [1], izbutind să solidarizeze cu acțiunea lor numeroși savanți și scriitori francezi.

În jurul ziarului „*La Roumanie*" s-au concentrat îndeosebi fruntașii politici din vechea țară, deputați, senatori, diplomați, foști miniștri, aparținînd grupărilor politice care susținuseră războiul.

Revista „*La Transylvanie*" era organul Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina, care, sub președinția lui Traian Vuia, se constituise la 18 aprilie 1918. Scopul urmărit de acest comitet era de a organiza o legiune de voluntari români în Franța și de a acționa în comun cu comitetele naționale similare ale cehoslovacilor, polonezilor, sîrbilor, croaților și a celorlalte națiuni oprimate.

În urma inițiativei comitetului transilvănean și bucovinean s-au înrolat în armata franceză numeroși ofițeri și ostași români aflați în lagărele de prizonieri.

La 3 octombrie, pentru a da activității emigrației un caracter unitar, diferitele grupări s-au contopit într-un singur organism, comitetul său de conducere luînd numele de „Consiliul Național al Unității Române". În fruntea consiliului a fost ales Take Ionescu, avînd ca vicepreședinți pe Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. C. Angelescu, I. Th. Florescu. Printre membrii săi figurau: dr. Ioan Cantacuzino, Nicolae Titulescu, Paul Brătășanu, Traian Vuia, Partenie Cosma, Simion C. Mîndrescu, G. Diamandi, I. Găvănescu, C. Mille, dr.

---

[1] Vezi bibliografia lor în „*Revue de Transylvanie*" ,Cluj, 1917, tom. III, nr. 4.

Toma Ionescu, G. G. Mironescu, Vasile Stroescu, Ioan Ursu, Sever Bocu, G. Moroianu [1].

La scurtă vreme după constituirea sa, „Consiliul Unității Române" a fost recunoscut în mod oficial de către guvernele Franței (12 octombrie), Statele Unite (6 noiembrie), Angliei (11 noiembrie), Italiei (22 noiembrie), reînnoindu-se totodată și asigurările anterioare pentru sprijinirea năzuințelor poporului român.

Considerînd „Consiliul Unității Române" ca „interpretul cel mai autorizat" al luptătorilor români, izvorît din înseși „aspirațiunile seculare" ale poporului român către „libertatea și unirea tuturor țărilor române, ministrul de externe al Franței, S. Pichon, asigura pe președintele acestuia, în scrisoarea de recunoaștere, că membrii săi „pot să conteze pe concursul întreg" al guvernului francez[2]. Asigurări tot atît de categorice se desprindeau și din telegrama președintelui republicii, Raymond Poincaré, care, în răspunsul la mesajul lui Take Ionescu, făcea urări „*pentru prompta realizare a unității naționale a României, amica Franței*" [3].

Concomitent cu activitatea desfășurată la Paris, emigranții români au cuprins în sfera lor de acțiune și capitala Angliei. În luna iulie, venind din Italia, s-a oprit la Londra dr. Nicolae Lupu, care a avut întrevederi cu ziariștii filoromâni Wikham Steed și Seton Watson, cu diferiți parlamentari și cu R. Sheridan, reprezentantul Ministerului Informațiilor. La 1 august au sosit înAnglia, venind de la Paris, Take Ionescu și Nicolae Titulescu, cel dintîi fiind primit în audiență de primul ministru

---

[1] Vezi numele tutuor membrilor comitetului în „*La Transylvanie*", 1918, nr. 11, p. 15—16.

[2] Vezi textele de recunoaștere a „Consiliului Național al Unității Române" în R. Seișanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 314—318.

[3] Idem, p. 317.

Lloyd George și de ministrul de externe, Arthur James Balfour. Prin ziarul „*Morning Post*", Take Ionescu a acordat presei engleze un larg interviu asupra situației României în urma păcii de la București și a aspirațiilor românilor din Transilvania, combătînd poziția lordului Robert Cecil, care, printr-un alt interviu, se pronunțase pentru menținerea integrității Austro-Ungariei. În luna septembrie, venind din Rusia, prin Suedia, au făcut un popas la Londra Octavian Goga și Sever Bocu, care au avut o întrevedere cu Allan Leeper, secretarul primului ministru, și au dat presei — prin Steed și Watson — ample lămuriri asupra cauzei politice în care se află Austro-Ungaria și a hotărîrii tuturor popoarelor subjugate de a-și dobîndi libertatea.

La 4 septembrie, prin George Moroianu, s-a înaintat lui Lloyd George, la cererea acestuia, un memoriu asupra contribuției României în război și asupra modalităților de rezolvare a problemei naționalităților din Austro Ungaria [1]. La începutul lui octombrie, Take Ionescu se afla din nou la Londra pentru a avea întrevederi cu Balfour (8 octombrie), Lloyd George (16 octombrie) și cu Wilhem Tyrell, expert al Ministrului de Externe. Cu această ocazie, omul de stat român a fost din nou intervievat de „*Morning Post*", în coloanele căruia a publicat și un articol despre necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei [2].

Efectul acestor acțiuni s-a putut vedea în mod concludent la 18 noiembrie 1918, cînd ministrul de externe al Angliei, Balfour, îi scria lui Take Ionescu că guver-

---

[1] G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvaniens pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 201.

[2] Din corespondența lui Take Ionescu către soția sa.

nul englez la congresul păcii, „*va da simpatia sa întreagă şi va sprijini principiul general al unităţii române*" [1].

După începerea conferinţei de pace, Londra va fi vizitată, pe lîngă delegaţii oficiali, şi de luptătorii bănăţeni Avram Imbroane şi Ioan Sîrbu, acesta din urmă autor al unei monografii despre Mihai Viteazul, pentru a da lămuriri asupra frontierei sud-vestice a României.

Cu aceeaşi însufleţire s-a desfăşurat şi actvitatea emigraţiei româneşti din Italia, ţară care intrase şi ea în război la 23 mai 1915, pentru desăvîrşirea unităţii sale naţionale, partea de nord a teritoriului italian — Tirolul, Isonzo, Triestul — aflîndu-se în robia Austriei.

Începuturile activităţii emigraţiei în Italia se leagă de congresul naţionalităţilor asuprite din Austro-Ungaria, care s-a ţinut la Roma în zilele de 8—11 aprilie 1918. La acest congres, alături de delegaţii cehi, polonezi, sîrbi, a participat şi o delegaţie de români veniţi de la Paris, Din delegaţie făceau parte profesorii Simion C. Mîndrescu, Virgil Drăghiceanu, G. G. Mironescu, B. Luca, dr. Nicolae Lupu. După încheierea lucrărilor congresului, care a votat o moţiune prin care se cerea recunoaşterea dreptului pentru fiecare naţiune de a se constitui într-un stat naţional independent, profesorul Simion C. Mîndrescu a rămas la Roma cu intenţia de a aduna, într-o organizaţie, pe toţi românii aflaţi în Italia şi de a forma o legiune din prizonierii proveniţi din armata austro-ungară, care să lupte în rîndurile armatei italiene.

Iniţiativa profesorului transilvănean a fost primită de guvernul italian cu o mare satisfacţie, primul ministru Orlando dînd dispoziţii ca prizonierii români

---

[1] R. Seişanu, *op. cit.* p. 317.

să fie concentrați în lagărul de la Cittaducale. Semnificative pentru sentimentele pe care le nutrea primul ministru al Italiei pentru cauza poporului român sînt cuvintele cu care, la 28 mai, acesta răspundea mesajului trimis de Simion C. Mîndrescu: „*Nobilele dvs. aspirațiuni la independența națională* — mărturisea *Orlando* — *găsesc un ecou deplin în inima mea de italian, care a cunoscut aceleași dureri. De altă parte, cu atît mai mare e sentimentul de simpatie, cu cît mai intimă e fraternitatea noastră de rasă. Cît mă privește pe mine* — adăuga în încheiere primul ministru — *voi fi fericit dacă acele aspirațiuni vor putea fi realizate*". La 30 mai s-a organizat în forul Augusteum o mare manifestație împotriva păcii de la București, la care au participat numeroși reprezentanți ai partidelor politice și ai societăților patriotice italiene.

Pentru sprijinirea României s-au format comitete, intitulate „Pro-Romeni", în orașele Roma, Milano, Genova, Torino, Ferrara, Neapole. Ca președinte al Comitetului din Roma a fost ales principele Prospero Colono, primarul orașului, care avea și președinția comitetului central. La 10 iunie s-a înființat Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, cu sediul la Roma. În fruntea comitetului a fost ales Simion C. Mîndrescu, iar ca membri, Ștefan Bidnei, Ion Cîmpeanu, Claudiu Isopescu, Mihail Mironovici, Atanasie Mîrza, Ioachim Obadă, Ștefan Oțel, Valeriu Pop, Ionel Rișca, Nestor Săhleanu, Alexandru Socaciu și Emil Turtureanu. Îndată după constituirea sa, comitetul a trimis mesaje de salut tuturor guvernelor aliate, iar la 9 iulie membrii săi au fost primiți în mod oficial de către primul ministru Orlando. Pentru a da o expresie publică relațiilor dintre comitetul român și guvernul și poporul italian, la 25 august 1918 s-a organizat în forul Traian un impunător miting popular la care, alături de populația Romei, au participat delegați din partea

a 200 de orașe italiene și a 600 asociațiuni patriotice. În discursurile rostite cu acest prilej de primarul Romei, de senatorul Ruffini, de reprezentanta femeilor Maria Rygier și de profesorul Simion C. Mîndrescu, s-a relevat cu entuziasm solidaritatea italo-română și lupta comună a ambelor popoare pentru desăvîrșirea unității lor politice. O manifestație similară a avut loc la Torino, fosta capitală a Italiei, în ziua de 6 octombrie [1].

La 15 octombrie a apărut decretul guvernului italian pentru constituirea „Legiunii române", formată din regimentele numite în mod simbolic „Horea", „Cloșca", „Crișan". „Preferăm să murim în luptă — au declarat voluntarii din aceste regimente — decît să ne întoarcem sub jugul austro-ungar". Unități din regimentul „Horea" au luat parte la marea ofensivă italiană, declanșată la 26 octombrie în sectorul Vittorio-Veneto, în urma căreia, înfrîntă pe toate fronturile, monarhia habsburgică, dușmanul secular al ambelor popoare, a cerut armistițiu.

Pentru faptele lor de arme săvîrșite în această perioadă, numeroși voluntari români, ofițeri și ostași au fost decorați de guvernul italian cu ordinele „Medalia de argint", „Medalia de bronz" și „Crucea meritului de război". Comandantul Companiei I din Regimentul „Horea", locotenentul Emilian Pop, a primit felicitări personale din partea regelui Victor Emanuel al III-lea („l'encomio solene") [2].

Ca și prizonierii transilvăneni din Rusia, care s-au înrolat din propria lor inițiativă sub drapelele României pentru a lupta împotriva Austro-Ungariei, prizonierii din Italia, călăuziți de aceleași sentimente, au ținut și

---

[1] Vezi pentru detalii asupra întregii activități din Italia, Simion C. Mîndrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*, București, 1919.

[2] Vezi, pentru activitatea legiunii, Valeriu Pop, *La légion roumain d'Italie*, in „*Revue de Transylvanie*", Cluj, 1967, nr. 2, p. 154—166.

ci, alături de frații lor italieni, să ridice armele împotriva aceluiași dușman, pentru a contribui astfel la desăvîrșirea unității politice a poporului român.

Și activitatea diplomatică din emigrație, ca și cea din timpul războiului, din anii neutralității și din deceniile anterioare pe teren cultural-politic, se desfășurase deci sub semnul aceleiași solidarități naționale, pentru aceleași idealuri, românii de pe ambele versante ale Carpaților neavînd, în virtutea originei comune, a teritoriului unitar și a identității de limbă și cultură, decît o singură dorință: aceea de a se manifesta cu toții ca români, de a avea un singur drapel, un singur stat, o singură țară: România.

Proclamarea ei reprezenta consecința logică a unui îndelungat poces, a cărui soluționare coincidea cu însăși deschiderea unei ere noi în istoria omenirii: *dreptul de autodeterminare al tuturor popoarelor.*

La 8 iulie 1917 s-a ținut la Budapesta o conferință a exponenților social-democrați [1], iar la 27 decembrie o consfătuire mai restrînsă a conducătorilor Partidului Național Român [2]. La 30 decembrie, ziarul „Adevărul", prin pana publicistului Emil Isac, publica un articol cominatoriu, cerînd Partidului Național Român să-și reia activitatea. „*Grație revoluției rusești* — scria Emil Isac — *opinia publică a lumei nu mai iartă brutalitatea unor feudali și nu mai recunoaște principiul teroarei minorităților politice. Astăzi se vorbește pretutindeni de egala îndreptățire a popoarelor, a indivizilor — se respectă dreptul naționalităților și caracterul social și etnic al unui neam nu mai poate fi distrus*". Gîndindu-se deocamdată numai la

[1] „Adevărul", 1918, 22 aprilie, 5 mai.

[2] Dr. Ioan Mihu, *Spicuiri din gîndurile mele politice, culturale, economice* (Ed. Silviu Dragomir), Sibiu, 1938, p. 351.

eventualitatea unor noi alegeri, făcute pe baza votului universal, care ar fi dus la o ierarhizare democrată a forțelor politice din Ungaria, Emil Isac adăuga: „*În lupta ce se duce pentru o schimbare radicală a statului întreg, comitetul național* (citește Partidul Național Român) *are datoria să împartă truda celorlalte partide politice din țară cu program similar și să ia parte, cu întreg arsenalul minții și cu o propagandă măreață, la înfăptuirea idealului democratic. Să intre deci în acțiune cît mai grabnic* — cerea în încheiere Emil Isac — *Partidul Național Român*" [1],

Deși răspunsul așteptat de „Adevărul" urma să mai întîrzie, totuși, datorită colaborării din anii anteriori războiului și sarcinilor ce le incumbau deopotrivă, ambele formații aveau să adopte, cu privire la aplicarea dreptului de autodeterminare, o atitudine identică, ceea ce va determina, la momentul oportun, înființarea unui organ comun de acțiune.

Brutalele condiții de pace impuse de Puterile Centrale Rusiei și României prin tratatele de la Brest-Litovsk (7 martie 1918) și București (5 mai 1918), prin care se răpeau importante părți din teritoriul acestora, nu dezarmează spiritul revoluționar al maselor și nu pot schimba cursul evenimentelor.

Subminate în interior de mișcările revoluționare și învinse pe frontul occidental de către forțele militare ale Antantei, în toamna anului 1918, atît Germania cît și Austro-Ungaria se văd în imposibilitatea de a mai continua războiul. Dezastrul nu mai poate fi înlăturat. Prăbușirea e iminentă. Pentru a-și salva imperiul de la o dezmembrare totală, împăratul Austriei, Carol I, încearcă, în ultimul moment, la sfatul contelui Burian, ministrul de externe, să ofere popoarelor împilate timp de sute de ani un sistem de autoguvernare federativă

[1] „Adevărul", 1917, 30 decembrie: *Partidul național să intre în acțiune!*

(16 octombrie). Guvernul din Budapesta, prezidat de Al. Wekerle, a respins însă în mod categoric soluția împăratului, obligîndu-l să declare că autonomiile și federalizarea proiectată nu se referă și la teritoriul Ungariei, care urma să-și păstreze neatinsă alcătuirea existentă.

Punctul de vedere al guvernului ungar a fost vehement criticat în Reichstagul din Viena de către deputatul Isopescu-Grecul, care la 22 octombrie interpela guvernul austriac asupra situației viitoare a românilor din Transilvania, afirmînd că aceștia nu mai pot fi menținuți sub jugul conților și baronilor maghiari. „*Cred oare într-adevăr puternicii Ungariei* — întreba deputatul interpelator — *că vor fi în stare să oprească la granițele lor incendiul mondial?*" Un alt deputat român, socialistul Gh. Grigorovici, făcea în aceeași ședință elogiul unității politice a poporului român, afirmînd că „*unirea tuturor românilor este un ideal și o țintă la care românii vor aspira întotdeauna, în orice timpuri și orice împrejurări, indiferent de cum va fi constelația lor viitoare, indiferent de chipul cum li se va desfășura soarta în viitor*".

Intențiile împăratului nu mai preocupau însă la această dată decît guvernele sale, fiindcă nici unul din popoarele vizate nu mai înțelegea să-și continue existența — sub nici o formă — în putredul imperiu habsburgic. Dorința tuturor — români, cehi, slovaci, polonezi, croați, sloveni, bosniaci — era, invocînd dreptul de autodeterminare, libertatea și independența națională.

Arma lor de luptă devenise revoluția, ale cărei stindarde fîlfîiau biruitoare de-a lungul și de-a latul Austro-Ungariei.

VI

TRANSILVANIA ÎȘI HOTĂRĂȘTE SOARTA

Printre cei dintîi care, pe lîngă declarațiile făcute de elementele din emigrație, și-au afirmat în mod public, oficial, hotărîrea de a dispune singuri de soarta lor, au fost românii din Transilvania.

La 12 octombrie 1918, concomitent cu marile manifestații muncitorești din orașele Arad, Timișoara, Reșița, Lugoj, Petroșani, Brașov, Cluj, membrii comitetului executiv al Partidului Național s-au întrunit la Oradea, sub prezidența deputatului Ștefan Cicco Pop, pentru a examina noua situație politică și pentru a lua măsurile impuse de desfășurarea evenimentelor. Inițiativa întrunirii a aparținut avocatului Aurel Lazăr, în casele căruia s-a ținut consfătuirea [1]. Pe lîngă amfitrion și președinte au participat la această ședință deputații Teodor Mihali, Al. Vaida-Voevod și Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Ioan Ciordaș, precum și unii fruntași dinafara comitetului: Gheorghe Crișan, Gheorghe Popovici, Sever Dan.

În urma discuțiilor s-a hotărît redactarea unei declarații ce urma să fie citită în Camera Deputaților, prin care se contesta guvernului și parlamentului de la Budapesta calitatea de a mai reprezenta Transilvania,

[1] Vezi Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, în „Transilvania", Sibiu, 1943, nr. 11—12.

dreptul acesta revenind în exclusivitate reprezentanților aleși de poporul român. „*Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria* — se preciza în declarație — *ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta sa, un drept care este acum recunoscut și de către guvernul maghiar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă uz de acest drept și reclamă, în consecință, și pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrîurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională. Afară de organele delegate de adunarea națională, sau alese din mijlocul său, așadar de Comitetul executiv al Partidului Național Român, nimenea* — se declara în continuare — *nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română*[1]".

Citirea declarației în Parlament a fost încredințată deputatului Alexandru Vaida-Voevod. La această ședință s-a ales totodată și un comitet format din Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Ștefan Ciceo Pop, Ioan Suciu,

[1] Vezi textul în „Românul", Arad, 1918, 26 octombrie/8 noiembrie.

Al. Vaida-Voevod și Aurel Vlad, care a fost autorizat să ia toate măsurile impuse de dezvoltarea evenimentelor.

Hotărîrea de la Oradea corespundea unei adînci necesități politice, ea fiind preconizată simultan atît de către muncitorii români de la uzinele Csepel din Budapesta, cît și de către cercurile intelectuale românești de la Sibiu, Cluj, Brașov, și din alte orașe. Chiar în ziua următoare ședinței de la Oradea a avut loc la Csepel o întrunire la care s-a cerut ca „*românii să dispună liberi de soarta lor, să hotărască singuri forma de stat în care vor să trăiască în viitor*", propunîndu-se „*despărțirea totală a Transilvaniei de statul ungar*" [1].

La Cluj se țineau lanț consfătuirile la care participau intelectualii mai vîrstnici, ca Amos Frîncu, fost apărător în procesul *Memorandului*, protopopul Elie Daianu, Emil Hațieganu, numeroși studenți și ofițeri români din garnizoana locală, precum și foștii prizonieri de război întorși din Rusia. Cei mai nerăbdători erau studenții, care țineau să tragă cît mai grabnic concluziile impuse de situație. Un cronicar al evenimentelor dîn Cluj din toamna anului 1918 — studentul invalid Emil A. Dandea, originar din Munții Apuseni — relatează în termenii următori starea de spirit pe care o aveau în acel moment tinerii români din acest oraș, care discutaseră situația în numeroase consfătuiri. *Ne frămîntam tot mai mult* — povestește cronicarul — *în dorința de a activa în mod pozitiv pentru realizarea idealului național, dar simțeam în mod dureros faptul că nu primeam nici o îndrumare de la conducătorii politici firești, de la capii Partidului Național Român*". La consfătuirea din 15 octombrie, necunoscîndu-se hotărîrea luată la Oradea, studenții au decis trimiterea unei delegații la Budapesta, pentru a întreba conducerea partidului dacă voiește sau nu să se pună în fruntea mișcării națio-

[1] „Adevărul", 1918, 20 octombrie.

nale, căci altfel, după precizarea cronicarului, „acționăm fără ei".

Ajunși la Budapesta, delegații studențimii clujene au aflat însă cu satisfacție hotărîrea adoptată de partid la 12 octombrie, raliindu-se întru totul acțiunii sale [1].

Aceeași nerăbdare și dorință de acțiune se constată și în rîndurile intelectualilor de la Brașov, care în aceeași perioadă trimiseseră și ei un emisar la Budapesta, pentru a cere deputaților români „*să părăsească parlamentul maghiar și să facă declarația de ruperea relațiilor dintre Ardeal și Ungaria*", cum credeau, prematur, că o făcuseră celelalte naționalități" [2].

La 18 octombrie, după patru zile de așteptare, Alexandru Vaida-Voevod se urca la tribuna Camerei, pentru a anunța guvernului maghiar și opiniei publice din Ungaria și străinătate hotărîrile de la Oradea, motivîndu-le, în cadrul unui discurs, prin asuprirea de veacuri la care a fost supus poporul român din Transilvania [3].

Prin discursul lui Vaida, care a fost des întrerupt de vociferările și protestele deputaților guvernamentali, s-a creat o nouă situație în raporturile dintre statul maghiar și românii din Transilvania, aceștia urmărind ca, pe baza principiului de autodeterminare, să-și decidă singuri viitorul.

Discursul lui Vaida a stîrnit un mare entuziasm printre studenții români, membri ai Societății „Petru Maior", aflați în Budapesta. Printre ei se găseau Ion Chinezu,

---

[1] Vezi Emil A. Dandea, *Mișcările studențești din anul* 1918, în „Almanahul Societății academice „Petru Maior", Cluj, 1929, p. 88—89.

[2] Mircea Gherman, *Evenimente brașovene în preajma Unirii*, „Astra" Brașov, 1908, nr. 6, p. 2.

[3] Vezi textul discursului în *Monitorul oficial maghiar* (Orzsággyülési Ertésitó) din 20 octombrie 1918 (suplimentul dezbaterilor parlamentare). Pentru versiunea românească vezi traducerea din Iuliu I. Mezei Cîmpeanu, *Luptători români ardeleni*, Cluj, 1939, p. 60—72.

Horia Teculescu, care aveau să se impună mai tîrziu prin remarcabila lor activitate intelectuală, Dumitru Antal, viitor episcop sub numele de Emilian Antal, Sabin Manuilă, care avea să se remarce ca statistician, Vasile Ilea, medic în anii următori la Sighet, Coriolan Băran de la Timișara, și numeroși alții. În zilele următoare s-au ținut mai multe ședințe înflăcărate în care, analizîndu-se consecințele discursului rostit la 18 octombrie, studenții participanți, în urma expunerilor făcute de Dumitru Antal, președintele societății, și Ion Chinezu, au luat hotărîrea de a face apel la studențimea română din toate centrele universitare — Viena, Budapesta, Cluj — precum și de la institutele teologice din Blaj, Oradea Lugoj, Arad, Caransebeș, pentru a întreprinde o acțiune comună, sub auspiciile Partidului Național Român, spre a mobiliza masele în vederea luptei ce se aștepta.

Spiritul ce anima pe studenții români din capitala Ungariei în toamna anului 1918 se desprinde cu toată claritatea din cuvîntarea rostită de Ion Chinezu în ședința din 22 octombrie. „*Lozinca noastră* — arăta tînărul vorbitor — *trebuie să fie prin noi înșine. Puterea de viață a poporului român trebuie să iasă triumfătoare prin sine însăși, fără ajutor străin. Datorința noastră este* — se preciza în continuare — *ca și în colțul acesta al lumii, care ne este atît de scump, să facem ca idealul poporului român să se înfăptuiască . . . Vrem să ne desfășurăm toate forțele, tot tezaurul etnic de care dispunem . . . Vrem independență, libertate, vrem viață*". Vorbind despre suferințele din trecut ale poporului român, Ion Chinezu afirma că „*noi, românii, am suferit cu conștiința că dreptatea e de partea noastră, căci între asupritor și asuprit totdeauna asupritul este acela care are dreptate*" [1]. În urma discuțiilor provocate de

[1] Am aflat acest text rămas inedit printre hîrtiile lui Ion Chinezu, decedat la 10 decembrie 1966.

cuvîntarea lui Chinezu s-a hotărît adresarea unui apel către poporul român și către toate organizațiile studențești românești, anunțîndu-le că „*rupem orice formă comună de viețuire între noi, românii, și vechii stăpînitori, declarînd cu toții în masă că ne considerăm dezrobiți și că, dobîndind drept de dispunere liberă asupra noastră . . . vrem să ne unim cu toții cei care sînt de un neam și de o limbă cu noi*".

Apelul, redactat de Dumitru Antal, a fost prezentat în ziua de 24 octombrie conducerii Partidului Național, pentru a obține de la acesta autorizația de publicare. La sfatul lui Vasile Goldiș, pentru a nu se dezvălui „*planul de luptă*" conceput, apelul n-a fost dat publicității, dar s-a acceptat propunerea ca studenții de la universitățile și institutele amintite să se constituie imediat în echipe de acțiune care, ca și la 1848, să străbată întreaga Transilvanie, pentru a aduce la cunoștința poporului cele cuprinse în apel și a începe organizarea și înarmarea maselor țărănești [1].

Aceleași preocupări și atitudini se constată și printre studenții români din Viena, grupați în vechea societate „România jună", prin Virgil Solomon, viitor deputat în România întregită, și Nicolae Voicu, aceștia aderînd întru totul la inițiativa luată de colegii lor de la Budapesta.

La 29 octombrie, sub presiunea evenimentelor și a mișcărilor revoluționare din Ungaria, se constituie, la Budapesta, Consiliul Național Român, în care întrau 6 reprezentanți ai Partidului Național (Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad) și 6 din Partidul Social-Democrat (Tiron Albani, Ion Fluieraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Rănoiu și Basil Surdu). Anunțînd

[1] Vezi D. Antal, *Societatea „Petru Maior" în ultimul ei an de funcționare la Budapesta*, în „Almanahul", Cluj, p. 81—83.

înființarea noului organism, ziarul „Adevărul" scria: „Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul național român ca unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere" [1]. Stabilindu-și sediul la Arad — unul din cele mai importante centre ale vieții politice românești, unde la 26 octombrie reapăruse și ziarul „Românul", oficiosul Partidului Național Român — Consiliul adresează, la 6 noiembrie, un manifest „către națiunea română", prin care anunța că el „reprezintă întreg neamul românesc din Ungaria și Ardeal și că ostașii și ofițerii români, dezlegați de jurămîntul dat împăratului, au să fie supuși „numai și numai Consiliului Național Român". Prin manifest se arată totodată necesitatea urgentă a înființării de gărzi locale cu caracter militar, pentru menținerea ordinei [2]. Aceste gărzi, expresie a voinței populare revoluționare, aveau să se dovedească de cea mai mare utilitate atît în acțiunea de preluare a administrației din mîinile guvenului maghiar, cît și în organizarea adunării de la Alba Iulia [3]. Gărzi și consilii naționale comune, cu participarea ambelor partide, aveau să se constituie cu rapiditate în toate comitatele și localitățile transilvănene și bănățene.

La înscrierea în gardă, fiecare ostaș și ofițer trebuia să depună un jurămînt de credință, a cărui formulă era următoarea: „*Eu, N.N., jur în fața atotputernicului Dumnezeu, cum că întru totul voi fi cu credință și supunere către Consiliul național român din Ungaria și Transilvania. Con-*

---

[1] „Adevărul", 1918, 21 octombrie/3 noiembrie.

[2] Vezi textul manifestului în ziarul „Românul", Arad, 1918, 26 octombrie/8 noiembrie.

[3] Vezi asupra înființării și activității acestor gărzi lucrarea *Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918, scurtă monografie comemorativă de I. Clopoțel*, București, 1943.

știu de datoriile ce ne impun timpurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi credincios națiunii unitare române". În unele localități formula jurămîntului avea conținutul de mai jos: „*Eu, N.N., gardist național civil, jur pe unul Dumnezeu că întru toate voi sta la ordinul și poruncile statului național român și cu toată puterea voi lucra pentru susținerea ordinei. Așa să-mi ajute Dumnezeu*" [1]. Au circulat și s-au practicat și alte formule de jurămînt, dar sensul tuturor variantelor era același.

Concomitent cu înființarea consiliilor și gărzilor naționale românești, s-au organizat și consilii și gărzi ale maghiarilor și sașilor în toate localitățile în care aceștia dispuneau de cadrele necesare.

Constituirea gărzilor și a consiliilor naționale românești s-a făcut pretutindeni în mod public, cu o mare însuflețire, dînd naștere la impunătoare manifestații patriotice. Cei dintîi care s-au organizat au fost românii din Timișoara (31 octombrie), urmați de cei de la Sibiu (2 noiembrie), Cluj (2 noiembrie), Brașov (2 noiembrie), Ilia (2 noiembrie), Lugoj (3 noiembrie), Oradea (3 noiembrie), Beiuș (3 noiembrie), Dej (3 noiembrie), Blaj (4 noiembrie), Alba Iulia (4 noiembrie), Sebeșul Săsesc (4 noiembrie), Hunedoara (5 noiembrie), Sighișoara (5 noiembrie), Reghin (5 noiembrie), Brad (5 noiembrie), Satu Mare (6 noiembrie), Cohalm (6 noiembrie), Orăștie (7 noiembrie), Sălișteа (8 noiembrie), Caransebeș (10 noiembrie), Făgăraș (12 noiembrie), Abrud (15 noiembrie). În același timp, s-au constituit și consiliile de la Sighet, Gherla, Baia-Mare, Careii Mari, Cîmpeni, Vașcău, Tîrgu-Mureș.

Din lungul șir de manifestații provocate de constituirea consiliilor naționale, menționăm îndeosebi pe cea

[1] „Libertatea", 1918, 22 noiembrie, 15 dec., nr. 4.

de la Cluj, orașul în care, la 1894, în disprețul legalității și umanității, au fost condamnați memorandiștii, pe cea de la Blaj, „mica Romă", în care la 1848 s-au codificat, prin discursul lui Simion Bărnuțiu și prin hotărîrile adunării de pe Cîmpia Libertății, secularele imperative ale poporului român din Transilvania, și apoi pe cea de la Sighet, orașul din extremitatea nordică a românismului.

La Cluj, manifestația a început printr-un tedeum ținut la biserica din strada Bob, în altarul căreia se păstra ascuns un vechi drapel românesc, tedeum la care au participat conducătorii românilor din Cluj, înconjurați de intelectuali, studenți, ofițeri și ostași, meseriași, muncitori. De la biserică, cu drapelul în frunte, cîntînd „Deșteaptă-te, române", și „Pe-al nostru steag", întreaga asistență s-a îndreptat, traversînd orașul, spre banca „Economul", unde avea să se procedeze la înființarea consiliului. Pe parcurs, s-au atașat la grupul inițial nenumărați români aflați pe străzi, dînd astfel marșului un caracter de vibrantă manifestație populară. În rîndurile nobilimii și burgheziei maghiare, apariția forțelor democratice românești a provocat o adevărată consternare. „*Acest marș* — povestește un martor ocular — *a fost cea dintîi manifestare românească revoluționară în Cluj*" [1].

În sala băncii au ținut cuvîntări înflăcărate Amos Frîncu și Emil Hațieganu, s-a ales — sub numele de *Senatul Național Român* — Consiliul Clujului, în frunte cu cei doi vorbitori, și s-a depus jurămîntul față de noua autoritate românească. „*Momentul cel mai înălțător* — relatează același martor — *a fost depunerea jurămîntului*", după care a urmat „*un delir de însuflețire și fericire cum numai sufletele unor obidiți le pot avea la între-*

[1] D. Antal, *Amintiri din revoluția din 1918 și de la adunarea din Alba-Iulia. 1 decembrie 1918* p. 7—8 (text inedit aflat în posesia noastră).

zărirea libertății". „Jurînd credință consiliului — adăuga un alt martor — ofițerii și ostașii români și-au rupt insignele și pajura bicefală, înlocuindu-le cu tricolorul românesc" [1]. Un alt grup de studenți au arborat apoi drapelul național pe edificiul clădirii unde avea să rămînă vreme îndelungată [2].

Era primul tricolor românesc arborat în inima Clujului!

La Blaj, înființarea Consiliului Național a fost precedată de dezarmarea detașamentului de jandarmi — acțiune executată de către studenții de la Seminarul teologic și de către un grup de elevi de liceu sub conducerea căpitanului Victor Munteanu, sosit de la Viena.

Înarmați cu puștile jandarmilor, studenții, în jurul cărora se adunaseră în mod spontan sute de locuitori ai Blajului, au ocupat apoi piața din fața catedralei, alcătuind un impunător semicerc. Înștiințați de cele întîmplate, canonicii și profesorii de la teologie s-au grăbit să alerge în mijlocul celor adunați, în fața cărora, urcat pe o masă, profesorul Alexandru Nicolaescu, mitropolitul de mai tîrziu al Blajului, a rostit o entuziastă cuvîntare, vestind apropierea ceasului celui mare. În aclamațiile mulțimii s-a anunțat apoi constituirea consiliului sub prezidența lui Vasile Suciu, doctor de Roma, vicarul Mitropoliei,

Cu gîndul la înaintașii lor, urmați de mulțime, teologii s-au îndreptat apoi spre Cîmpia Libertății, unde studentul Octavian Hodîrnău, președintele societății de lectură „Inocențiu Micu Clain", a ținut un emoționant discurs evocativ, urmat de un răsunător „Deșteaptă-te,

---

[1] Dr. Titu Anca, *Înființarea consiliului și a gărzilor naționale române din Cluj*, 1918, p. 6 (text inedit aflat în posesia noastră).

[2] Emil A. Dandea, *op. cit.*, p. 91.

române", cîntat de nepoții celor ce îl intonaseră cu aceeași însuflețire la 1848.

Același student, din încredințarea consiliului, a citit apoi în cele patru părți ale orașului proclamația prin care se anunța preluarea puterii politice și militare a Blajului de către Consiliul Național Român [1].

Visul revoluționarilor de la 1948 se înfăptuise! Biruința era pecetluită de drapelul ce fîlfîia pe turnul catedralei în care, cu 70 de ani în urmă, se rostise dicursul lui Simion Bărnuțiu.

Peste cîteva zile, la 10/23 noiembrie, Blajul avea să fie martorul unui alt eveniment istoric: aterizarea pe Cîmpia Libertății a unui avion românesc sosit de la Bacău, pilotat de locotenentul Vasile Nicolescu. Avionul aducea la Blaj pe căpitanul transilvănean Victor Precup, trimis de Marele Cartier General Român cu un mesaj căre Consiliul Național, căruia i se anunța hotărîrea armatei române de a trece Carpații [2]. Apariția avionului a produs o puternică impresie asupra blăjenilor, care, văzînd culorile românești, au alergat din toate părțile pentru a aclama pe cei doi soli ai libertății. Drept răsplată, locotenentul pilot a primit, oferită de tînărul avocat Ionel Pop, o bucată de piatră din monumentul ridicat pe Cîmpia Libertății în amintirea revoluției de la 1848 — monument pe care anumite elemente șoviniste îl aruncaseră în aer [3].

---

[1] O. Hodîrnău, *Amintiri din zilele premergătoare ale unirii de la Alba-Iulia*, p. 11 (manuscris inedit, oferit nouă de autor).

[2] Vezi asupra acestui episod articolul *Prima solie* din ziarul „Unirea' Blaj, 11/24 noiembrie 1918; Andrei Popovici, *Aviația și unirea Ardealului*, în „Revista cursurilor și conferințelor", București, 1937, nr. 8—9, p. 67—74.

[3] Vasile Nicolescu, *La Blaj* (amintiri în manuscris, puse la dispoziția autorului).

În ziua următoare, prin Octavian Hodîrnău, vicarul Vasile Suciu trimitea mesajul lui Andrei Bârseanu pentru a-l comunica consiliului de la Sibiu [1].

La Sighet, sfidînd amenințarea mitralierelor ungurești montate pe ferestrele administrației financiare, s-a ținut, la 22 noiembrie (stil nou) o adunare prezidată de avocatul Vasile Chindris, la care au participat peste 10 000 de țărani, care au ales prin aclamații furtunoase pe membrii „Sfatului național" al nordului românesc și pe delegații ce urmau să-i reprezinte la adunarea de la Alba Iulia [2]. Urmașii marii tradiții voievodale a Maramureșului se grăbeau să fie printre cei dintîi la punerea temeliei de granit a țării întregite.

Cele mai multe din consiliile județene au lansat, cu prilejul organizării lor, și anumite manifeste care, sub formă de foi volante, au fost difuzate în mase pentru a da expresie emoționantei bucurii a eliberării și pentru a constitui puncte de orientare pentru întreaga populație. „*Români din toate unghiurile țării* — se recomanda în manifestul de la Brașov — *organizați-vă! Faceți să răsune glasul vostru dintr-un colț în celălalt al lumii în cinstea și mîndria neamului nostru întreg*" [3]. „*Să mulțumim lui Dumnezeu* — se arăta în manifestul de la 1 noiembrie al sibienilor, redactat de profesorul Andrei Bârseanu, președintele „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român" — *că ne-a învrednicit să vedem răsărind și pentru noi soarele libertății*", „*Fiecare român* — se arăta într-un alt manifest lansat la 9 noiembrie — *să ție cu tărie la neamul său și să nu se lase jignit în sentimentele sale naționale, dar în același timp să respecte demnitatea de om și să nu jignească*

---

[1] O. Hodîrnău, *op. cit.*, p. 13—14.

[2] Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 227.

[3] Document publicat de Mircea Gherman în „Astra", Brașov, 1968, nr. 6, p. 12.

sentimentele naționale ale altora". Pentru a evita dezordinile și răzbunările sîngeroase, manifestul îndemna totodată pe „*fiecare ostaș sau civil să respecteze averea, cinstea și viața altora, fie român, fie de alt neam; dar în același timp, să-și apere averea, cinstea și viața sa proprie*" [1]. În manifestul consiliului de la Cluj — care își avea sediul în localul băncii românești „Economul" — ai cărui conducători erau Amos Frîncu și Emil Hațieganu, care se intitulau „comisari ai poporului", se arăta că „*adunarea poporului român . . . credincioasă principiilor naționale și democratice. . . sta neclintit pe temeiul dreptului sfînt, ca națiunea independentă română să-și croiască singură soarta și rezervă exclusiv adunării naționale suverane hotărîrea asupra așezării viitoare de stat a întregului popor român*". Nici din manifestul de la Cluj nu lipsea preocuparea de a asigura naționalităților conlocuitoare condiții de viață satisfăcătoare. „*Noi românii* — se preciza în manifest — *fiind oamenii libertății naționale, a egalității desăvîrșite și a frăției veșnice, recunoaștem pentru toate națiunile tot ce revendicăm legitim pentru noi și întindem mîna frățească tuturor neamurilor ce mărturisesc credeul principiilor noastre înmutabile . . . Ziua libertății* — se sublinia în încheiere — *se apropie. Zorile s-au ivit. Soarta națiunii române în mîna ei rămîne, în mîna ei pentru toate veacurile, dacă vom ști să ne impunem dreptul și voința*" [2].

Ideea de a respecta viața și avutul tuturor locuitorilor Transilvaniei, indiferent de naționalitatea lor, transpare, reflectînd îngrijorarea cercurilor burgheze față de

---

[1] Vezi în arhiva Muzeului Unirii de la Alba Iulia, *Documentele Unirii. Consiliile naționale din Transilvania. Manifeste, înființări, ordonanțe*, vol. VII, p. I.

[2] *Documentele Unirii*, vol. VII, p. 3. Printre hîrtiile rămase de la Ion Chinezu, aflate astăzi în păstrarea văduvei sale, Petronela Chinezu, am aflat și bruionul acestui manifest, fapt ce ne face să credem că el a fost redactat, după indicațiile lui Amos Frîncu, de către entuziastul sudent sosit în ajun de la Budapesta.

eventualele violențe, precum și dorința ca actul unirii să se proclame într-o atmosferă de liniște și concordie, și din manifestele altor consilii.

În manifestul de la Dej, semnat de Teodor Mihali, se atrăgea astfel atenția tuturor locuitorilor ca nici un act de samavolnicie, jaf, omor, brutalitate — să nu se producă împotriva „neromânilor", spre a nu da motiv *„dușmanilor noștri de la conferința de pace să-și poată schimba rolul de acuzați în acuzatori"*. *„Toate dușmăniile de natură personală și locală* — se îndemna în încheierea manifestului — *trebuie sistate. Să fim iertători ca frații unii față de alții. Dreptul de a califica vina și de a pedepsi pe cei vinovați cade exclusiv în competența Congresului național român și nu și-l poate aroga nici comitetul Partidului Național Român — nici Consiliul Național Român Central și cu atît mai puțin omul particular"* [1]. *„Jertfele multe de sînge* — se arăta în manifestul de la Alba Iulia — *suferințele de veacuri să nu ne tulbure mintea. Să ne păstrăm sîngele rece și bunacuviință"* [2]. *„Păziți pacea* — se îndemna prin manifestul de la Hunedoara — *și așteptați în liniște poruncile sfatului național. Păziți frăția și pacea cu toate neamurile din Ardeal. Izbînda libertății* — declarau în încheiere hunedorenii — *— nici iadul n-o mai poate opri"* [3]. *„Viitorul ne surîde* — se afirma în manifestul de la Caransebeș — *dați mîna toți cei buni și cinstiți și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor fără deosebire de neam și lege"* [4]. *„Piară dintre noi* — se cerea în manifestul de la Cohalm — *orice simț de răutate și răzbunare și orice gînd de viclenie. Deviza noastră să fie Libertate, Egalitate, Fraternitate"* [5]. Pentru

---

[1] Vezi „Libertatea", Orăștie, 1918, 1/14 noiembrie, nr. 1.
[2] *Documentele unirii*, VII, p. 6.
[3] Idem, p. 7.
[4] Idem, p. 14.
[5] Ibidem, p. 9.

a da acțiunii de păstrare a ordinei și de respect reciproc între toate naționalitățile un caracter de înțelegere unanimă, s-a publicat și o proclamație comună, semnată de Teodor Mihali, în numele Comitetului Național Român, de Hock János, în numele comitetului maghiar, și de Melzer Vilmos în numele comietului populației germane [1].

Entuziasmul de care era cuprinsă populația românească ca și încrederea desăvîrșită pe care aceasta o arăta față de cele ce aveau să urmeze erau mărturisite în chip categoric prin manifestele consiliilor naționale de la Reghin și Orăștie. „*Soarele libertății naționale a răsărit* — se afirma în manifestul de la Reghin, redactat de protopopii Vasile Dunca și Ariton Popa — *și pentru noi, românii din Ardeal și Țara Ungurească... Viitor de aur românimea are... Sus inimile*" ! [2]. „*Nu mai există putere* — se arăta în manifestul de la Orăștie — *care să împiedice dorul și aspirațiunea neamului nostru care tinde la înfăptuirea idealului național; la unirea românilor*" [3].

La 10 noiembrie, considerîndu-se definitiv consolidat, Consiliul Național Român ia hotărîrea ca, „*în înțelesul dreptului de liberă dispoziție al neamurilor*", să-și asume imediat „*puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească*".

Pentru punerea în aplicare a acestei hotărîri, Consiliul a trimis în aceeași zi o notă cominatorie noului guvern maghiar constituit la 31 octombrie de contele Mihály Károly, cu concursul grupărilor social-democratice și radicale. Teritoriile revendicate erau comitatele: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobîca, Să-

---

[1] Ibidem, p. 18.
[2] După o copie aflată în posesia noastră.
[3] *Documentele Unirii*, VII, p. 21.

laj, Cluj, Mureş-Turda, Turda-Arieş, Alba, Tîrnava Mică, Tîrnava Mare, Hunedoara, Sibiu, Braşov, Făgăraş, Trei-Scaune, Odorhei şi Ciuc, precum şi părţile româneşti din comitatele Bichiş, Cenad şi Ugocea. Guvernul ungar era somat să ordone neîntîrziat tuturor autorităţilor din aceste comitate, aflate în subordinea sa, să se pună imediat la dispoziţia Consiliului Naţional Român, care de acum înainte urmează să exercite, în numele naţiunii române, toate atributele guvernării.

Nota, care nu era altceva decît un adevărat ultimatum, acorda guvernului maghiar un termen de hotărîre pînă la 12 noiembrie, ora 6 p.m. (18), oră după care, în caz de refuz, Consiliul Naţional Român se va vedea nevoit „*a-şi asigura acest drept firesc prin mijloacele cari se vor constata ducătoare la scop*" [1].

Mijloacele pe care le invoca Consiliul Naţional Român reprezentau forţa maselor populare, gărzile naţionale, precum şi regimentele româneşti de la Viena şi Praga, care între timp, în urma capitulării Austriei şi a abdicării împăratului Carol I, îşi aleseseră şi ele un „sfat militar" şi recunoscuseră autoritatea consiliului de la Arad. „*Fiecare soldat român* — se afirma în proclamaţia de la 31 octombrie a statului — *este soldatul Comitetului naţional român*" [2].

Autoritatea Consiliului fusese întărită şi prin recunoaşterea sa de către forurile superioare ale ambelor confesiuni româneşti — ortodoxă şi greco-catolică — ai căror reprezentanţi au trimis Consiliului la 8 noiembrie un memoriu, din care desprindem următoarele: „*Războiul mondial* — se arăta în memoriu — *a scos la iveală principiul social atît de creştinesc că fiecare popor are dreptul de a dispune liber asupra sorţii sale. Noi, episcopii* — se

[1] „Românul", 1918, 30 octombrie/12 noiembrie.
[2] *Documentele Unirii*, VII, p. 2.

preciza în continuare — *avem ferma convingere că interesele de viață ale neamului românesc . . . pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru. Dreptul acesta* — se sublinia cu fermitate — *se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei. Drept aceea* — se afirma în încheiere — *declarăm că recunoaștem Marele consiliu național român ca reprezentantul și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiunilor noastre naționale*" [1].

De altfel, încă de la 26 octombrie, în urma inițiativei episcopului din Caransebeș, numele împăratului, înainte chiar de abdicarea sa, a fost înlăturat din serviciul liturgic, în locul său pomenindu-se „înalta noastră stăpînire națională" și „marele sfat al națiunii române" [2].

Circulara prin care se comunica preoților hotărîrea luată a produs o profundă impesie în toate cercurile românești [3].

La 10 noiembrie, inițiativa avea să fie consacrată în mod canonic de către sinodul ortodox, intrunit la Arad sub prezidența episcopului Ioan I. Popp, locțiitor de mitropolit.

Mitropolia greco-catolică a adoptat și ea aceeași măsură, numele împăraților habsburgici, pentru care preoții români fuseseră obligați să se roage timp de peste 200 de ani, fiind înlăturat pentru totdeauna din bisericile românești.

Consiliul dispunea apoi și de numeroase organe de presă — „Adevărul" (Budapesta), „Românul", „Foaia poporului român" (Arad), „Drapelul" (Lugoj), „Tele-

---

[1] „Telegraful român", 1918, 13 noiembrie.
[2] „Libertatea", 1918, 15/28 noiembrie, nr. 3.
[3] „Românul", 1918, nr, 3, 30 octombrie/12 noiembrie.

graful român", „Gazeta poporului" (Sibiu), „Unirea" (Blaj), transformată în cotidian, „Gazeta de duminică" (Șimleu), „Libertatea" (Orăștie), reapărută la 1/14 noiembrie, „Glasul Ardealului" (Brașov), „Timpuri noi" (Viena, ziarul Sfatului militar) — cu ajutorul cărora atitudinea și dispozițiile sale au ajuns a fi cunoscute pretutindeni și care, indiferent de caracterul lor politic, publicau cu aceeași promptitudine și exactitate informații și dări de seamă despre activitatea ambelor formații politice [1].

În momentul în care Consiliul Național Român soma guvernul maghiar să-i transmită autoritatea politică, administrativă și militară asupra celor 23 de comitate din Transilvania și a părților românești din comitatele Bichiș, Cenad și Ugocea, el era recunoscut deci de întreaga populație românească transilvăneană ca singurul for îndreptățit să vorbească în numele poporului român din provinciile subjugate.

De altfel, la acea dată aparatul de stat maghiar din comitatele Arad, Bihor, Cluj, Mureș, Turda, Sălaj, Tîrnava Mare, Timiș — notari, jandarmi, perceptori — fusese izgonit în cea mai mare parte, ostașii întorși de pe front și foștii prizonieri reveniți din Rusia refuzînd să mai recunoască autoritatea celor ce le năpăstuiseră familiile în timpul războiului [2].

Pentru a putea examina nota Consiliului Național Român, a cărei acceptare însemna implicit desfacerea automată a Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului de Ungaria, guvernul contelui Károly a solicitat prelungirea termenului ultimativ cu încă 12 ore, pînă

---

[1] La 18 noiembrie va reapare la Sibiu și „Foaia poporului".

[2] Vezi, pentru detalii, Iosif Kovacs, *Date cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie". Cluj, I—II, 1958—1959, p. 331—336.

în dimineața zilei de 13 noiembrie (stil nou), dată la care urma să sosească la Arad o delegație guvernamentală.

Delegația, formată din profesorul Oskár Jászi, reputat sociolog, ministru al naționalităților în guvernul Károly, Abrahám Dezsé și Balkany Dezso, în numele Consiliului național maghiar din Budapesta, contele Teleky, profesorul Apáty Istvan, de la Cluj, un înverșunat șovinist, Somlo Bodog și Vincze Sándor reprezentanți ai Consiliului național maghiar din Transilvania, dr. Emil Neugeboren și dr. Strigl, delegați ai sașilor, precum și din numeroși experți oficiali, a sosit la Arad, la ora și ziua fixată, tratativele începînd în aceeași zi.

Din partea Consiliului Național Român au primit mandatul de a trata cu delegația ungară Vasile Goldiș, Ștefan Ciceo Pop, dr. Ioan Erdely, Enea Grapini, Josif Jumanca și Ion Flueraș [1].

Prin Oskár Jászi guvernul maghiar a comunicat Consiliului Național Român că acceptă cererea sa de a prelua administrația în comitatele menționate, preconizînd însă, pentru a favoriza elementul maghiar, o altă delimitare teritorilă a acestora, dar numai sub forma provizorie a unei autonomii administrative, fără recunoașterea suveranității politice și fără drept de reprezentare în politica externă, Ungaria, care, la 3 noiembrie, denunțînd dualismul, se despărțise de Austria, urmînd să-și păstreze integritatea teritoriului său.

Propunerile delegației maghiare au fost respinse însă în ziua următoare de delegația română, completată în timpul nopții și cu Iuliu Maniu, sosit de la Viena, cu motivarea că ele nu satisfac revendicările poporului român care-și afirmă neclintit dreptul la suveranitatea

[1] „Românul", 1918, 1/14 noiembrie.

sa politică, aceasta fiind unul din atributele dreptului de autodeterminare.

Intransigența reprezentanților Consiliului Național Român a impresionat puternic pe delegații guvernului maghiar și a determinat pe Oskár Jászi să facă noi propuneri considerate mai largi și mai satisfăcătoare. El a declarat astfel, în numele guvernului său, că e de acord ca, Consiliul Național Român să preia, cu atribuții de guvern, administrația tuturor orașelor și comitatelor în care românii sînt în majoritate, să asigure totodată românilor reprezentarea în guvernul din Budapesta, dar a cerut ca legile existente să fie păstrate în mod provizoriu, iar funcționarii, cu excepția prefecților și a comisarilor guvernului, să nu fie înlocuiți. Șeful delegației maghiare mai pretindea, în același timp, ca Consiliul Național Român să se angajeze „pe onoarea națională", *că nu va face apel la guvernul și armata română, respectînd astfel integritatea Ungariei.*

Și noile propuneri au fost respinse tot atît de categoric ca și cele din ajun, delegații Consiliului Național Român menținîndu-se pe poziția anterioară [1].

Discuțiile purtate timp de două zile între cele două tabere s-au desfășurat de altfel într-o atmosferă grea, apăsătoare, fiindcă tocmai în toiul lor sosise la Arad vestea masacrului de la Beliș (jud. Cluj), unde, din ordinul latifundiarului Urmanczy Nandor, au fost împușcați și apoi arși pe rug 45 de țărani români, bărbați și femei, acuzați de a fi atacat castelul fratelui acestuia [2].

Vești asemănătoare se comunicaseră Consiliului Național Român și din comunele Hotar, Seghiștel, Cîmpeni, Marghita (valea Crișului Negru). Aceste cazuri, care au fost anchetate de către Consiliul Național Român din

---

[1] „Românul" 1918, 1/16 noiembrie.

[2] A. Gociman, *Némésis*, în „Revue de Transylvanie", 1937, nr. 2.

Cluj, în colaborare cu Consiliul național maghiar și recunoscute de însuși conducătorul delegației maghiare, dovedeau în mod concludent lipsa de autoritate a guvernului de la Budapesta. La întrebarea categorică a lui Oskár Jászi de a i se spune care este dorința finală a românilor, i s-a răspuns: *teljes elszokadast* (desfacere totală) [1].

Tratativele de la Arad din 13—14 noiembrie au confirmat astfel în mod definitiv ireconciliabilitatea categorică dintre cele două teze antagoniste [2]. Cum propunerile guvernului de la Budapesta fuseseră susținute și de către exponenții Partidului Social-Democrat maghiar, social-democrații români s-au văzut nevoiți să ia atitudine împotriva acestora, precizînd prin ziarul „Adevărul" că „Partidul social-democrat român din Transilvania stă la baza dreptului de liberă dispoziție al popoarelor... *Vrem să fim liberi* — afirma oficiosul socialiștilor români — *vrem ca toată suflarea românească să viețuiască într-un singur stat, vrem ... să ne unim într-un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres și fericire*" [3].

Îndată după ruperea tratativelor cu delegația maghiară, prin care se dovedise în mod peremptoriu că

---

[1] Ion Clopoțel, *Revoluția din* 1918 *și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 95.

[2] Vezi pentru tratativele de la Arad, „Românul", 1918, nr, 5, 1/14 noiembrie, *Tratativele cu ministrul Iászi;* idem, 1918, nr. 7, 3/16 noiembrie, *Eșuarea tratativelor cu ministrul Iászi;* „Libertatea", 1918, nr, 2, 8/21 noiembrie, *Pertractările din Arad;* Oskar Iászi, *Visszémlekezés a roman nemzeti, comiteval folytot arad targyolasaira*, Cluj, 1921 (Extras din revista „*Napkelet*"); Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 81—99; Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, Oradea, 1939, p. 187—201; Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, „Transilvania", Sibiu, 1943, nr. 11—12, p. 810—813; *La désagregation de la monarchie austro-hongroise* (sous la rédaction de C. Daicoviciu et de Miron Constantinescu), București, 1965, p. 179—180.

[3] „Adevărul", 1918, 27 noiembrie.

și guvernul prezidat de contele Károly urmărea menținerea aceleiași Ungarii, bazate pe anexarea și stăpînirea de teritorii care aparțineau altor națiuni, Consiliul Național Român — care își va lua de acum înainte numele de *Marele Sfat al Națiuni Române* — a adresat un manifest „către popoarele lumii' pentru a protesta împotriva atitudinii guvernului de la Budapesta și a anunța că „*din ceasul acesta* — manifestul avea data de 18 noiembrie 1918 — *națiunea română din Ungaria și Transilvania, oricum ar decide puterile lumii, este hotărîtă a pieri mai bine decît a suferi mai departe sclavie și oprimare*". Adresîndu-se „lumii civilizate", națiunea română (din teritoriile amintite) se adresa în același timp românilor de pretutindeni, exprimîndu-și speranța că „*în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc cu care una vom fi de aici înainte în veci*".

Ideea unirii cu România, considerată ca singura soluție valabilă, se mărturisea astfel fără nici un echivoc, categoric, definitiv.

Manifestul ținea totodată să precizeze că „*națiunea română nu dorește să stăpînească asupra altor neamuri, fiind gata a asigura pe teritoriul său fiecărui popor o deplină libertate națională . . . care va asigura tuturor indivizilor egalitatea condițiunilor de viață, unicul mijloc al desăvîrșirii omenești*". Textul manifestului, spre a se înlătura orice posibilitate de răstălmăcire, a fost publicat, pentru opinia publică din străinătate, și în limba franceză [1].

[1] „Românul", 1918, 7/20 noiembrie, nr. 10.

V

ALBA IULIA

La 7/20 noiembrie, pentru a proceda în conformitate cu voința întregului popor român, Consiliul Național a hotărît convocarea la Alba Iulia, pe data de 18 noiembrie / 1 decembrie, a unei adunări în care să fie reprezentate toate circumscripțiile electorale de pe teritoriile Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului existente la alegerile din 1910 (130 la număr), toate păturile sociale, toate instituțiile bisericești, școlare, culturale și economice, reuniunile de femei, reuniunile învățătorești, reuniunile de meseriași, gărzile naționale, organizațiile muncitorești, asociațiile studențești. Modul de alegere al delegațiilor acestora, se preciza în hotărîre, urma să se facă „după normele sufragiului universal". „*Istoria ne cheamă la fapte* — se arăta în convocare. *În numele dreptății, liberei dispoziții a naț iunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvîntul său hotărîtor asupra sorții sale și acest cuvînt va fi respectat de lumea întreagă*". În convocare se insista ca la adunare să participe nu numai delegații oficiali, ci „*înșiși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfîntă*" [1].

Convocarea, redactată — ca și comunicatele și manifestele anterioare — de Vasile Goldiș, directorul zia-

[1] „Românul", 1918, 8/21 noiembrie, nr. 11.

rului „Românul", era semnată de Ștefan Ciceo Pop, în calitate de președinte al Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania și de Gheorghe Crișan, ca secretar.

Ceea ce a determinat pe convocatori să aleagă ca loc de adunare orașul Alba Iulia — numit popular Bălgrad sau Bălgărad — era îndelungata existență și marea importanță istorică a acestuia. Cunoscută încă din perioada dacică sub numele de Tharmis (Apoulon) sau Apullum, Alba Iulia a cunoscut, sub romani, o mare înflorire, iar mai tîrziu, transformată într-o puternică cetate, avea să fie vreme îndelungată capitala Transilvaniei și reședința principilor transilvăneni. Pentru români ea simboliza triumful din 1599 al lui Mihai Viteazul — primul realizator al unirii celor trei provincii istorice-românești — care, după marea victorie obținută la Șelimberg (28 octombrie) împotriva lui Andrei Báthory, a intrat în acest oraș înconjurat de aureola unui erou legendar. Pe de altă parte, la 1785 (28 februarie), în acest oraș au fost executați în mod barbar conducătorii răscoalei țărănești din 1784, Horea și Cloșca, care reprezentau pentru românii din Transilvania amintirea luptei împotriva iobăgiei, a împilării sociale și naționale și totodată cruzimea unei osînde care nu se putea uita. În 1852 a fost întemnițat la Alba Iulia și Avram Iancu, conducătorul revoluției de la 1848 [1].

„*Acest oraș* — mărturisea istoricul transilvănean Augustin Bunea, într-o cuvîntare din anul 1909 — *trebuie să fie pentru fiecare român un loc sfînt. El e mai mult ca falnica cetate de odinioară, Sarmisegetuza, căci aici a fost*

[1] Vezi, pentru istoricul orașului Alba Iulia, monografia lui Horia Ursu, *Alba Iulia*, Editura tineretului, colecția „Memoria pămîntului românesc", București, 1968; I. Berciu, *Alba Iulia*, Sibiu, 1943, extras din revista „Transilvania", 1943, nr. 5.

leagănul neamului românesc de astăzi, aici a fost centrul vieții românilor, veniți să întemeieze temuta lor stăpînire în acest colț de rai, pe aici s-au scurs cele mai frumoase vremuri pentru neamul nostru și s-au descărcat și mizeriile grele ce au căzut asupra noastră".

Oraș al gloriei străbunilor, oraș al marilor dureri, Alba Iulia avea să devină prin actul de la 1 decembrie 1918, după jertfe de secole, altarul realizării marelui ideal al poporului român: unitatea politică.

Deși timpul pentru pregătirea adunării n-a fost decît de 12 zile, totuși, datorită măsurilor luate de Marele Sfat de la Arad, activității consiliilor și gărzilor naționale locale, studențimii, care, ca și la 1848, s-a aruncat în luptă cu tot elanul, și mai ales entuziasmului nemărginit cu care masele de țărani și muncitori au primit vestea dezrobirii lor, ea a izbutit să devină o adunare într-adevăr națională, autorizată, prin numărul uriaș al participanților, să ia hotărîri de o capitală importanță istorică. De altfel, cum avea să arate mai tîrziu scriitorul Lucian Blaga, prezent și el în acea zi în cetatea lui Mihai Viteazul, „*pentru marea, istorica adunare de la Alba Iulia . . . n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea* — preciza Blaga — *se făcuse vreme de sute de ani*" [1].

Concomitent cu acțiunea de organizare și cu tratativele duse cu guvernul maghiar, Consiliul Național Român sau, mai exact spus, ramura Partidului Național din sînul acestuia, ținea, pentru coordonarea mișcărilor, un strîns contact și cu guvernul Coandă de la Iași — Marghiloman fusese înlăturat la 6 noiembrie — precum și cu cercurile politice din capitala Moldovei, atitudinea României prin poziția și relațiile sale diplomatice avînd

---

[1] Lucian Blaga, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, Editura tineretului, București, 1965, p. 231.

să fie determinantă pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor.

Legăturile cu Iașul se făceau atît prin marele număr de ardeleni refugiați în România încă de la începutul războiului, care informau în mod permanent guvernul despre stările de lucruri de peste munți, cît și prin emisari și delegații speciale trimise pentru a informa factorii răspunzători de hotărîrile luate de consiliu, pentru a cere să i se comunice punctul de vedere al guvernului român față de noua situație și îndeosebi intențiile sale cu privire la înaintarea armatei române în Transilvania.

Refugiații de la Iași — constituiți în comitet național sub prezidența profesorului Alexandru Lapedatu — dăduseră, de altminteri, încă de la 6 octombrie 1918, o declarație prin care, cerînd unirea, contestau Austro-Ungariei dreptul de a mai vorbi în numele românilor din Transilvania, atitudinea lor fiind identică astfel cu cea adoptată la 12 octombrie în consfătuirea de la Oradea.

Primul emisar trimis la Iași, în urma unei consfătuiri avute de fruntașii românilor de la Dej, a fost avocatul Laurențiu Oanea de la Năsăud, care, trecînd pe la Vatra-Dornei, a ajuns în capitala Moldovei tocmai în ziua demiterii lui Marghiloman. Emisarul a fost primit la Iași de generalul Coandă, de generalul Prezan și de Ion I. C. Brătianu, cărora le-a prezentat un mesaj al celor de mai sus pentru a-i informa despre intenția de a convoca adunarea de la Alba Iulia și despre necesitatea ca armata română să fie gata pentru a trece Carpații, spre a preîntîmpina, după adunare, eventualele tulburări provocate de elementele maghiare șoviniste, ostile unirii. La înapoiere, emisarul aducea cu sine o scrisoare a lui Ion I. C. Brătianu către Teodor Mihali, prin care, afirmînd că, „cea mai sfîntă aspirațiune a neamului se îndeplinește", acesta recomanda fruntașilor transilvăneni să includă în

programul politic punctele necesare pentru „o largă dezvoltare democratică . . .

O dată cu scrisoarea lui Brătianu au fost trimişi şi doi delegaţi ai guvernului român — profesorul Solomon Haliţa şi dr. Ioan Bordea, amîndoi transilvăneni de origine — cu misiunea de a se stabili la Dej, pentru a informa în mod sistematic guvernul român despre toate mişcările din Transilvania [1].

Al doilea emisar a fost profesorul Nicolae Bălan de la Sibiu, viitorul mitropolit, care a plecat în ziua de 1/14 noiembrie, în preajma începerii tratativelor de la Arad, cu automobilul, pe linia Mediş, Tîrgu-Mureş, Reghin, Bistriţa, Vatra Dornei. La Iaşi a ajuns în seara zilei de 3/16 noiembrie. Peste patru zile, la 7/20 noiembrie, timp în care avusese întrevederi cu generalul Coandă, şeful guvernului, cu generalul Prezan, şeful Marelui Stat Major, cu Ion I. C. Brătianu, Nicolae Iorga, precum şi cu miniştrii Franţei, Angliei şi Statelor Unite, Bălan trimitea lui Vasile Goldiş o lungă scrisoare, prin care îi comunica opiniile bărbaţilor de stat români şi ale diplomaţilor consultaţi.

Din cele comunicate de emisarul de la Sibiu se desprindea îndemnul ca tratativele cu guvernul maghiar. dacă s-ar mai afla încă în desfăşurare, să se întrerupă imediat, ele fiind (aşa cum s-a şi văzut *n.n.*), complet inutile; să se convoace cît mai neîntîrziat, cu o largă participare populară, adunarea de la Alba Iulia, înainte de intrarea armatei române în Transilvania, unirea să se proclame fără nici o rezervă sau autonomie [2] şi, totodată,

---

[1] Vezi pentru misiunea lui Laurenţiu Oanea, C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, Bucureşti, 1927, ed. II, p. 375; detaliu în L. Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 decembrie* 1918, p. 124—132 (lucrare în manuscis, aflată în posesia noastră).

[2] Vezi pag. 152—155 din lucrarea noastră.

să se facă demersuri pentru a se obține și adeziunea sașilor, a șvabilor și a secuilor [1]. Cu privire la chestiunile teritoriale, și îndeosebi la cele referitoare la Banat, emisarul sfătuia să nu se intre „în amănunte" [2].

Felul cum au fost urmate indicațiile transmise de viitorul mitropolit — sau mai bine zis cum n-au fost urmate — se va vedea în capitolul următor, în care se vor arăta împrejurările și atmosfera în care au fost elaborate hotărîrile adunării de la Alba Iulia.

La 3/16 noiembrie, după întreruperea tratativelor de la Arad și după ce Consiliul luase hotărîrea de a convoca adunarea, au fost trimiși la Iași alți doi emisari, George Crișan și Teodor Roxin, ambii de la Oradea.

Aceștia au plecat pe ruta Arad, Lugoj, Orșova, Craiova, de unde, cu un tren improvizat — circulația feroviară fiind suspendată din cauza retragerii trupelor germane — au ajuns la București. Aici au avut norocul de a întîlni delegația franceză trimisă la Iași de generalul Berthelot, așa încît au putut călători în condiții mai bune. Sosiți la Iași, noii emisari au vizitat și ei pe primul ministru Coandă, pe Ion I. C. Brătianu și N. Iorga și apoi au solicitat audiențe la rege. Ion I. C. Brătianu, la care au fost conduși de căpitanul transilvănean Mihai Popovici, a comunicat, cu această ocazie, celor doi emisari conținutul tratatului încheiat în 1916 de guvernul român cu puterile Antantei, și îndeosebi stipulațiile cu privire la viitoarea frontieră româno-maghiară, acestea, spre marea lor bucurie, cuprinzînd și Oradea, de unde plecaseră cu o săptămînă mai înainte.

La reîntoarcere, după un scurt popas la Cernăuți, emisarii au trecut munții pe la Vatra Dornei, de unde,

---

[1] Vezi textul scrisorii lui N. Bălan în „Transilvania", Sibiu, 1943, nr. 11—12, p. 876—879.

[2] Idem.

după palpitante peripeții, au izbutit să ajungă la Alba Iulia în ziua precedentă deschiderii adunării, aducînd informația că primele unități ale armatei române au trecut Carpații [1].

Raportul lor a oferit Consiliului un vast material informativ pentru hotărîrile ce urmau să fie luate în ziua următoare.

Convocarea adunării de la Alba Iulia a fost întîmpinată pretutindeni cu o nemărginită însuflețire. Toate consiliile județene și comunale s-au grăbit să lanseze apeluri și chemări locale, pentru a se asigura, dînd urmare convocării oficiale, o participare care să reprezinte într-adevăr întregul popor român, toate localitățile și toate comunitățile sale de muncă, toate formele de viață și toate posibilitățile sale de manifestare. Un patos emoționant, cu înflăcărate accente patriotice, țîșnește impetuos din toate aceste chemări și îndemnuri. „*Adunarea de la Alba Iulia* — se arăta în apelul Consiliului din Orăștie, lansat la 9/22 noiembrie — *este chemată să hotărască asupra sorții neamului nostru și să exprime voința nestrămutată a națiunii române, care pretinde sus și tare unitatea națională a tuturor românilor* (sublinierea în text). *Frații lor! Pentru ca adunarea aceasta să fie cît se poate de impozantă, datori sîntem a ne îngriji ca și prin numărul participanților să dovedim lumii întregi că poporul românesc una este și că cu toții împreună pretindem sus și tare formarea statului național român unitar și puternic* (sublinierea în text). *De aceea, fraților! apelăm la simțul d-voastră românesc rugîndu-vă să îngrijiți ca toate comunele locuite de români să fie în mod demn și în număr cît se poate de mare reprezentate la această adunare. Să ne întîlnim deci cu toții* — se scria în încheiere — *duminică, în 18 noiembrie (1 decembrie 1918) la Alba Iulia.*

[1] Vezi asupra misiunii lui George Crișan și Teodor Roxin — Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 211—223.

Trăiască și înflorească națiunea română și statul unitar național român [1] (sublinierea în text).

„*Veniți cu miile, cu zecile de mii* — îndemna Consiliul de la Blaj la 24 noiembrie... *E ziua cînd se va hotărî asupra sorții noastre pentru o veșnicie. Veniți și jurați că nedespărțiți vom fi și uniți rămînem de aici înainte cu frații noștri de pe tot cuprinsul pămîntului românesc, sub una și nedespărțită cîrmuire*" [2] (sublinierea în text).

Pe lîngă apelurile colective ale consiliilor, unii fruntași politici s-au considerat obligați să adreseze apeluri și în numele lor personal, pentru a contribui și pe această cale la mobilizarea maselor de țărani și muncitori. Reproducem finalul apelului lansat la 25 noiembrie de fostul deputat în Camera de la Budapesta, Aurel Vlad: „*Toți românii trebuie să strige sus și tare Trăiască România Mare* (sublinierea în text), *căci noi cu toții cerem și pretindem alipirea noastră la România. Veniți dar* — îndemna încercatul luptător — *în număr cît mai mare la Alba Iulia, ca toți împreună să strigăm Trăiască România Mare!*" [3] (sublinierea în text).

Unele din chemările adresate mulțimilor au fost înveșmîntate, continuînd o fecundă tradiție literară românească, în haina captivantă a poeziei patriotice. Iată cîteva strofe din poezia *La Alba Iulia* improvizată de tînărul poet Valeriu Bora [4]:

La Alba Iulia, măi frate,
Să mergi în zori de dimineață
Ca răsăritul sfînt de soare
Să-ți dea putere și viață!

---

[1] „Libertatea". 1918, nr, 2, 8/21 noiembrie.
[2] *Documentele unirii*, VII, p. 25.
[3] Idem, p. 26.
[4] **„Libertatea", 1918, 15/28 noiembrie, nr. 3.**

Ne cheamă acolo datorința
Și legea noastră românească,
Să dăm dovezi la larga lume
De marea dragoste frățească!

Că soarele ce acol' răsare
În sfînta horă ne va prinde
Și visul nost' nutrit de veacuri
În flăcări zarea va cuprinde!

De altfel, manifestarea prin cîntec a spiritului combativ al revendicărilor poporului român s-a practicat în această perioadă cu o adevărată frenezie, vechile cîntece și poezii patriotice ale lui Andrei Mureșanu, Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu, Andrei Bârseanu, interzise pînă atunci, fiind reactualizate ca tot atîtea lozinci și imperative naționale.

Marea dragoste față de cîntecele patriotice românești arătată de transilvăneni, și îndeosebi de tinerime și membrii gărzilor, a determinat tipografia diecezană de la Arad (colecția „Sămănătorul") să editeze în cea mai mare grabă o plachetă de *Cîntări naționale*, selecționate din clasicii români și din colecțiile populare. În fruntea plachetei se afla vechiul marș revoluționar *Deșteaptă-te române*, urmat de alte cîntece tot atît de semnificative: *Trei culori*, *Pe-al nostru steag*, *Calcă române, plin de mîndrie*, *Marșul lui Mihai Viteazul*, *Marșul lui Iancu*, *Hora Unirii* etc. [1]

Toamna anului 1918 a fost primăvara cîntecului patriotic românesc în Transilvania!

Misiunea de a face din Alba Iulia orașul amfitrion al marii adunări naționale a fost încredințată Consiliului Național Român și gărzilor naționale din localitate.

[1] Vezi „Libertatea", 1918, 29 noiembrie.

Acestora le incumba sarcina de a achiziționa și decora sala în care aveau să se desfășoare lucrările adunării, încartiruirea și alimentația zecilor de mii de participanți și totodată asigurarea securității orașului, a comunelor, a satelor și a gărilor învecinate, a elaborării și aplicării normelor de disciplină în care aveau să se încadreze mulțimile.

Consiliul din Alba Iulia s-a constiuit la 4/20 noiembrie, avînd ca președinte pe protopopul Ioan Teculescu, iar ca membri pe Florian Rusu (paroh), dr. Ioan Marciac (avocat), dr. Ionel Colbazi (avocat), Marius Strijon (candidat de avocat), Vasile Urzică (protopop), dr. Alexandru Fodor (medic), Virgil Vlad (farmacist), Horia Teculescu (student), I. F. Negruțiu (inginer), dr. Aurel Boteiu (avocat), dr. Zeno Dumitrescu (medic), dr. Dominic Medrea (avocat), Ovidiu Gritta (sublocotenent), Ioan Holoș (sublocotenent), Florian Medrea (căpitan), Marcian Călușiu (avocat), Cornel Cosma (locotenent), Septimiu Pop (inginer), George Man (soldat), Florian Rusu (stegar) [1]. În aceeași zi s-a constituit și garda națională sub comanda căpitanului Florian Medrea, care a somat pe comandantul garnizoanei austriace — garnizoana număra 7 000 de oameni — să aducă la cunoștința ostașilor români dreptul de a se înrola în garda românească și totodată să-i predea și armamentul aferent — puști, mitraliere, cartușe — precum și cazarma infanteriei unde urma să se instaleze comandamentul român.

Garnizoana fiind formată în mare parte din români — Regimentul I geniu — sîrbi și croați — Regimentul 22 dalmatin — care nutreau o puternică ură împotriva stăpînirii austro-ungare, comandantul neavînd

---

[1] *Documentele Unirii*, VII, p. 6.

pe ce se sprijini, s-a văzut silit să accepte cererile ofițerului român, care din acel moment a devenit adevăratul comandant militar al cetății... În prealabil se încheiase o înțelegere secretă cu colonelul Petrovici, comandantul Regimentului sîrbo-croat, care a arătat o largă înțelegere pentru acțiunea întreprinsă de români și a pus la dispoziția gărzii un număr de opt mitraliere. În zilele următoare gărzile locale au luat în stăpînire și orașele din jurul Albei Iulia, Abrudul, Blajul, Zlatna, Diciosînmartin, precum și comunele rurale, impunînd pretutindeni autoritatea Consiliului Național Român [1].

La 7/20 noiembrie s-au ales din sînul Consiliului noii demnitari români ai orașului: primar — dr. Camil Velican; prefect al poliției — dr. Rubin Patița; subprefect — Ovidiu Gritta; secretar — Ioanichie Mărgineanu, care, însoțiți de un important grup de manifestanți, au fost instalați, în ziua de 8/21 noiembrie. Fostul primar al orașului, dr. Koska Miklos, părăsise Alba Iulia în mod clandestin, îndată după constituirea Consiliului românesc. Toți funcționarii maghiari aflați în serviciul orașului au acceptat să depună jurămîntul de credință în fața noii autorități [2].

Orașul Alba Iulia a fost deci primul oraș din Transilvania în care s-a introdus administrația Consiliului Național Român, care a concentrat în mîinile sale întreaga autoritate publică, asigurînd astfel desfășurarea nestingherită a marii adunări.

La 11/24 noiembrie, o delegație alcătuită din inginerul Aurel Stoica și avocatul Zaharia Munteanu a plecat la Arad, pentru a raporta conducerii Consiliului

---

[1] Informații din lucrarea inedită *Adunarea de la Alba Iulia*, de Simeon Hațieganu, pusă la dispoziția noastră de dr. Vlad Hațieganu (p. 47—49).

[2] Vezi, pentru amănunte, ziarul, „Alba Iulia", *1918*, 17/30 noiembrie, nr. 1.

situația din localitate și județ și spre a primi dispozițiile necesare pentru organizarea adunării. La Arad, delegația a fost primită de Ștefan Ciceo Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu și Aurel Vlad, stabilind împreună cu aceștia planul de urmat. După întoarcerea delegației de la Arad, s-a ales un comitet format din Aurel Stoica, V. Vlad (farmacist) și Ioan C. Pop (avocat), care și-a asumat răspunderea aplicării dispozițiilor primite. Pentru dezbaterile delegaților oficiali, s-a achiziționat marea sală de festivități a cazinoului din cetate al ofițerilor, iar la hotelul „Hungaria" s-a amenajat un birou pentru primirea corespondenței și distribuirea biletelor de încartiruire.

Peste cîteva zile, pentru a verifica situația locală, precum și eficacitatea măsurilor de securitate luate de garda națională, a sosit la Alba Iulia Iuliu Maniu, care, în casa inginerului A. Stoica, a avut o lungă consfătuire cu protopopul Teculescu, președintele Consiliului, cu Ioan C. Pop, Alexandru Fodor și căpitanul Florian Medrea, comandantul gărzii naționale [1]. Din raportul prezentat de Medrea reieșea că acesta izbutise să organizeze 12 companii alcătuite din 1700 „feciori", dotate, pe lîngă puștile individuale, cu 14 mitraliere. Paza orașului și a împrejurimilor — inclusiv gările — se afla astfel complet în mîinile gărzii românești. Vești tot atît de bune veneau și de la Sibiu, al cărui consiliu raporta la 14/27 noiembrie că a luat sub scutul său toate liniile ferate ce pleacă din oraș [2]. La 16/29 noiembrie, Consiliul din Alba Iulia, împreună cu comandamentul gărzii, dădeau publicării, sub forma unei foi volante, *Îndrumările pentru ținuta publicului la marea adunare constituantă* [3],

---

[1] Precizare aflată în lucrarea lui Simeon Hațieganu, p. 44.
[2] *Documentele Unirii*, VII, p. 20.
[3] Idem, p. 27.

iar la 17/30 noiembrie apărea primul număr din ziarul „Alba-Iulia", organ al proclamării naționale.

Editor și redactor responsabil al acestui ziar — care avea meritul de a fi cel dintîi ziar românesc apărut la Alba Iulia — era avocatul dr. Zaharia Munteanu, iar principalii colaboratori, profesorii A. Lupeanu Melin și Ioan Georgescu.

În anul marii adunări, Alba Iulia era deci deplin pregătită pentru marele rol istoric ce i se hărăzise.

Porțile bătrînului oraș, care cunoscuse cu trei veacuri mai înainte triumful neuitat al lui Mihai Viteazul, erau gata să se deschidă pentru miile de soli ai poporului român ce aveau să coboare de pe toate văile și din toți munții Transilvaniei, pentru a consacra, prin prezența și hotărîrea lor, realizarea marelui ideal național.

Ziarul „Alba-Iulia" îi întîmpina în primul său număr cu un entuziast cuvînt de salut, din care reproducem cîteva fragmente: „*Bine ați venit în sfînta cetate de slavă și durere a neamului nostru... S-a trezit iarăși glasul amuțit de veacuri și, la chemarea lui fermecătoare, au început să răspundă sufletul neamului... Voința națională, care cu atîta putere zvîcnește astăzi în toate păturile societății românești, în cele de sus ca și în cele de jos — ba poate în cele de jos mai mult ca în cele de sus — e chemată să arate că ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pe o clipă noi avem să înfăptuim pe o veșnicie. Cînd un neam întreg gîndește un singur gînd și inimile a milioane de oameni palpită de o singură simțire — oare este putere omenească care să-i poată sta împotrivă? Chiar de-ar fi o astfel de putere vrăjmașă — înaintea voinței suverane a milioanelor de suflete înfrățite într-un cuget și o simțire trebuie să se închine*".

După salutul adresat neamului, urma un salut tot atît de vibrant adresat orașului însuși: „*Mîndră cetate! Spre tine se îndreaptă acum sufletul neamului nostru întreg, mînat de conștiința că zidurile tale istorice au fost sortite*

de Dumnezeu și acum, ca și altădată, ca din ele să răsune glasul biruitor al dorințelor românești".

În aceeași zi, „Foaia poporului" de la Sibiu scria, prin pana asesorului Nicolae Ivan: „*Privirile românilor din toate unghiurile sînt îndreptate spre cetatea lui Mihai Viteazul, unde duminică, 1 decembrie, se va ține cea mai mare adunare a românilor de cînd trăim pe aceste plaiuri. Sus inimile!*

La Alba-Iulia cu toții"!

Convocarea și organizarea adunării de la Alba Iulia au fost viu reflectate și de unele ziare maghiare și germane ca „*Aradi Ujsag*", „*Aradi Hirlap*" (Arad) „*Ujsag*", „*Kolozsvări Hirlap*" (Cluj), „*Tükör*", „*Szekely Naplo*" (Tîrgu-Mureș), „*Kronstädter Zeitung*" (Brașov), „*Siebenburgen deutsche Tageblatt*" (Sibiu) „*Schäsbürger Zeitung*" (Sighișoara), care au relatat cu minuțiozitate desfășurarea evenimentelor.

Deși data adunării a fost fixată pe ziua de 18 noiembrie/1 decembrie — o zi de duminică — ora 10 dimineața, totuși numeroși delegați și asistenți, cuprinși de teama că ar putea avea dificultăți pe drum și că astfel ar putea întîrzia, au început să sosească încă de joi seara (15/28 noiembrie).

Dorința de a fi de față la realizarea celui mai strălucit act din viața poporului român era, de altfel, atît de puternică, încît mii și mii de oameni, intelectuali, țărani, muncitori, tineri și bătrîni, bărbați și femei, au considerat participarea la istorica adunare ca o adevărată datorie personală, fiecare simțindu-se tentat de a înregistra marele eveniment ca o bucurie îndelung așteptată prin propriile sale simțuri. „*Nu concepeam* — precizează profesorul Teodor Neș, originar din județul Bihor, astăzi în vîrstă de 75 de ani, relatînd convorbirea avută atunci cu unul din colegii săi — *că unirea Transilvaniei*

cu România s-ar putea vota fără noi" [1]. „*Fără îndoială* — mărturisește un alt bihorean din aceeași generație, avocatul Pavel Malița — *cea mai impresionantă zi din viața mea a fost ziua de* 1 *decembrie* 1918 . . . *Cuprinși de o însuflețire generală* — relatează în continuare bătrînul Malița — *înfrățiți în hotărîrea de a face totul pentru a trece din faza așteptărilor și a dorințelor în faza înfăptuirilor, acei care n-am fost aleși delegați oficiali, să participăm la Marea adunare națională de la Alba Iulia, ne-am gîndit spontan că locul nostru este acolo pentru a da o expresie și mai puternică, unanimă, voinței de unire a poporului român*" [2].

Ziua de vineri, după relatările ziarului „Alba-Iulia", a fost destinată primirii primilor reprezentanți ai Consiliului Național — Ștefan Ciceo Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu — care aveau misiunea de a definitiva programul și modalitățile de desfășurare a adunării. Spre seară a sosit „Garda moților" de la Abrud, considerată ca una din unitățile de bază ale apărării orașului și a adunării. Ca și la 1848 pe Cîmpia Libertății, sosirea moților, îmbrăcați în sumane albe și căciuli negre, model „Mihai Viteazul", cu armele pe umeri, într-o impunătoare disciplină, a provocat același val de însuflețire și de încredere în virtuțile patriotice ale acestor viteji copii ai munților.

Trenuri după trenuri împodobite cu crengi de brad și cu stindarde naționale au început a curge apoi din toate părțile.

Cu trenul de Budapesta, pe linia Solnoc-Curtici-Arad a sosit bătrînul Iuliu Coroianu, redactorul *Memorandului* din 1892 și fostul întemnițat de la Vácz, însoțit de membrii coloniei române din capitala Ungariei și de delegațiile studențești. Un incident petrecut în gara

---

[1] Teodor Neș, *Fapte, evocări, reflexii din Bihor din anul 1918* (manuscris aflat în posesia noastră), p. 13.

[2] Manuscris pus la dispoziția noastră de publicistul Ion Isaiu din Oradea, p. 2.

Solnoc — aprinderea suspectă a osiei unui vagon — a obligat delegația de români să se coboare pe peronul acestei gări, fapt ce a stîrnit curiozitatea funcționarilor și călătorilor locali asupra identității și destinației celor siliți la debarcare „*Sîntem români* — a răspuns întemnițatul de odinioară — *și mergem la Alba Iulia să rupem Ardealul de Ungaria*". Fraza rostită la Solnoc era concluzia firească a unei îndelungate lupte politice în care bătrînul memorandist jucase un rol de neuitat. „*Călătoria noastră și a altor mii de participanți* — avea să povestească mai tîrziu medicul Vasile Ilea, unul din membrii grupului de la Budapesta — *n-a fost un simplu voiaj între două puncte pe hartă, ci mersul triumfal al unui neam spre libertate și unire*" [1].

Cu trenul de la Arad au sosit și delegațiile bănățene conduse de dr. Aurel Cosma și Caius Brediceanu, precum și delegațiile din comunele Aradului și Bihorului, însoțite de numeroase grupuri de țărani, muncitori și studenți. În fruntea studențimii de la Arad se afla Emil Petrovici, viitorul filolog și profesor al Universității din Cluj [2].

Unii din delegații bănățeni, pentru a nu fi opriți de cordoanele militare ale trupelor de ocupație, s-au îndreptat spre Orșova și apoi, prin Oltenia, au luat drumul spre Ardeal [3].

O mare parte a țăranilor din regiunea sud-estică a Bihorului, neavînd încredere în mersul normal al trenurilor — se vorbea de blocări, deraieri și de întîrzieri intenționate — au pornit spre Alba Iulia pe jos, stră-

---

[1] Vasile Ilea, *Cu delegații români din Budapesta la Alba Iulia* (memoriu manuscris comunicat nouă de Ion Isaiu).

[2] Mihai Veliciu, *Amintiri din anul 1918* (manuscris transmis nouă de prof. V. Popeangă de la Arad).

[3] Precizare făcută de delegatul Adam Popa, în manuscrisul *Alba Iulia, 1 decembrie 1918*, aflat în posesia noastră.

bătînd munţii în curmeziş, clătorind astfel timp de două zile numai pentru a putea participa la adunarea devenită o ispită irezistibilă [1].

Teama ţăranilor bihoreni nu era lipsită de temei fiindcă, într-adevăr, în unele gări — Salonta, Chitighaza, Cucerdea (azi Războieni), Teiuş, Coşlariu — s-au produs incidente şi s-a încercat împiedicarea unor grupuri de participanţi de a se urca în trenuri. „Drumul spre Alba Iulia — relatează Teodor Neş în însemnările sale — n-a fost un marş de paradă fără primejdii" [2]. Trenurile din nord aduc pe sătmăreni, maramureşeni, someşeni, năsăudeni, sălăjeni, în fruntea cărora se află octogenarul George Pop de Băseşti, preşedintele Partidului Naţional, chemat să prezideze marea adunare. O descriere a călătoriei acestora ne-a fost oferită de către unul din participanţi, medicul colonel Valeriu Boeriu, pe atunci în vîrstă de 19 ani. „*În dimineaţa zilei de 30 noiembrie ne-am urcat* (de la Beclean) *în trenul cu care urma să facem această istorică călătorie. Trenul clocotea de urale şi cîntece patriotice. Pe ferestrele vagoanelor se legănau drapele tricolore . . . Cea mai emoţionantă privelişte ni se oferea prin gări. O mare de capete omeneşti ne întîmpina la oprirea trenurilor cu urale: Trăiască România Mare! Trăiască unirea tuturor şi le spuneam: Bine aţi venit, fraţilor! . . . La Apahida am schimbat trenul cu cel care venea de la Cluj. Tren solemn, grandios, arhiplin . . . Ce entuziasm! Urale clocotitoare, fluturări de drapele, pălării şi căciuli care se agitau în vînt*" [3].

Delegaţia clujeană era condusă de Emil Haţieganu, care, în urma unui conflict dintre Amos Frîncu şi conducerea Consiliului Naţional Român — conflict pro-

---

[1] Precizare aflată în amintirile lui Traian Chirilă, fost primar al municipiului Oradea, comunicate de Ion Isaiu.

[2] *Op. cit.*, p. 13.

[3] Valeriu Boeriu, *Acum 50 de ani*, manuscris aflat în posesia noastră p. 3.

vocat de dorința lui Frîncu de a se recunoaște autoritatea „Senatului" din Cluj asupra întregii Transilvanii [1] — fusese ales ca președinte al consiliului din acest oraș. „*În zilele de 29 și 30 noiembrie* — relatează un alt memorialist contemporan — *străzile Clujului erau pline de țărani tineri și bătrîni, înarmați cu puștile cu care se întorseseră de pe front, precum și de intelectualii satelor și orașelor din apropiere. Oligarhia* (maghiară) *se vedea copleșită de puhoiul de români care veneau și plecau neîncetat din Cluj spre Alba Iulia, fie pe jos, fie cu trenul, fiecare cum reușea*" [2].

La Uioara s-a atașat trenului de Cluj și vagonul care ducea la Alba Iulia pe minerii de la minele de sare, care și-au luat cu ei și fanfara, fapt ce a produs, după relațiile unui participant clujean „o însuflețire foarte mare" [3].

În gara Teiuș s-au întîlnit cu trenurile din nord trenurile coborîte de la izvoarele Mureșului, care aduceau la adunare pe românii mureșeni, cîmpeni și tîrnăveni. „*Era o mare de capete* —își amintește Dumitru Antal — *de nu te puteai mișca . . . Cum erau și cu fanfare, repede s-au încins hore pe peronul larg al gării*" [4]. Valeriu Boeriu remarcă fanfara muncitorilor de la Geoagiu, care cînta „*Deșteaptă-te române*". « *Auzeam pentru întîia oară* — precizează medicul urcat la Beclean — „*Deșteaptă-te române*" *cîntat de o fanfară*» [5]. Veselia semnalată de cei doi memorialiști care veneau fiecare din altă direcție a fost însă

---

[1] Vezi, asupra acestei chestiuni, comunictul Consiliului Național, publicat în „Românul", 1918, 30 oct./12 noiembrie, nr. 3.

[2] Dr. Vlad Hațieganu, *Înființarea Consiliului național român din Cluj și evenimentele premergătoare adunării de la Alba Iulia* (manuscris aflat în posesia noastră, p. 4.

[3] V. Hațieganu, *op. cit.*, p. 51.

[4] D. Antal, *op. cit.*, p. 17.

[5] Valeriu Boeriu, *op. cit.*, p. 3.

tulburată de gloanțele unor iresponsabili, care au pus capăt vieții stegarului Ion Arion din satul Agriș (Turda).

Cu aceeași însuflețire s-au îndreptat înspre Alba Iulia și delegațiile de la Brașov, Făgăraș, Sibiu, Deva, Orăștie, Beiuș, Cîmpeni, Turda. O profundă impresie au produs miile de muncitori mineri veniți din Valea Jiului, de la Roșia, Zlatna, Brad, ca și cele de la marile întreprinderi miniere din Banat, Reșița, Bocșa, Anina, care aveau în frunte drapelele roșii ale clasei muncitoare unite cu drapelele naționale. Pînă sîmbătă dimineața — relatează ziarul „Alba-Iulia" — au fost ocupate toate locuințele disponibile din oraș, fapt ce a determinat pe unii organizatori să propună oprirea trenurilor, pînă în ziua următoare în satele din apropiere, pentru a nu stînjeni cu totul circulația citadină. „*Totul* — arată ziarul — *a fost zadarnic. Dorul ce-i mîna spre Alba Iulia pe toți cei ce porniseră spre ea a fost cu mult mai puternic decît să se afle putere pămîntească să-l înăbușe. Nimeni n-a voit să-și întrerupă drumul, ci se năzuia să ajungă cît mai iute*" [1]. Sîmbăta seara au sosit și reprezentanții românilor din alte provincii, precum și o delegație de ofițeri români în frunte cu generalul Leonte și colonelul Băncilă, adunarea de la Alba Iulia fiind o adunare a tuturor românilor.

Care a fost aspectul Albei Iulia în noaptea care a precedat proclamarea unirii, ne-o relatează cîțiva memorialiști — martori oculari. „*Cînd am ajuns la Alba Iulia* — povestește bătrînul Iosif Tărău din Oradea — *am găsit un adevărat furnicar de oameni . . . Biroul de încartiruire a repartizat pe la particulari, după camere, chiar și cîte 10 inși, dar și așa o parte mare n-au putut fi încartiruiți. S-au ocupat toate restaurantele pînă la refuz, unde cîți au încăput, au stat de veghe toată noaptea, bucuroși că sînt sub un acoperiș fiindcă afară era un ger pătrunzător. Mulți,*

[1] „Alba-Iulia", 1918, nr. 2.

neavînd unde se adăposti, și mai ales tinerii, s-au strîns în piețe și la marginea orașului, unde, punîndu-li-se la dispoziție lemne, au aprins focuri uriașe, în jurul cărora s-au adunat sute și sute de inși" [1]. Focurile, văzute de Tărău, au fost înregistrate și de Valeriu Boeriu. „*Era frig* — își amintește acesta — *dar o priveliște neașteptată se înfățișează ochilor mei. Peste tot focuri, pîlpîind vesel, în aerul rece al nopții. În jurul lor stau acei țărani români, îmbrăcați în cojoace și căciuli, de cari și-au bătut joc atîtea generații de asupritori. Acum așteaptă cu nerăbdare, în ciuda frigului și a nopții, zorii zilei de 2 decembrie, cînd durerile și suferințele lor aveau să ia sfîrșit . . . Ascult, în preajma focurilor, ce se vorbește. Toți acești țărani așteaptă cu încredere hotărîrea zilei de mîine, care le va aduce realizarea dorințelor lor de români și de oameni liberi*" [2].

Aceasta a fost cea din urmă noapte a Transilvaniei considerată ca teritoriu al „sacrei coroane ungare". „*Cu sufletele înfrigurate de nerăbdare* — scria unul din colaboratorii ziarului „Alba-Iulia" — *așteptam ivirea zorilor, ziua în care avea să se hotărască soarta noastră a tuturor. Peste noapte, natura întreagă s-a îmbrăcat parcă în haine de sărbătoare. Ce gînduri mărețe ne copleșeau sufletele în această noapte sfîntă, care era noaptea învierii românilor de dincoace de Carpați!*" [3].

Concomitent cu affluența masivă a mulțimilor s-au adunat la Alba Iulia și membrii Consiliului Național Român, precum și delegații oficiali aleși de circumscripțiile electorale și de reuniunile menționate în adresa de convocare.

---

[1] Iosif Tărău, *Veacul și-a întors fața spre Transilvania* (manuscris comunicat nouă de Ion Isaiu, p. 4).

[2] Valeriu Boeriu, *op. cit.*, p. 7.

[3] „Alba-Iulia", 1918, nr. 2.

În decursul zilei de sîmbătă 17/29 noiembrie, și al nopții premergătoare proclamării unirii, membrii Consiliului, împreună cu numeroși alți fruntași politici din ambele formații politice, s-au întrunit la hotelul „Hungaria", unde se instalase, sub conducerea lui Ioan Suciu, biroul de organizare a adunării, pentru a lua în discuție și a da forma definitivă actului unirii și rezoluțiilor ce urmau a fi propuse adunării.

Hotelul „Hungaria" care, sub numele de „Dacia", își păstrează și astăzi aceeași formă, era alcătuit dintr-o mare sală la parter, ce servea de restaurant, alături de care se găsea o sală mai mică, deasupra cărora, la etaj, se aflau camerele de dormit, transformate în circumstanțele de atunci în tot atîtea camere de consfătuiri ale diferitelor grupuri.

Timp de o zi și o noapte, toate acest odăi, și îndeosebi camera patrată, au fost martorele unor pasionante discuții, care au relevat, pe de o parte, identitatea de vederi între cei prezenți cu privire la necesitatea realizării unității politice, iar pe de alta, deosebirea de opinii cu privire la viitoarea formă de guvernămînt a statului român — socialiștii preconizau republica — și a reformelor social-economice ce trebuiau să se înfăptuiască. Asupra acestor discuții, datorită însuflețirii și divergenței lor, s-au publicat numeroase expuneri și comentarii, subliniindu-se cu stăruință ambele aspecte [1].

În prealabil, sub președinția lui Aurel Cosma, se ținuse în camerele de la etaj o consfătuire a delegaților bănățeni consacrată viitoarei întinderi teritoriale a României, după care a urmat ședința comună a tuturor celor convocați.

---

[1] Vezi bibliografia de la p. 155—156 din acest volum.

Discuțiile au fost provocate de proiectul de rezoluție redactat de Vasile Goldiș, în colaborare cu membrii de la Arad ai Consiliului Național și cu unii fruntași socialiști și imprimat pe foi volante, care au fost distribuite tuturor celor prezenți.

Primul punct din proiectul lui Goldiș se referea la unirea „*tuturor românilor din Transilvania, Banatul Timișan și Țara Ungurească . . . și a tuturor teritoriilor locuite de dînșii cu România*", iar punctul al doilea cuprindea principiile fundamentale cu privire la organizarea statului român unit. În rezumat se preconiza: „*autonomie națională pentru toate popoarele conlocuitoare, autonomie confesională, votul universal pentru ambele sexe, libertatea de presă, asociere și propagandă, o reformă agrară care să acorde țăranilor un lot minim de* 10 *iugăre cadastrale* (1 iugăr — 5775 m²), *drepturi și avantaje pentru muncitorimea industrială, ca în cele mai avansate state industriale din Apus*". În continuare, la punctul al treilea care avea să provoace cele mai aprinse discuții, proiectul prevedea, pentru a se evita „*orice zguduire socială și pînă la nivelarea desăvîrșită a diferențelor produse prin evoluția istorică între teritoriile locuite de români în Transilvania, Banatul Timișan și Țara Ungurească și între Regatul român de acum, o autonomie proprie, ale cărei limite și conținut se vor statornici prin constituanta care se va compune din reprezentanții tuturor locuitorilor acestor teritorii, fără deosebire de neam și lege, în număr proporțional, și care se va convoca în scopul susindicat, la timpul potrivit*". În punctele următoare se exprima dorința unei depline egalități a tuturor națiunilor, eliminarea războiului ca mijloc de rezolvare a litigiilor internaționale, se adresau cuvinte de salut popoarelor din fostul imperiu austro-ungar, care își redobîndiseră libertatea, se exprima recunoștința pentru eroii armatei române care și-au vărsat sîngele pentru realizarea unității politice și pentru puterile aliate care au doborît

forțele inamice. Prin ultimele două puncte (VIII—IX) se preconiza înființarea unui „*mare sfat național român, pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Ungaria și Transilvania*", care să fie autorizat să „*ia toate dispozițiunile pe cari le va afla necesare*", și se invita guvernul român „*ca și pînă la congresul de pace — pentru asigurarea ordinei publice, a vieții și a averii locuitorilor, să ocupe, prin trupele sale, toate teritoriile locuite de românii din Transilvania, Banatul Timișan și Țara Ungurească*" [1].

Ceea ce a împărțit pe membrii consfătuirii, care a fost prezidată de Ștefan Ciceo Pop, în tabere opuse, a fost mai întîi problema dacă unirea să fie proclamată *cu condiții* — înțelegînd prin condiții enunțarea principiilor relative la viitoarea structură a statului român și a reformelor preconizate — sau *fără condiții*, în cazul din urmă proiectul luat în dicuție urmînd să cuprindă exclusiv punctul privitor la unire. Alte divergențe au fost determinate de propunerea referitoare la autonomia Transilvaniei pînă la convocarea adunării constituante, precum și de modalitatea propusă pentru guvernarea Transilvaniei pînă la această dată.

Proclamarea unirii, fără nici un fel de condiții, în sensul relevat mai sus, a fost cerută îndeosebi de tineret și de foștii voluntari și refugiați în România, care au preconizat ca proiectul să se reducă la un singur punct: proclamarea unirii. „*Entuziasmul era mare* — precizează Laurențiu Oanea, unul din martorii oculari ai ședinței — *lumea înflăcărată de cel mai curat patriotism s-a opus la discuțiile pe puncte ale rezoluției, toți strigau* „vrem unirea fără condiții". *Problemele administrative, sociale și economice să rămînă în sarcina organelor legislative*".

Exponenții acestora au fost îndeosebi protopopul Vasile Saftu, de la Brașov, dr. I. Broșu de la Sibiu și

---

[1] Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918*, p. 111—113.

dr. Avram Imbroane din Banat, care au fost combătuți de reprezentantul grupării socialiste, Ion Mihuțiu, acesta condiționînd votarea punctului I de admiterea punctelor II—VIII. „*Ion Mihuțiu* — se arată în procesul-verbal al ședinței — *declară în numele Partidului social-democrat român că unirea decretată în punctul I, numai așa se poate primi dacă punctele II—VIII vor fi susținute ca bază a dezvoltării social-economice a păturilor de jos*" [1]. În cele din urmă, s-a acceptat în mod unanim opinia că punctele aflate în discuție nu constituie „condiții, ci norme generale pentru organizarea României întregite."

Mai îndelungate și mai dificile au fost discuțiile cu privire la autonomia și conducerea Transilvaniei, pînă la alegerea constituantei și a semnării tratatelor de pace. Preconizată de V. Goldiș, Șt. Ciceo Pop și de alți fruntași ai Partidului Național Român ca o „cîrmuire administrativă pe un timp trecător" și de reprezentanții socialiștilor, Ion Mihuțiu, Iosif Jumanca, Ion Flueraș, ca o garanție împotriva exploatării țărănimii și muncitorimii transilvănene de către burghezia din „regat", autonomia a fost energic combătută de către Alexandru Vaida, care s-a pronunțat pentru integrarea imediată a Transilvaniei în viața de stat a României. Propunerea fostului deputat în Parlamentul din Budapesta a fost acceptată de către copleșitoarea majoritate a celor prezenți, care și-au exprimat adeziunea prin glasurile lui Aurel Lazăr (Oradea), Caius Brediceanu (Lugoj), Zenovie Pîclișanu (Blaj), Silviu Dragomir (Sibiu), dr. Petru Groza (Deva), Laurențiu Oanea (Năsăud), Ilie Lazăr (Sighet), dr. Ioan Harșia (Reghin), dr. Gavril Oșianu (Baia Mare) și numeroși alții. Ultimul a luat cuvîntul Iuliu Maniu, care a arătat că adunarea națională a fost convocată pentru a se pro-

[1] Vezi Miron Constantinescu, *Date noi cu privire la Unirea Transilvaniei cu România*, în „Viața românească", 1966, nr. 12. p. 147.

nunța asupra unui singur punct, unirea tuturor românilor, care nu împiedică însă o scurtă guvernare de tranziție, fiind imposibil ca „ într-o singură oră sau într-un moment dat — din cauza diversității de legi — să punem la o parte o stare veche de lucruri și să înfăptuim una nouă". Puși într-o strivitoare minoritate, susținătorii autonomiei au abandonat punctul de vedere susținut anterior, acceptînd propunerea majorității.

La intervenția lui Ion Suciu, s-a hotărît, totodată, ca viitorul organ central provizoriu de conducere al Transilvaniei să nu poarte numele de guven, ci de *consiliu dirigent*, iar conducătorii departamentelor să nu poarte titlurile de miniștri, ci de *șefi de resort*.

Pentru a da forma definitivă proiectului ce urma să fie prezentat a doua zi adunării, s-a numit o comisie de redactare, care, sub prezidența lui V. Goldiș, a elaborat un nou text, al cărui conținut, reflectînd propunerile consfătuirii, a fost acceptat de către întregul consiliu spre a fi propus adunării delegaților [1].

Asupra noii forme a proiectului ce avea să devină însuși documentul istoric al zilei de 1 decembrie, ne vom opri în capitolul următor.

---

[1] Pentru informațiile și constatările de mai sus, vezi I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 111—118; Gh. Bogdan-Duică, *Înțelepții de la Alba-Iulia*, în „Națiunea", Cluj, 1930, nr. 18, 30, 32, 35, 37, 42, 44, 46, 52, 54, 62; Miron Constantinescu, *op. cit.*, p. 147—148; Dr. Zaharia Munteanu, *Memoriu* (inedit), în *Documentele Unirii* din Muzeul de la Alba Iulia nr. 21.841; Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918* (monografie manuscrisă aflată în posesia noastră).

VI

ZIUA CEA MARE

După spectacolul emoționant al nopții, desfășurat sub un cer plumburiu, la lumina fantastică a focurilor, a urmat spectacolul grandios al dimineții, oferit de un soare superb, care a dat semnalul mișcării mulțimilor.

După o îndelungată noapte istorică, petrecută în cătușe și gemete, în lacrimi și răbufniri năprasnice, mîngîiate și călăuzite însă necontenit de steaua speranței, împilații veacurilor izbutiseră să ajungă ziua cea mare a înlăturării lanțurilor și a proclamării libertății visate de înaintași. „*Măreață zi, înălțătoare zi de 1 decembrie*—exclamă cu entuziasm trimisul special al ziarului „Românul" — *în sfîrșit, ai sosit . . . ca să pui capăt robiei și să începi ziua istoriei românilor liberi*" [1].

Desprindem, din lungul șir de comentarii și evocări consacrate acestei nemuritoare zile, cîteva din aminirile inedite ale unor martori oculari, cărora le vom adăuga și unele fragmente din reportajele ziarelor transilvănene contemporane. „*În dimineața zilei de 1 decembrie* — povestește Laurențiu Oancea — *Alba Iulia avea o înfățișare plină de farmec. Viscolul care bîntuise în ajun se liniștise, luîndu-i locul un soare feeric, cu cer senin, de un puternic albastru, sub care, pe zăpada proaspătă, razele soarelui delectau ochii cu milioanele de diamante strălucitoare. Orașul era*

[1] „Românul", 1918, 20 noiembrie/3 decembrie, nr. 20

pavoazat cu mii de steaguri tricolore" [1]. „*În acest decor*, — relatează unul din delegații mureșenilor, notarul pensionar P. A. Boțian — *ne-am îndreptat spre cîmpia cetății, unde s-a adunat atîta lume că umplea largul orizontului venind ca dintr-un imens izvor*" [2].

Izvorul acestei lumi îl alcătuia țărănimea venită din toate unghiurile Transilvaniei, „*Pe sub poarta cetății* — își amintește Valeriu Boeriu — *curgeau neîncetat coloane de țărani în haine de sărbătoare, cu drapele și pancarte purtînd numele satelor, avînd în frunte pe preoții lor . . . Numai cine a văzut această priveliște* — precizează martorul — *își poate da seama de măreția ei*" [3]. „*Poporul nostru* — scria reprezentantul „Unirii" de la Blaj — *mîndru ca niciodată, s-a manifestat mai presus de toate așteptările. Pe vreme de iarnă grea, cu zăpadă și viscol, au venit din toate părțile românești sutele, miile și zecile de mii, pe jos, călări, cu căruțele și cu trenurile. Am văzut la Alba Iulia* — precizează reporterul — *căciulile Maramureșului, pălăriile Cîmpiei, cușmele Banatului, sumanele Țării Bîrsei și ale poienarilor sibieni*" [4]. „*Nu știam pe cine să admirăm mai mult* — adaugă reporterul ziarului „Alba-Iulia" — *pe blăjenii beți de însuflețire sau pe sibienii, lugojenii, caransebeșenii care se întreceau să se prezinte în modul cel mai demn*" [5]. O impresie puternică au produs satele din apropierea Albei Iulia — Lancrăm, Sebeș, Oarda de Sus, Oarda de Jos, Pîclișa, Partoș, Micești, — care au venit cu fanfare și banderii de călăreți, banderiul celor din Micești avînd să escorteze Consiliul Național din piața orașului și pînă la intrarea în cazinoul unde urma să se întrunească adunarea națională.

---

[1] Laurențiu Oanea, *op. cit.*, p. 144.

[2] Petre A. Boțian, *Și eu am fost la Alba Iulia* (manuscris aflat în posesia noastră), p. 8.

[3] Valeriu Boeriu, *op. cit.*, p. 1.

[4] „Unirea", *Poporul de la Alba-Iulia*, 1918, 4 decembrie, nr. 18.

[5] „Alba-Iulia", 1918, nr. 2.

Locul de concentrare a mulțimilor a fost pe platoul din spatele cetății, în fața actualei catedrale ortodoxe, numit astăzi Cîmpul lui Horea, la marginile căruia, accentuînd măreția tabloului vivant ce se desfășura, se înălțau culmile înzăpezite ale dealurilor Mamutului și Mîrțăului.

Intrarea s-a făcut prin poarta principală a cetății, dominată de statuia ecvestră a împăratului Carol al VI-lea, căruia unul din strănepoții supușilor de odinioară îi pusese în mînă un mare drapel românesc. Împăratul „romanilor" devenise stegar al românilor! De o parte și de alta a drumului se aflau fixați, la distanță de 15—20 de pași, ostașii gărzilor naționale selecționați cu precădere dintre moți. „Nu voi uita niciodată — afirmă Pavel Malița, în mărturisirile sale — prestanța și înfățișarea măreață a acestor străjeri. Îmi amintesc de parcă a fost ieri că erau îmbrăcați în sumane de pănură albă și aveau căciuli ca Mihai Viteazul" [1]. „*Ce splendidă* — relatează reporterul „Unirii" — *a fost înșiruirea de gardiști români . . . de-a lungul cetății lui Mihai Viteazul pînă la ieșirea pe cîmpul . . . unde avea să se adune mulțimea. Eternă pagubă* — mărturisește în continuare reporterul — *că acea mîndră defilare a poporului nu a putut fi eternizată cu ajutorul unui film. Nu știu* — adăuga același entuziast cronicar — *dacă vom mai avea prilej să mai vedem cîndva atîta frumusețe, atîta mîndrie și atîta trezie a poporului nostru, ca de astă dată la Alba-Iulia*" [2].

O întrebare s-a pus adeseori ca și în legătură cu adunarea de la Blaj de la 3/15 mai 1848 — și ea n-a putut primi niciodată un răspuns precis. Care a fost numărul participanților la adunarea de la 1 decembrie 1918? „*Au putut să fie* — afirma „Unirea" de la Blaj — 80 000,

---

[1] Pavel Malița, *op. cit.*, p. 2.
[2] „Unirea", 1918, nr. 18.

au putut să fie 90 000, 100 000. *Pe cîmpul adunării era o mare de capete*" [1]. „Românul" de la Arad, oficiosul Consiliului, indica numărul de 100 000 [2]. „Libertatea" de la Orăştie dă şi ca aceeaşi cifră [3]. Ion Clopoţel vorbeşte de „cam o sută de mii" [4]; din însemnările lui Pavel Maliţa aflăm că la poarta cetăţii s-ar fi numărat 120 000 de oameni [5], dar că unii participanţi socoteau că numărul era de 200 000; în amintirile sale Laurenţiu Oanea vorbeşte de „sute de mii" [6]. Cu diferite prilejuri s-au dat alte cifre tot atît de variabile. Adevărul e că nimeni n-a putut număra bob cu bob potopul de lume românească adunat în acel moment la Alba Iulia, singura indicaţie plauzibilă fiind aceea a unei mulţimi de proporţii într-adevăr gigantice. „*Cît cuprindea ochiul* — scrie un memorialist — *numai om şi om în continuă mişcare, producînd un vuiet de parc-ar fi fost talazurile mării în vreme de furtună*" [7]. Imaginea mării revine şi în amintirile lui Vasile Ilea. „*Imensa cîmpie* — scria acesta — *era o mare de oameni . . . Numărul ţăranilor predomina spre încîntarea ochilor care nu se săturau a privi marea frescă naţională, comorile etnografice de pe toate văile şi cîmpiile transilvănene şi bănăţene de la Someş pînă la Timiş şi Cerna, de la cele trei Crişuri pînă pe Mureş şi Olt*" [8].

O imagine grandioasă a adunării găsim şi în descrierea scriitorului Alexandru Ciura, care înfăţişează drumul mulţimilor spre cîmpia cetăţii, „*ca o revărsare de ape*

---

[1] Idem.
[2] „Românul", 1918.
[3] „Libertatea", 1918, 22 noiembrie/5 decembrie, nr. 4.
[4] Ion Clopoţel, *op. cit.*, p. 119.
[5] Pavel Maliţa, *op. cit.*, p. 2.
[6] Laurenţiu Oanca, *op. cit.*, p. 182.
[7] Iosif Tărău, *op. cit.*, p. 5.
[8] Vasile Ilea, *op. cit.*, p. 5.

uriașe. Cînd au prins a fîlfîi steagurile — adaugă Ciura — *părea că tot pămîntul s-a mișcat din temelii*" [1].

Pe platou. mulțimile au fost grupate pe județe, iar în interiorul județelor, pe orașe, comune și sate.

În timp ce mulțimile tălăzuiau necontenit spre Cîmpul lui Horea, delegații oficiali ai poporului, după ce participaseră la un scurt tedeum oficiat în ambele biserici românești din oraș, s-au adunat în sala cazinoului spre a lua hotărîrile istorice pentru care fuseseră aleși și convocați.

Procesul verbal al ședinței, publicat de Ioan Suciu, organizatorul adunării și raportor al comisiei de verificare a delegaților [2], amplele dări de seamă publicate de ziarele contemporane, precum și relatările unora din participanți ne oferă un bogat material documentar, pentru a putea reconstitui în mod fidel atît atmosfera în care s-a desfășurat ședința, cît și succesiunea lucrărilor și rolul celor care, exprimînd dorințele și voința întregului popor român, au contribuit la transformarea în realitate a unui vis de veacuri.

Lucrările ședinței au început la ora 10,30, deși cea mai mare parte din delegați pătrunseseră în sală și-o ocupaseră pînă la ultimul loc încă de la ivirea zorilor. În așteptarea conducătorilor, se comentează cu însuflețire discuțiile și hotărîrile ce s-au luat la hotel în timpul nopții. Delegații societăților studențești „Petru Maior" din Budapesta, „România Jună" din Viena, „Inochentie Micu Clain" din Blaj, care avuseseră în prealabil o consfătuire, se pronunțau cu entuziasm pentru unirea fără condiții. „Noi — scrie în amintirile sale Dumitru Antal, președintele societății „Petru Maior" — nu vedeam unirea

[1] Alexandu Ciura, *Adunarea de la Alba-Iulia — 1 decembrie 1918*, Oradea Mare, f.a., p. 14—15.

[2] Vezi *Marea Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 decembrie 1918. Acte și documente*, Cluj, 1928.

cu România decît prin prisma entuziasmului și a împlinirii idealului național, de a fi toți românii uniți într-o singură Românie Mare". Dintr-un colț al sălii izbucnește cu energie vechiul cîntec patriotic „*Pe al nostru steag e scris unire*". Efluviile lui se transmit întregii asistențe, care îl cîntă într-un tempo înflăcărat. El reprezintă adevărata lozincă a zilei. Rînd pe rînd, își fac apariția, deschizîndu-și greu drumul către masa prezidențială, membrii Consiliului, primiți cu ropote de aplauze. Ultimul sosește octogenarul George Pop de Băsești — badea George — preşedintele vechiului comitet național, susținut de subsuori de doi din delegații locului său natal. „*Venerabilul bătrîn* — relatează Silviu Dragomir — *sosise la Alba-Iulia din ajun, dar oboseala drumului l-a doborît la pat. Cu toată febra ce-l muncea, el s-a ridicat din pat și a venit să prezideze adunarea și să-i binecuvînteze rostul fericit*" [1].

— Pentru numele lui Dumnezeu, bade George — îl interpelează cineva din asistență — cum te-ai încumetat să faci o călătorie așa de lungă și obositoare pe o vreme ca asta?

— Dar cum să n-o fac, nepoate — îi răspunse bătrînul — cînd ziua aceasta o aștept de 80 de ani. Am venit chiar dacă această călătorie m-ar costa viața (cum l-a și costat), căci de astăzi pentru mine nu mai rămîne decît să zic ca dreptul Simion din Biblie: acum slobozește, Doamne, pe robul tău [2].

Emoția e covîrșitoare.

După încetarea aplauzelor ia cuvîntul Ștefan Ciceo Pop, în calitate de președinte al Marelui Sfat Național. După ce salută „mărita adunare națională" și relevă misiunea ce îi este încredințată, numește ca secretari

---

[1] Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 818.

[2] Dialog comunicat nouă de profesorul Ioan Georgescu, biograful său, prin manuscrisul *Amintiri de la Alba-Iulia*, p. 11.

ad-hoc ai adunării pe tinerii avocați dr. Laurențiu Oanea și dr. Sever Miclea, apoi dă cuvîntul lui Ioan Suciu pentru a prezenta raportul comisiei de verificare a delegaților. Din raportul acestuia se constată că sînt prezenți în sală 680 de delegați aleși din cele 130 circumscripții electorale ale Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Sătmarului. Pe lîngă aceștia erau de față reprezentanții tuturor episcopiilor românești, ai tuturor societăților culturale, ai tuturor institutelor de învățămînt superior și școlilor medii, ai reuniunilor învățătorești, ai reuniunilor de meseriași și femei, delegații Partidului Social-Democrat Român, ai gărzilor naționale și ai societăților studențești. „Sînt prezenți — conchide raportorul — 1 228 delegați" [1]. Printre aceștia se aflau și delegați din județele secuiești, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune, precum și din unele județe din nord-estul Ungariei ca Bichiș, Cenad, Ugocia.

Considerînd că adunarea este „capace a aduce hotărîri decisive" Suciu propune apoi, în numele comisiei, următorul prezidiu: George Pop de Băsești și episcopii Ioan I. Papp (Arad) și Demetriu Radu (Oradea), președinți; Teodor Mihail, Ștefan Ciceo Pop și Ioan Flueraș, vicepreședinți; Alexandru Fodor (Alba Iulia), Sever Miclea (Pecica), Caius Brediceanu (Lugoj), Silviu Dragomir (Sibiu), Victor Deleu (Șimleu), Iosif Ciser (Petroșani), Ionel Pop (Blaj) și George Crișan (Beiuș), secretari.

În legătură cu acceptarea prin aclamații a celor propuși, procesul-verbal înregistrează îndeosebi marea manifestație făcută pentru bătrînul George Pop de Băsești, care a fost ovaționat îndelung, în picioare, de către întreaga sală. Era marea răsplată a unei vieți închinate necontenit propășirii și libertății neamului, răsplata pentru cătușele purtate la Vácz în 1894.

---

[1] Vezi procesul-verbal indicat, p. 6—7.

În liniștea solemnă ce urmă după aceste ovații, marele octogenar își citi apoi mesajul istoric, întrerupt, adeseori, de lacrimile de bucurie ce-i curgeau pe obrajii îmbătrîniți, alunecînd grăbite în barba-i de argint, Cuvintele rostite de George Pop de Băsești sînt puține, profunde însă și categorice. Se împletesc în ele vechi ecouri de la 1848, încordarea de atunci pentru înlăturarea iobăgiei fizice, se evocă lungul șir de lupte purtate în continuare împotriva iobăgiei sufletești în care a fost menținut poporul român. „*Dușmanii seculari* — amintea cu indignare Nestorul românilor — *care ne-au ținut veacuri de-a rîndul în lanțuri fizice, ne-au ținut pînă ieri înlănțuiți sufletește, înăbușind cu brutalitate toate manifestațiile sufletului românesc, dornic de libertate și cultură națională. Lanțurile acestei robii* — anunța apoi cu hotărîre — *sîntem chemați să le zdrobim astăzi în această mare adunare națională a tuturor românilor din Ungaria și Transilvania, aici, pe pămîntul stropit cu sîngele martirilor Horea și Cloșca. Vrem să zdrobim* — adăuga bătrînul cu energie crescîndă, dar cu vocea din ce în ce mai istovită — *lanțurile robiei noastre sufletești prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: Unirea tuturor celor de o limbă și de o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc.*"

Încheierea cuvîntării e străbătută de un patos domol, dar cu atît mai elocvent pentru dorința președintelui măritei adunări de a vedea unite într-un singur gînd toate inimile delegaților pe care consfătuirea din ajun îi împărțise o clipă în tabere adverse. „*Lăsați-vă pătrunși, fraților* — îndemna bătrînul — *de fiorii sfinți ai acestui strălucit praznic național și în cea mai deplină și frățească armonie să clădim temeliile fericirii noastre naționale*".

Cu aceste cuvinte, care au electrizat întreaga sală și au făcut-o să se ridice din nou în picioare aclamînd îndelung pe fericitul bătrîn, s-a deschis adunarea ce

avea să-și lege numele de desăvîrșirea unității politice a poporului român.

A luat apoi cuvîntul Vasile Goldiș, un mare talent oratoric și totodată un stilist de factură clasică, vechi și erudit profesor de istorie, care, printr-un înălțător discurs, comparabil cu cel rostit de Simion Bărnuțiu la Blaj în 1848, după ce a făcut un succint, dar pătrunzător istoric al zămislirii și luptelor pentru libertate ale poporului român, a prezentat delegaților mult așteptata propunere de unire. „*Națiunile trebuiesc eliberate* — a declarat entuziastul orator. *Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat, Transilvania. Dreptul națiunii române de a fi eliberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcei sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă: Unirea ei cu Țara Românească*" [1].

În încheierea discursului său, Goldiș a dat citire rezoluțiilor elaborate în noaptea precedentă de comisia Consiliului Național pentru a dobîndi aprobarea adunării.

Le reproducem în întregime, ele fiind concluzia firească a unei îndelungate aspirații istorice și totodată dovada concludentă a spiritului democratic de care erau pătrunși conducătorii poporului român:

> „I. *Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia, în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie) 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dînșii cu România . . .*".

„*Cînd a terminat de citit Vasile Goldiș acest punct* — scrie în amintirile sale Dumitru Antal — *el a fost primit de*

---

[1] Vezi discursul în întregime în Vasile Goldiș, *Discursuri*, București, 1919, p. 11—18.

întreaga sală cu unanime și furtunoase aplauze. Toți ne-am cutremurat de măreția acestui moment care a pecetluit pe veacuri noua soartă a neamului nostru. Și astăzi mi se încălzește sufletul cînd mă gîndesc la acest moment în care am ajuns în culmea entuziasmului. Bucuria și fericirea erau așa de mari, încît aveam senzația unei izbucniri a inimii, care parcă nu le mai putea cuprinde" [1].

De același sentiment erau pătrunse și mulțimile adunate pe platou, care, în așteptarea hotărîrilor adunării, strigau cu glasuri de tunet: Trăiască România Mare! Vrem unirea cu România! „*Valurile tunetului grav* — relatează Teodor Neș — *se tălăzuiau pînă la geamurile sălii de conferință, îi înfierbînta pe delegații adunați în sobor pînă la incandescență cînd sala, ca un singur om însuflețit de tainice puteri, a strigat: « Vrem unirea cu România fără condiții! » Și ca printr-o osmoză mirifică, entuziasmul celor din sală a ieșit în aerul liber și purtat de vînt a trecut spre platou, înfiorînd pe cei 100 000, care răspundeau cu noi urale. Entuziasmul se legăna între sală și mulțime ca valurile agitate între două ziduri de stîncă*" [2].

O altă concludentă relație contemporană asupra entuziasmului cu care a fost votată unirea ne-a fost oferită de către unul din membrii gărzii naționale, avocatul Iulian Trifu, pe atunci elev în clasa a VI-a a Liceului din Blaj, care în dimineața zilei de 1 decembrie avusese bucuria de a fi numit santinelă la ușa adunării. „*Uraganul de aplauze* — mărturisește fosta santinelă — *care a urmat după citirea punctului privitor la unire, a durat circa 10—15 minute. După încetarea aplauzelor* — precizează Trifu — *s-a deschis un geam la parter, în cadrul căruia a apărut tînărul profesor Ovidiu Hulea, originar din comuna Galda de Jos, care, cu o voce tunătoare, a adus la cunoștința*

---

[1] D. Antal, *op. cit.*, p. 19.
[2] Teodor Neș, *op. cit.*, p. 14.

mulțimilor care așteptau înfrigurate înfăptuirea unirii, strigînd din adîncul plămînilor, cît a putut de tare: În clipa aceasta s-a hotărît și s-a proclamat unirea Ardealului cu România, patria mamă! *La auzul acestor cuvinte poporul masat pe străzile de jurul clădirii a izbucnit în chiote de bucurie. Vivat, trăiască România Mare, trăiască Unirea — care parcă nu mai aveau sfîrșit*" [1].

În procesul-verbal al ședinței se precizează că momentul în care s-a produs proclamarea unirii era marcat de ora 12. Aceeași oră o găsim menționată și în amintirile lui P. A. Boțian. „Era tocmai ora 12 — notează acesta. Uraganul aplauzelor a zguduit văzduhul cu strigătul « Trăiască România Mare». În fine, după atîtea veacuri de lacrimi îndurate, azi a pornit izvorul lacrimilor de bucurie, a bucuriei tuturora, fiorul bucuriei care nu se poate descrie. O lume cuprinsă de delirul bucuriei meritate. Mulți plîngeau, alții chioteau, alții îngenuncheau și, înălțîndu-și privirile și mîinile spre cer, rosteau rugăciuni atît de fierbinți, că trebuiau să se audă pînă la al 7-lea cer — mărturisește cu entuziasm memorialistul. Am înnebunit cu toții, năzărindu-ni-se că vedem în văzduh pe însuși Mihai, Mircea, Ștefan, Avram Iancu etc. Credeam că în acea zi și sfinții în cer poartă costume naționale românești, iar Dumnezeu haina albă a dreptății pentru toți" [2].

După potolirea acestei furtunoase manifestații de bucurie, în a căror explozie părea că răsună strigarea biruitoare a atîtor veacuri de obidă și așteptare și a atîtor generații nemîngîiate, Vasile Goldiș a dat apoi citire punctelor referitoare la principiile social-politice

---

[1] Iulian Trifu, *Memorii* (lucrare manuscrisă aflată în posesia noastră), p. 8.

[2] P. A. Boțian, *op. cit.*, p. 9.

considerate ca necesare pentru organizarea României întregite.

După precizările lui Antal, „sub presiunea celui dintîi" și aceste puncte au fost primite unul după altul cu însuflețire și repetate valuri de aplauze.

Continuăm cu reproducerea lor după procesul-verbal al adunării:

„II. *Adunarea națională rezervă teritoriilor sus-indicate autonomie provizorie pînă la întrunirea Constiuantei, aleasă pe baza votului universal.*

III. *În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, adunarea națională proclamă următoarele:*

1. *Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sînul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.*

2. *Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat.*

3. *Înfăptuirea desăvîrșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vîrstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe ori parlament.*

4. *Desăvîrșita libertate de presă, asociere și întrunire; libera propagandă a tuturor gîndirilor omenești.*

5. *Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri desființînd fidei-comisurile în temeiul dreptului de a micșora, după trebuință, latifundiile, i se va face*

posibil ţăranului să-şi creeze o proprietate (arător, păşune, pădure), cel puţin atît cît să poată munci el cu familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e, pe de o parte, promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potenţiarea producţiunii.

6. *Muncitorimei industriale i se asigură aceleaşi drepturi şi avantagii cari sînt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.*

IV. *Adunarea naţională dă expresie dorinţei sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea naţiunilor libere, în aşa chip ca dreptatea şi libertatea să fie asigurate pentru toate naţiunile mari şi mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaţionale.*

V. *Românii adunaţi în această adunare naţională salută pe fraţii lor din Bucovina, scăpaţi de jugul monarhiei Austro-Ungare şi uniţi cu ţara-mamă România.*

VI. *Adunarea naţională salută cu iubire şi entuziasm liberarea naţiunilor subjugate pînă acum în monarhia Austro-Ungară, anume naţiunile: cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă şi ruteană şi hotărăşte ca acest salut al său să se aducă la cunoştinţa tuturor acelor naţiuni.*

VII. *Adunarea naţională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi români, cari în acest război şi-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea şi unitatea naţiunei române.*

VIII. *Adunarea naţională dă expresiune mulţumire şi admiraţiunei sale tuturor puterilor aliate, cari prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui duşman pregătit de multe decenii*

pentru război, au scăpat civilizaţiunea din ghearele barbariei.

IX. *Pentru conducerea mai departe a afacerilor naţiunii române din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească, adunarea naţională hotărăşte instituirea unui Mare sfat naţional român, care va avea toată îndreptăţirea să reprezinte naţiunea română oricînd şi pretutindeni faţă de toate naţiunile lumii şi să ia toate dispoziţiunile, pe care le va afla necesare în interesul naţiunii.*

Trăiască România Mare!"

Au luat apoi cuvîntul, pentru a le motiva şi pentru a cere adunării votarea rezoluţiunilor propuse, Iuliu Maniu, în numele Partidului Naţional Român, şi Iosif Jumanca, din partea social-democraţilor, ambele cuvîntări fiind întretăiate de răsunătoare aplauze. Subliniind organica unitate a „fiilor naţiunii române de pretutindeni", bazată pe „aceeaşi obîrşie, aceeaşi fire", avînd „o singură şi unitară limbă şi cultură" şi „aceleaşi tradiţii sfinte şi aspiraţii măreţe", precum şi recunoaşterea de către ştiinţa modernă a unităţii naţionale ca element determinant al alcătuirii statelor, reprezentantul Partidului Naţional Român a relevat că înfăptuirea unităţii poporului român constituie „un triumf al libertăţii omeneşti".

Un mare efect a produs cuvîntarea reprezentantului muncitorilor, grupaţi sub steagul Partidului Social-Democrat, care, pentru a răspunde socialiştilor maghiari, care cereau menţinerea Transilvaniei în cadrul statului ungar, a declarat că „*social-democraţia nu-i identică cu lipsa simţului naţional. Noi nu zicem* — a precizat cuvîntătorul socialist — *că ubi bene ibi patria, ci dimpotrivă. zicem că unde ţi-e patria acolo trebuie să-ţi cauţi de ea . . . Astăzi* — accentua reprezentantul muncitorilor — *e vorba de libertatea, de posibilitatea dezvoltării în viitor a culturii româneşti şi astăzi venim şi noi aici . . . să declarăm în faţa*

preacinstitei adunări, să declarăm în faţa internaţionalei socialiste că vrem unirea tuturor românilor", fiindcă „*noi muncitorii români ne simţim una cu întreg neamul românesc*". Cu tot atîta fermitate sublinia Jumanca şi necesitatea transformării sociale a societăţii româneşti, pentru ca „*fiecare om să fie liber şi stăpîn pe sine însuşi*", arătînd că o dată cu aderarea la unirea tuturor românilor, „*voim totodată şi posibilitatea de dezvoltare a muncitorimii române . . . pentru ca în această Ţară Românească nouă să se dezvolte şi să progreseze un popor muncitor*".

După cele două cuvîntări, care reprezentau punctul de vedere al ambelor formaţii politice ce alcătuiau Consiliul Naţional Român, preşedintele adunării, considerînd discuţiile încheiate, pune adunării întrebarea dacă voieşte ca rezoluţia să fie votată punct cu punct sau în totalitatea ei, socotindu-se acceptate în bloc toate punctele citite. Prin toate glasurile sale adunarea se pronunţă pentru votarea în întregime a tuturor punctelor cuprinse în rezoluţie. Citäm, după procesul-verbal, înregistrarea oficială a concluziei adunării. „*După mai multe minute, în şirul cărora însufleţirea tuturor se manifestă în aclamări frenetice, preşedintele Gheorghe Pop de Băseşti anunţă că adunarea naţională a poporului român din Transilvania, Banat şi părţile ungurene a primit rezoluţia prezentată prin Vasile Goldiş în întregimea ei şi astfel Unirea acestei provincii româneşti cu ţara-mamă . . . este pentru toate veacurile decisă.*" [1]

Pentru a se putea pune în aplicare punctul IX al rezoluţiei, consacrat instituirii Marelui Sfat Naţional Român ce urma să-şi asume răspunderea conducerii Transilvaniei pînă la alegerea Adunării Constituante pentru întreaga ţară, s-a propus apoi ca acest sfat să fie alcătuit din 250 de membri, dintre care 200 să fie

[1] Procesul-verbal, p. 15.

aleşi de adunare, iar 50 să fie cooptaţi ulterior de către sfat, episcopii ambelor confesiuni româneşti urmînd să figureze în sfatul ales ca membri de drept.

După acceptarea acestei propuneri se dă citire listei propuse de Consiliu pentru alegerea imediată a celor 200 care sînt proclamaţi aleşi prin aplauzele adunării [1].

Au urmat apoi scurtele cuvîntări rostite de episcopii Demetriu Radu şi Ioan I. Papp, după care preşedintele suspendă şedinţa pentru ca hotărîrile adunării să fie comunicate în mod oficial uriaşelor mulţimi ce aşteptau în Cîmpul lui Horea şi în piaţa din interiorul cetăţii.

Pentru ca toţi cei întruniţi să poată fi informaţi simultan de hotărîrile adoptate, s-au organizat la început, în cele patru puncte cardinale ale platoului, patru tribune de la înălţimea cărora, ca şi în 1848, pe Cîmpul Libertăţii, purtătorii de cuvînt ai adunării urmau să citească în auzul tuturor rezoluţiile votate de adunare.

Imensitatea mulţimilor, ca şi largul spaţiu de desfăşurare al acestora, a relevat însă repede necesitatea sporirii numărului tribunelor de la 4 la 14, numai în acest fel putîndu-se asigura comunicarea concomitentă a celor hotărîte. După unii memorialişti numărul tribunelor ar fi fost chiar şi mai mare decît cel menţionat de noi. Însuşi procesul-verbal al adunării la care ne-am referit arată că „*vorbirile ţinute poporului s-au rostit de pe mai multe tribune*" [2].

La prima tribună, în care se afla şi prezidiul adunării în frunte cu preşedintele George Pop de Băseşti, au luat cuvîntul reprezentanţii celor două biserici naţionale, precum şi exponenţii politici, dr. Aurel Vlad, dr. Aurel Lazăr, dr. Petru Groza şi Iosif Jumanca.

---

[1] Vezi numele lor în *Marea adunare naţională întrunită la Alba-Iulia în ziua 1 decembrie 1918. Acte şi documente* p. *15*.

[2] *Op. cit.*, p. 15.

La celelalte tribune au vorbit numeroşi fruntaşi ai Partidului Naţional Român şi ai Partidului Social-Democrat: dr. Aurel Vlad (Orăştie), Aurel Cosma (Timişoara), dr. Ioan Suciu (Arad), Emil Isac (Cluj), Eleonora Lemeny (Sibiu), dr. Valer Pop (Cluj), Ion Petrigenaru (Abrud), dr. Valeriu Roman (Sibiu), dr. Victor Macavei (Blaj), dr. Victor Bontescu (Haţeg), dr. Dumitru Man (Gherla), Ştefan Roşianu (Blaj), Enea Grapini (Rodna), dr. Ionel Pop (Blaj), Ion Lapedatu (Sibiu), dr. I. Colbazi (Alba Iulia), Silviu Dragomir (Sibiu), dr. Elie Dăianu (Cluj), Pavel Dîrlea (Ineu), Avram Borcuţia (Sicula) etc.

Cuvîntările tuturor oratorilor au fost urmate de aplauze torenţiale, delirante, de la un capăt la altul al platoului, răsunînd peste dealuri şi văi, auzindu-se aceeaşi nesfîrşită strigare: *Trăiască România Mare!*

Prin aclamaţiile de pe Cîmpul lui Horea, hotărîrile luate de „mărita adunare naţională" în sala cazinoului au fost ratificate astfel în unanimitate şi de mulţimile uriaşe ale poporului, ele devenind, din acel moment, legea istorică a Transilvaniei.

Prezidiul adunării, împreună cu o parte din delegaţi, s-au reîntors apoi în sala părăsită, cu o oră mai înainte, unde, după o scurtă consfătuire, s-a hotărît convocarea şedinţei Marelui Sfat Naţional, pentru ziua următoare, în sala tribunalului, spre a se proceda la constituirea noului organism parlamentar şi la alegerea consiliului dirigent.

„Mărita adunare naţională îşi încheiase lucrările şi îşi îndeplinise misiunea pentru care fusese convocată: aceea de a da o *magna charta libertatum* a Transilvaniei şi de a proclama desăvîrşirea unităţii politice a poporului român." [1]

---

[1] Vezi asupra adunării de la Alba Iulia „Românul", 1918, nr. 15, 13/27 noiembrie, *Programul adunării naţionale;* idem, 1918, nr. 20, 20

Ecourile marelui entuziasm din sala delegaților și de pe Cîmpul lui Horea au fost larg receptate de către întreaga presă și au alimentat necontenit amintirile celor care au fost de față. La 20 noiembrie — 3 decembrie, „Românul" publica discursul lui V. Goldiș și rezoluțiile adunării sub titlul *Proclamația unității naționale*, iar în ziua următoare reproducea și celelalte cuvîntări. «*România Mare* — scria „Unirea", ziarul Blajului, la 3 decembrie prin pana lui Alexandru Ciura — *a fost proclamată în adunarea națională de la Alba -Iulia, într-un uragan de aclamări și aplauze . . . Legea firii a biruit asupra brutalității, civilizația a reușit să-și pună genunchele pe pieptul hidrei feudale-militariste. De acum, cărarea noastră e hotărîtă și nu mai e putere pe lume care să ne poată abate de la ea. Vom merge pe drumul nostru, vom pune umăr la umăr și vom așeza fiecare cîte o cărămidă la grandioasa clădire a României Mari, pentru care lucru nepoții și strănepoții noștri ne vor binecuvînta*». În ziua următoare, ziarul din

20 noiembrie/3 decembrie, *Proclamarea unității naționale*; Z. Sandu, *Măreața adunare de la Alba Iulia, unde s-a hotărît unirea*, Sălișteu, 1919; Alexandru Ciura, *Adunarea de la Alba-Iulia, Oradea*, f.a.; Ion Clopoțel, *Revoluția din* 1918 *și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926; dr. Ioan Suciu, *Marea adunare națională întrunită la Alba-Iulia, Acte și documente*, Cluj, 1928; Silviu Dragomir, *Națiunea română la Alba-Iulia, Adunarea națională a Unirii, 1 decembrie 1918*, Cluj, 1929; Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, Oradea, 1938, p. 224—239 ; Silviu Dagomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, „Transilvania", 1943, nr. 11—12; *Brève histoire de la Transylvanie* (sous la rédaction de C. Daicoviciu et de Miron Constantinescu), București, 1965, p. 418—425; Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei*, ziarul „Viața", Buc., 2 dec., 1943, reprodus în vol. *Pentru Transilvania*, I. Buc., 1946, p. 37—45; *Desăvîrșirea unificării statului național român, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie, sub* redacția prof. univ. Miron Constantinescu și prof. univ. Ștefan Pascu, București, 1968, Editura Academiei R.S.R., p. 353—425; I. Gheorghiu — C. Nuțu, *Adunarea națională de la Alba Iulia, 1 decembrie 1918*, București, Editura politică, 1968, p. 100—125; Vasile Netea, *Réunion de la Transylvanie à la Roumanie*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 36—67; Ștefan Pascu, *Marea adunare de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 361—381.

Blaj revenea asupra subiectului și scria: „*Unire necondiționată au cerut cei 1.228 de delegați ai tuturor ținuturilor românești. Unire fără nici o restricție a strigat uriașa mulțime de pe Cîmpul lui Horea. Și mulțimea* — adăuga ziarul blăjean — *are azi pumn de fier! A arătat îndeajuns de ce e capabilă cînd vrea. Iar azi vrea unirea, dar unirea curată, lipsită de rezerve și dictată de interesul populației de pretutindeni . . . Numai uniți, total, radical, uniți cu toți românii teritoriului românesc putem privi cu încredere viitorul acestui neam*".

Sub titlul *Adunarea națională* și cu subtitlul *S-a prevăzut cum va hotărî și a hotărît cum s-a prevăzut: alipirea către România a tuturor teritoriilor ocupate de români*, „Libertatea" de la Orăștie scria și ea la 5 decembrie: „Am trecut cu pace și peste ziua de duminică 1 decembrie nou 1918, o zi care se va scrie cu litere de aur în cartea neamului românesc. În ziua aceasta, poporul român din tot cuprinsul plaiurilor dincoace de Carpați și-a rostit voința lui nestrămutată de a se uni cu frații lui de un sînge din România. Prin această rostire înțeleaptă unitatea neamului nostru e desăvîrșită. Dacia lui Traian și România unită pe timp scurt de Mihai Viteazul și-a luat ființă pentru toate timpurile cît va trăi neamul românesc pe pămînt".

Într-un alt număr, sub semnătura lui Aurel Vlad, „Libertatea" adăuga: „Prin hotărîrea de la Alba-Iulia alipirea noastră către România s-a decretat în mod sărbătoresc. Nu încape îndoială că această hotărîre va fi aprobată de puterile Antantei, așa încît România Mare nu mai poate fi considerată ca un vis, ci trebuie privită ca o realitate" [1].

O elocventă motivare a actului unirii aflăm, sub semnătura lui Emil Isac, în ziarul „Adevărul": „Evolu-

[1] „Libertatea", 1918, 29 noiembrie /12 decembrie

ția normală a descompus Ungaria istorică și fiecare popor s-a atașat curentului independenței. Noi, românii din Ungaria, socialiștii ca și naționaliștii, vrem unirea tuturor elementelor românești, căci numai astfel sîntem asigurați că putem trăi viața unui popor civilizat, și numai astfel ne este posibil ca, în sfîrșit, toată energia noastră să nu fie jertfită în lupta de rezistență, ci ca energia aceasta să fie folosită pentru progresul cultural, social și economic. *Independența noastră este o condiție sine qua non a viitorului nostru și independența nu ne poate fi asigurată decît atunci cînd nu vor mai exista provincii românești, și dacă toată românimea va trăi o singură viață de stat*"[1].

Imaginea de neuitat a zilei de 1 decembrie a rămas însă forța și măreția poporului. Într-un articol din 1922, vorbind despre sensul istoric al adunării de la Alba Iulia, Eugen Goga sublinia „spectacolul gigantic pe care îl ofereau mulțimile... țăranii năvăliți din munți ca un val spumegat de furtuna lumii, pletoși, greoi în mișcările lor dîrze, brazi smulși din codrii vechiului pămînt strămoșesc...[2] Organizatorul adunării, Ioan Suciu, într-un interviu acordat ziarului „România" în 1938, cu prilejul aniversării a două decenii de la proclamarea unirii, mărturisea, copleșit de emoție: „Nu am, nu pot avea altă amintire mai frumoasă și mai scumpă în viață decît ziua de 1 decembrie 1918, cînd am putut vedea fețele a mii de români radiind de fericire și ochii lor în lacrimi. Era bucuria unei mase întregi de oameni, era împlinirea unui vis de demult"[3].

În pragul aniversării a 50 de ani de la marele act, povestindu-și amintirile de la Alba Iulia, Iosif Tărău, unul din foștii delegați ai Bihorului, preciza: „*Cînd s-a*

---

[1] „Adevărul", 1918, 23 decembrie.
[2] „Țara noastră", 1922, nr. 1, 15 octombrie.
[3] „România", București, 1938, 2 decembrie.

anunțat hotărîrea de dezlipire de regatul Austro-Ungariei și unirea pe veci cu România, a izbucnit un tunet de aplauze, de urale, de aprobare din peste o sută de mii de piepturi. Oameni, pînă atunci necunoscuți, se îmbrățișau, se sărutau, jucau în adevărat delir zeci de minute. A fost un tablou fantastic care nu se poate reda în cuvinte. Acest tablou trebuia văzut, trăit" [1].

Un fost delegat al comunei Ineu (jud. Arad), țăranul Nicolae Valea-Hoscu, mărturisește și el: „*Bucuria care ne-a învăluit atunci sufletele e de nedescris; plîngeam cu toții de bucurie și emoție. Au fost clipe care s-au întipărit pentru totdeauna în inimile noastre și am simțit atunci, în adevărata putere a cuvîntului, că de frații noștri ne leagă sentimente mai puternice decît le-am putut bănui*" [2].

Bucuria celor care au participat la proclamarea marelui act s-a împletit la întoarcere cu bucuria celor care îi așteptau cu vestea biruinței. Redăm scena întoarcerii delegaților comunei Ineu, povestită de țăranul amintit mai sus. „*În gara Ineu am fost așteptați de o mare mulțime, cu muzici și urale entuziaste. Fiecare din cei aflați pe peron au ținut neapărat să îmbrățișeze sau să dea mîna cu delegații. S-a încins pe loc o horă care a continuat pe străzi și pînă tîrziu noaptea în centrul comunei*" [3].

Scene similare s-au petrecut în toate tîrgurile și în toate satele Transilvaniei.

Cu același entuziasm a fost întîmpinată vestea unirii și peste Carpați, ecoul ei aflîndu-se, pe lîngă reportajele și articolele din ziarele timpului — „Universul", „„Dacia" „Socialistul", „Tribuna, „Viitorul", „Chemarea", „Steagul", „Epoca", „Românimea", „Opinia", „Izbînda" — în următoarea telegramă trimisă Consiliului Dirigent

---

[1] Iosif Tărău, *op. cit.*, p. 5.
[2] Manuscris comunicat de Ion Isaiu, p. 2.
[3] Idem.

de către Academia Română. „Academia Română — se afirma în telegramă — care reprezintă de la întemeierea ei unitatea culturală a românilor de pretutindenea, trimite salutul ei frățesc Consiliului Dirigent și Adunării, care a proclamat unirea politică a românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, realizînd, prin actul lor, gîndul statornic al neamului nostru". Telegrama purta semnăturile marilor cărturari Petre Poni, Iacob Negruzzi, Simion Mehedinți, Grigore Antipa, Dimitrie Onciul, Victor Babeș, Gheorghe Țițeica, Ovid Densușianu, Ion Bianu, Alexandru Lapedatu, Ion Bogdan, Vasile Pârvan [1].

O altă telegramă emoționantă trimitea Nicolae Iorga, vechiul călător pe toate căile și plaiurile Transilvaniei și luptător aprig pentru drepturile și libertatea ei. „*În clipa* — scria N. Iorga — *cînd ceea ce au urmărit trudele și suferințele voastre de mucenici timp de atîtea sute de ani, ajunge a fi un crez de biruință, lăsați să vie către voi și înduioșatul glas al cuiva, care o viață întreagă a urmărit pas cu pas fiecare din aceste silințe și dureri, și s-a împrietenit în gîndul său cu toți aceia dintre voi care, ca și dînsul, au muncit și au crezut*" [2].

La Alba Iulia n-au fost însă numai cei care au putut lua drumul istoriei, ci, cu inima, alte sute de mii, care au ținut să-și mărturisească adeziunea prin nenumărate declarații, scrisori și telegrame, ca și prin alte sute de adunări care s-au organizat în aceeași zi în aproape toate localitățile din Transilvania.

Din județul Hunedoara au fost trimise astfel biroului adunării 31 198 de adeziuni; din județul Sibiu — 11 914; din Tîrnava Mare — 8 236; de la Brașov — 7 073; de

---

[1] „Unirea", 1918, 14 decembrie, nr. 26.
[2] Foaia poporului", 1918, 16/29 dec., nr. 5.

la Făgăraş — 4 132. Pronunţîndu-se pentru actul unirii, locuitorii satului Sîmpetru din judeţul Braşov ţineau să precizeze că „în această hotărîre aşternem tot ce au dorit strămoşii noştri, tot ce ne încălzeşte pe noi, cei de faţă, şi tot ce va înălţa pururea pe fiii şi nepoţii noştri" Ţăranii, capi de familie, din comuna Cîmpuri (Hunedoara) au adăugat, alături de iscăliturile lor, şi pe cele ale fiilor lor, cu menţiunea: „semnăm noi şi copiii noştri pentru vecii vecilor".

Cu aceeaşi însufleţire şi-au exprimat voinţa de unire şi locuitorii din celelalte localităţi şi judeţe, toţi avînd ochii îndreptaţi spre Alba Iulia, care devenise sinonimul libertăţii, al unirii între fraţi, al independenţei poporului român.

Concomitent cu marea adunare de la Alba Iulia s-au ţinut alte adunări populare în oraşele Blaj, Braşov, Beiuş, Caransebeş, Făgăraş, Gherla, Haţeg, Lugoj, Năsăud, Orăştie, Sebeş, Sibiu, Şimleu etc., la care au luat cuvîntul numeroşi fruntaşi politici şi cărturari, declarîndu-se de acord cu hotărîrile luate în cetatea unirii.

Fiind duminică, evenimentul a fost anunţat şi binecuvîntat de preoţi din uşa tuturor altarelor bisericilor româneşti, din toate satele şi cătunele, actul unirii fiind astfel opera colectivă a întregului popor român din Transilvania, voit, proclamat şi recunoscut de toţi românii.

Astfel de manifestaţii s-au făcut chiar şi în oraşele în care guvernul de la Budapesta îşi menţinea încă aparatul de stat şi garnizoanele militare locale. Printre acestea se afla şi Oradea, capitala Bihorului, oraş cu vechi şi puternice tradiţii culturale şi politice româneşti. Cu toate acestea, vechiul guvern se străduia din răsputeri să împiedice încorporarea ei la România. Ca răspuns la această atitudine, elementele româneşti locale care n-au putut participa la adunarea de la Alba Iulia

au organizat în ajunul adunării o manifestație semnificativă pentru entuziasmul și patriotismul lor. Un elocvent ecou al acestei manifestații ni se relevă din amintirile menționate și mai înainte, ale lui Augustin Chirilă. „*În ziua de sîmbătă*, 30 *noiembrie* — povestește acesta — *am arborat steagul național român pentru prima dată pe frontispiciul administrației județene din Oradea. Parcă îl văd și acum fîlfîind, un steag frumos, falnic, de mătase, parcă anume destinat acestui scop. Noi am voit să simbolizăm că ce se va hotărî de cei adunați la Alba Iulia privește și pămîntul românesc al Bihorului și pe locuitorii lui. Acest lucru* — precizează povestitorul — *l-au înțeles și reprezentanții stăpînirii care s-au grăbit să-l îndepărteze în noaptea următoare. Noi însă am păstrat vie amintirea apariției primului steag românesc pe Casa județului din Oradea și cei care mai sînt în viață ne mai aducem aminte cu multă dragoste și azi de acest steag care atunci a simbolizat toate speranțele noastre de viitor pe care istoria, făcînd dreptate, le-a și realizat*" [1]

Astfel de manifestații, sub diferite forme, s-au produs și la Beiuș, Zalău, Șimleu, Lăpuș, Careii Mari, Satu Mare, Sighet, Baia Sprie și în alte localități din nord-vestul Transilvaniei, unde de asemenea se mai aflau garnizoane maghiare. În adunările de la Careii Mari și Satu Mare s-a hotărît imediata reintegrare în eparhia românească de la Oradea a celor 46 de parohii românești care, cu șase ani mai înainte, fuseseră alipite, pentru a se asigura maghiarizarea lor, episcopiei unguresti de la Hajdudorog [2].

La 2 decembrie, în timp ce mulțimile se întorceau victorioase spre vetrele lor, în sala tribunalului din Alba Iulia se întruneau, în conformitate cu convocarea

[1] Augustin Chirilă, *op. cit.* p. 4.
[2] „Libertatea", 1918, 29 noiembrie/12 decembrie, nr. 5.

din ajun, toți membrii Marelui Sfat Național aflați în oraș pentru a alege biroul sfatului, Consiliul Dirigent și delegația ce urma să plece la București spre a prezenta regelui Ferdinand și guvernului hotărîrile adunării.

Urmărind procesul-verbal al ședinței, constatăm că, după salutul de deschidere rostit de președinte, a luat cuvîntul Iuliu Maniu, care a cerut Marelui Sfat să aleagă o comisie de candidare care să facă propunerile necesare pentru alegerea celor chemați să alcătuiască forurile și delegația menționată mai sus.

Comisia, formată din episcopii Miron Cristea — care a fost ales și raportor — și Iuliu Hosu, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Aurel Lazăr și I. Nedelcu, după o scurtă întrerupere a ședinței, timp în care ea s-a retras în camera de consfătuire a tribunalului, a făcut propunerile ce urmează, asupra cărora se căzuse de altfel de acord în timpul nopții.

Pentru conducerea Marelui Sfat Național: președinte — George Pop de Băsești, vicepreședinți — episcopii Ioan I. Papp și Demetriu Radu, Teodor Mihali și Andrei Bârseanu; secretari — Caius Brediceanu, Mihai Popovici, Ionel Pop, Silviu Dragomir, I. Ciser.

Pentru Consiliul Dirigent: Iuliu Maniu (președinte), Ștefan Ciceo Pop, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ioan Suciu, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Victor Bontescu, Vasile Lucaciu, Valer Branisce, Octavian Goga, Emil Hațieganu, Romul Boilă, Ioan Flueraș, Iosif Jumanca (membri).

Pentru delegația destinată a pleca la București: Miron Cristea, Iuliu Hosu, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod.

Propunerile făcute au fost acceptate în unanimitate, membrii Consiliului Dirigent fiind invitați să depună îndată jurămîntul. Dintre ei lipseau Vasile Lucaciu și

Octavian Goga, aflați încă la Paris, precum și Valer Branisce, care, ieșit din închisoarea de la Seghedin abia în luna octombrie, era încă suferind. Ca sediu al Consiliului Dirigent a fost ales orașul Sibiu.

La sfîrșitul ședinței, episcopul Ioan I. Papp a adus în numele tuturor celor prezenți un cald omagiu președintelui George Pop de Băsești. „Adunarea — menționează în amintirile sale Laurențiu Oanea — a făcut o entuziastă manifestație pentru octogenarul care a condus și îndrumat cu demnitate, fără clintire, destinele neamului românesc din Transilvania pînă în momentul proclamării unirii". A răspuns bătrînul, după aceleași amintiri, „ca un patriarh din alte vremuri", îndemnînd pe toți cei prezenți să meargă acasă, să vestească poporului întreg hotărîrile aduse și împlinirea visului de veacuri al națiunii române, unirea tuturor românilor.

În aceeași zi, „patriarhul" părăsea Alba Iulia pentru ca, după un scurt popas la Deva, la fiica sa Elena, să se reîntoarcă, însoțit de Julian Domșa, comandantul gărzii de la Zalău și de locotenentul Alexandru Chiș, în Sălajul său natal, unde avea să se stingă la 23 februarie 1919.

Cu el dispărea cea mai venerabilă icoană a vechiului Ardeal [1].

În după-amiaza zilei de 2 decembrie s-a ținut prima ședință a Consiliului Dirigent, în care s-au fixat atribuțiile fiecăruia din membrii săi: Iuliu Maniu (președinte și afacerile interne), Al. Vaida-Voevod (afacerile externe și presa), Vasile Goldiș (instrucțiunea publică

---

[1] Laurențiu Oanea, *op. cit.*, p. 188. Vezi asupra lui George Pop de Băsești: Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești — 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935 (monografie); N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, 1935, p. 478—480; O. Goga, *Precursori*, București, 1930, p. 203—211.

și naționalitățile), Victor Bontescu (agricultură și comerț), Romulus Boilă (comunicațiile), Aurel Vlad (finanțele), Ștefan Ciceo Pop (armata și siguranța publică), Aurel Lazăr (justiția), Emil Hațieganu (codificarea justiției), Ioan Suciu (codificarea administrativă), Ioan Flueraș (ocrotirile sociale și sănătatea publică), Iosif Jumanca (industria).

Vasile Lucaciu, Octavian Goga și Valer Branisce urmau să primească la întoarcerea lor însărcinări speciale.

Alegerea și intrarea în funcțiune a Consiliului Dirigent, care avea să conducă administrația Transilvaniei pînă la 2 aprilie 1920 n-au fost însă singurele manifestații care s-au produs la Alba Iulia în ziua de 2 decembrie.

În aceeași zi, cu participarea unei imense mulțimi, s-a făcut și înmormîntarea stegarului Ioan Arion, căzut în împrejurările relatate în paginile anterioare, care în urma hotărîrii Marelui Sfat Național a fost declarat „mort al națiunii". La mormîntul eroului au rostit cuvîntări George Purdea, preotul din satul său natal, protopopul Rusan din Alba Iulia, Vasile Goldiș, în numele Consiliului Dirigent, și generalul Leonte din partea armatei române [1].

Pe lîngă panegiricile menționate, moartea lui Arion a fost evocată de tînărul poet Ovidiu Hulea într-o duioasă poezie publicată în ziarul „Unirea" pe care, pentru semnificația ei patriotică, o reproducem în nota de la subsol [2].

---

[1] Vezi detaliile înmormîntării în „Libertatea", 1918, 29 noiembrie/12 decembrie, nr. 5.

[2] Vezi „Unirea", 1918, 1 decembrie, nr. 23, *Nu mă plînge, în amintirea eroului martir Ioan Arion din Agriș, împușcat mișelește pe cînd mergea cu steagul la adunarea de la Alba Iulia.*

Nu mă plînge, mamă dragă,
Că mă plînge Țara-întreagă;
Numai eu zîmbesc acum
Cum tot merg pe albul drum,

După ceremonia funebră consacrată falnicului stegar au urmat două manifestații semnificative pentru elanul patriotic și constructiv, cu care intelectualitatea română din Transilvania își făcea intrarea în România Mare.

Prima aparținea profesorilor și învățătorilor care participaseră la adunarea națională, iar cea de-a doua medicilor.

Întruniți într-un congres ad-hoc, sub prezidența lui Ambroziu Chețan, directorul liceului din Blaj, profesorii și învățătorii au decis imediata introducere a limbii române — greu strîmtorată pînă atunci — în toate școlile primare românești din Transilvania, în toate preparandiile, gimnaziile și liceele, și totodată introducerea limbii franceze, considerată pînă în ajun indezirabilă, în școlile medii și superioare. Cu mare entuziasm s-a hotărît și introducerea neîntîrziată a istoriei, geografiei și constituției poporului român, interzise pînă în 1918, cei care îndrăzneau să se refere la ele fiind considerați ca trădători de patrie.

Medicii s-au adunat sub prezidența lui Iuliu Hațieganu și au hotărît înființarea unei *Camere medicale române*,

---

Că-am ajuns cu steagul meu
Pîn' la sfîntul Dumnezeu.
Iar în mîndrele palate,
Cu porți albe argintate,
Și-am văzut măicuța mea
Nu ce-a fost, ci ce va fi...
Plînsu-atunci mă podidi.

Că vedeam o Țară Mare
Parcă nici n-avea hotare,
Și-n ea numai frați români,
Dar nu robi ci toți stăpîni,
Nu erau case sărace
Iar în inimi numai pace...
Inima mi-au sărutat,
Mamă dragă, ne-ncetat,
Ea în steag înfășurată,
Nu se sfarmă niciodată,
Și de lacrimi îi udată
Și nu plînge niciodată...

Iară eu zîmbesc și-acum
Cum tot merg pe albul drum
Și-am ajuns cu steagul meu
Pîn' la sfîntul Dumnezeu.

menite să ia măsuri pentru asigurarea sănătății publice a poporului român și pentru ocrotirea corpului medical[1].

La 16 decembrie urma să se țină la Sibiu congresul inginerilor și tehnicienilor români, iar la 12 ianuarie 1919 cel al funcționarilor administrativi din toate județele intrate sub autoritatea Consiliului Dirigent.

În același timp se anunța transferarea „Adevărului" de la Budapesta la Sibiu (2/15 decembrie), apariția unui mare număr de noi publicații periodice în frunte cu „Gazeta oficială a Consiliului Dirigent (1/14 decembrie 1918), urmată de „Sfatul" de la Sighet (5/20 decembrie), „Glasul libertății" de la Cluj (14/27 decembrie), „Tribuna Bihorului", Oradea (7/20 ianuarie 1919), „Unirea poporului", Blaj (30 ianuarie), „Cuvîntul poporului", Sălișteetc., precum și reapariția „Gazetei Transilvaniei" la Brașov. O dată cu acestea s-au înființat și două noi cotidiene, „Renașterea română" și „Patria", la Sibiu, aceasta din urmă avînd să se transfere apoi la Cluj.

Începea astfel marea muncă de afirmare națională, împiedicată pînă atunci prin toate mijloacele de către statul opresor.

La 12/25 decembrie — într-o zi de joi — urma să plece spre București delegația încredințată cu prezentarea actului unirii.

Calitatea de președinte al delegației a fost atribuită lui Vasile Goldiș.

În prealabil, la cererea bănățenilor, ea a fost completată și cu Caius Brediceanu de la Lugoj, care a fost numit secretar al delegației. Pentru a înlesni lucrările și contactele ce urmau să se producă la București între delegația transilvăneană și forurile politice din capitala țării, a fost atașat delegației și Mihai Popovici de la

---

[1] „Libertatea", 1918, 29 nov./12 dec., nr. 5.

Braşov, care făcuse războiul în rîndurile armatei române şi avea vechi şi trainice legături cu societatea bucureşteană şi cu conducătorii politici ai României. Atît Caius Brediceaniu cît şi Mihai Popovici erau secretari ai Marelui Sfat Naţional. Lor li s-a dat misiunea de a lua primul contact oficial cu capitala României şi de a organiza primirea delegaţiei.

Cei doi emisari au plecat din Sibiu la 3 decembrie pe linia Turnu Roşu cu un tren format ad-hoc dintr-o locomotivă şi două vagoane. „*Acesta* — notează Brediceanu în aminitirile sale — *a fost primul tren care, după prăbuşirea monarhiei, a trecut Carpaţii fără să mai găsească « vamă » între vechiul regat şi Ardeal*"[1]. Călătoria a durat 48 de ore, verificîndu-se, rînd pe rînd, cu infinite precauţiuni, tunelele şi podurile, linia fiind întrebuinţată cu cîteva zile mai înainte de armatele lui Mackensen, care se retrăgea spre Germania. La 6 decembrie, emisarii Transilvaniei au fost primiţi în audienţă de generalul Coandă, preşedintele Consiliului de Miniştri, şi apoi de Ion I.C. Brătianu, care la 10 decembrie urma să constituie noul guvern, pe care i-au informat de scopul misiunii lor. După stabilirea ceremonialului cu care avea să fie primită delegaţia unirii, emisarii s-au reîntors în Transilvania, spre a aştepta la Braşov pe delegaţi. Ca loc de întîlnire a delegaţilor — episcopul Hosu şi Vaida urmînd a veni de la Gherla-Dej, iar episcopul Cristea şi Goldiş de la Caransebeş-Arad — a fost aleasă gara Teiuş. „*Ieri dimineaţă, la orele 8* — anunţa cu satisfacţie „Unirea" de la Blaj — *a plecat la Bucureşti trenul care duce delegaţia Marelui Sfat Naţional Român . . . În numele delegaţiei va vorbi d. Goldiş*" [2].

---

[1] Caius Brediceanu, *Amintiri din viaţa mea*, Lugoj, 1936, p. 16.
[2] „Unirea", 1918, 14 dec., nr. 26.

La Copşa Mică delegaţii au fost întîmpinaţi de Laurenţiu Oanea, pentru a le înmîna, din partea lui Ciceo Pop, actul unirii, care între timp fusese scris la Sibiu de către un teolog-caligraf pe un frumos pergament de piele. Actul purta semnăturile lui Ştefan Ciceo Pop în calitate de vicepreşedinte al adunării de la Alba Iulia, preşedintele ei, George Pop de Băseşti, fiind plecat, în momentul semnării, la Băseşti — şi a lui Laurenţiu Oanea, ca secretar.

În gara Braşov, unde aşteptau Caius Brediceanu şi Mihai Popovici, delegaţia a fost primită cu drapele şi îndelungate ovaţii. Locuitorii bătrînului oraş, descendenţii martorilor ostenelilor şi suferinţelor lui Coresi, ale lui George Barițiu, ale Mureşenilor, care simţiseră timp de secole silnicia despărţirii de fraţii lor transcarpatini, veniseră la gară într-un număr impresionant, pentru a saluta pe cei ce duceau actul ce înmormînta o frontieră şi făcea din Braşovul care pînă în ajun fusese un oraş de la periferia Austro-Ungariei, unul din principalele oraşe din centrul României Mari. Ovaţiile aveau să se repete şi la Ploieşti — oraşul care la 1867 întîmpinase cu acelaşi elan pe transilvănenii — George Barițiu, Timotei Cipariu, Iosif Hodoş, Alexandru Roman — care, aleşi membri al Academiei Române, mergeau spre Bucureşti, pentru a face „unirea limbii române". În 1867, prin aleşii Academiei, se proclamase unirea limbii; acum, prin aleşii adunării de la Alba Iulia, se proclama însăşi unirea politică a neamului, se desăvîrşea începutul de atunci.

În Gara de Nord, unde a ajuns vineri la ora 5 p.m., delegaţia transilvăneană, după relatările ziarelor, avu parte de o „primire împărătească". Atît peronul Gării de Nord, cît şi strada Griviţei păreau o mare de oameni. Erau de faţă membrii guvernului şi ai Marelui Stat Major, în frunte cu Ion I. C. Brătianu şi generalul C.

Prezan, reprezentanții Academiei Române, fruntașii Ligii Culturale și ai altor societăți patriotice, delegații regimentului transilvănean „Avram Iancu", precum și reprezentanții colonici săsești din București.

Cuvîntul de salut al cetățenilor Capitalei a fost rostit de primarul Hălceanu, căruia i-a răspuns, în numele delegației, episcopul Miron Cristea. După un scurt discurs al primului ministru, delegația a fost condusă apoi, în uralele mulțimii, la palatul unde i se destinase găzduirea.

„*Cu dragoste și pompă* — anunța « Foaia poporului» pe transilvăneni — *au fost primiți bărbații care s-au dus la București*" să prezinte hotărîrile de la Alba Iulia [1].

În ziua de 14 decembrie a avut loc marea recepție din sala tronului, unde actul unirii, după o înflăcărată cuvîntare a lui Vasile Goldiș, a fost predat regelui Ferdinand. „*Românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească* — a declarat V. Goldiș cu această ocazie — *adunați prin reprezentanții lor legali la Alba Iulia, în ziua de de 18 noiembrie /1 decembrie 1918, au decretat unirea lor și a acestor teritorii cu regatul român. Prin această unire s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc: unirea într-un singur stat a tuturor românilor. Această unire* — a accentuat în continuare președintele delegației transilvănene — *este o cerință a istoriei, fiindcă neamul românesc de la zămislirea sa și pînă astăzi a rămas unul și etnicește nedespărțit, posedînd în aceleași margini geografice pămîntul Daciei lui Traian. Deci îmbucătățirea lui sub diferite dominațiuni străine a fost o nedreptate istorică. Această nedreptate se înlătură astăzi*". La banchetul ce a urmat în seara aceleiași zile, a luat cuvîntul primul ministru Ion I. C. Brătianu, care a salutat delegația pintr-un toast, din care desprindem fragmentul următor: „*Vă așteptăm de o mie de ani*

[1] „Foaia poporului", 1918, 16/29 decembrie, nr. 5.

narea de la București unirea devenea un act de stat cu deplină și intangibilă valabilitate politică și juridică, reprezentînd concluzia firească a unui îndelungat și concludent proces istoric [1].

La 9 ianuarie și 10 august 1919, prin adunările de la Mediaș și de la Timișoara, populația germană din Ardeal și Banat — sașii și șvabii — a aderat și ea la hotărîrile de la Alba Iulia. Justificarea adeziunii sașilor s-a făcut printr-o moțiune redactată de principalii lor exponenți — R. Schuller, R. Brandsch, A. Schullerus, A. Polonyi, H. O. Roth — recunoscîndu-se că „*Unirea Transilvaniei cu România este motivată de condițiile etnice. Considerînd că prin aceasta* — se declara în moțiune — *se îndeplinește un act de istorie mondială, poporul săsesc din Transilvania proclamă unirea sa la statul României și trimite poporului român salutul său frățesc și felicitările cordiale pentru înfăptuirea idealului său național. Poporul săsesc din Transilvania* — se afirma în continuarea moțiunii — *ține prin aceasta seamă nu numai de dezvoltarea istorică mondială, ci și de dreptul legitim al poporului român de a se uni și a forma un stat, exprimîndu-și speranța că poporul român și statul român, căruia îi pune la dispoziție hărnicia sa moștenită de la strămoși, va fi condus de el totdeauna de sentimente echitabile*".

Aceleași constatări și argumente se aflau și în moțiunea votată de șvabi la Timișoara [2].

---

[1] Vezi asupra festivităților de la București, „Românul", 1918, 14/27, 15/28 decembrie; „Libertatea", 1918, 13/26 decembrie, „Unirea", 1918, 15/6 decembrie; „Foaia popoului", 1918, 16/29 decembrie; 25 decembrie/7 ianuarie; Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 127—133; Vasile Goldiș, *Discursuri*, p. 26—30.

[2] Vezi pentru detalii A. Armbruster și H. Jager, *Über die Einstellung der deutschen Bevölkerung Siebenbürgens und des Banats zur Vereinigung von* 1918, publicat în „Revue Roumaine d'Histoire", 1968, nr. 6.

VII

STEAGURILE LIBERTĂȚII

Îndată după adunarea de la Alba Iulia, armata română, care în urma denunțării păcii de la București trecuse din nou Carpații la 24 noiembrie 1918, oprindu-se însă la izvoarele Mureșului, pentru a lăsa adunării întreaga libertate de manifestare, și-a început înaintarea spre noile hotare vestice ale poporului român. „*Păşind cu dragoste frățească pe pămîntul Transilvaniei* — anunța prin ordinul de zi generalul Prezan, șeful Marelui Stat Major Român — *oștirea română vine, în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești, pentru a garanta libertatea deplină a tuturora. Însuflețiți de aceste gînduri, asigurăm pe toți locuitorii pămîntului românesc . . . fără deosebire de neam și lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturora. Îndemnăm deci* — se afirma în încheiere — *întreaga populație, ca, sub pavăza oastei române să-și continue ocupațiile obișnuite, astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nici o tulburare*" [1]

Entuziasmul primirii și înaintării armatei României a fost de nedescris. În toate localitățile — sate și orașe — s-au organizat în onoarea ei manifestații ample și însuflețite, la care au participat, cu aceeași bucurie, atît intelectualii cît și țăranii și muncitorii. În lungul tuturor șoselelor fîlfîiau victorioase drapelele patriei, iar inscripțiile de

[1] „Libertatea", 1918, 22 noiembrie/5 dec., nr. 4.

„bine ați venit", scrise unele în trei culori, străluceau la marginea fiecărei comune.

Culegem din ziarele timpului cîteva din ecourile acestui eveniment epocal.

Sub titlul *Bine ați venit* „Foaia poporului" de la Sibiu publică poezia debutantului Iustin Ilieșiu, în vîrstă de numai 18 ani, care exclama:

Cu brațe-ntinse vă primim și plîngem bucuria
Ce-a semănat în pieptul nostru credința și tăria,
Cununi de lauri vă-mpărțim cu lacrimi de iubire,
Prinosul sfintei libertăți, prinos de dezrobire . . . [1]

Urmărind înaintarea trupelor pornite de la Ghimeș-Palanca, „Libertatea" înregistra la 29 noiembrie/ 12 decembrie entuziasmul cu care a fost primită armata noastră de populația din comunele de pe Valea Mureșului — Toplița, Meșterhaze (astăzi Stînceni), Deda, Reghin. „La Deda, notează cronicarul, armata a fost întîmpinată de tot poporul avînd în frunte un banderiu de călăreți". „Unirea" se făcea ecoul manifestațiilor de la Tîrgu-Mureș și Bistrița. „*Din 2 decembrie* — scria ziarul de la Blaj — *armata română, așteptată cu atîta dor, e în Tîrgul Mureșului . . . Entuziasmul cu care brigada română a fost primită de Consiliul Național Român și de numeroasa ceată a sătenilor din jur a putut convinge stăpînirea din trecut cît de zadarnică a fost nădejdea de a putea deznaționaliza ținutul acesta*". În același număr aflăm și o telegramă din Bistrița. „*De ieri* — telegrafia corespondentul ziarului — *sîntem sub stăpînire românească. Armatei românești i s-a făcut o primire măreață cum n-au mai văzut plaiurile acestea. . . Entuziasm și bucurie de nedescris*" [2].

---

[1] „Foaia poporului", 1918, 16/29 decembrie, nr. 5.
[2] „Unirea", 1918, 11 dec., nr. 23.

Cu aceeași însuflețire relatau și ziarele „Glasul Ardealului" de la Brașov, „Telegraful român" și „Foaia poporului" de la Sibiu, înaintarea trupelor sosite din direcția Predeal și Turnu Roșu. „*S-a împlinit și acest vis al românilor sibieni și din Măriginime* — scria „Foaia poporului" — *să putem primi și un general român* — generalul era Traian Moșoiu, el însuși fiu al Transilvaniei, originar de la Bran — *iar nu tot numai străini și venetici aruncați de vînturi prin părțile noastre . . . Dar în ce să muiem peana?* — se întreba cronicarul ziarului. *Cu ce litere să descriem bucuria noastră față de cele ce vedem că să întîmplă în jurul nostru? E asta oare vis sau realitate? Unde sînteți înțelepților luptători naționali de pe vremuri, să vedeți întruparea gîndurilor voastre?*" În continuare, cronicarul relatează mărea afluență a satelor mărginene — Rășinari, Orlat, Săiște, Gura Rîului, Sad, Veștem, Sibiel — care, „ca la un semn magic", au alergat spre Sibiu, ca și particiaarea „impunătoare" a meseriașilor și muncitorilor din localitate și Cisnădie. Serbarea, după discursurile de r goare rostite de Ștefan Ciceo Pop și de generalul Mioșoiu, care luptase în regiunea Sibiului și în 1916, s-a încheiat cu o mare horă jucată în Piața Mare de țărani și ostași [1].

Începînd de la această dată se instaurează la Sibiu și comandamentul trupelor române din Transilvania, condus la început de generalul Traian Moșoiu și apoi de generalul Gheorghe Mărdărescu, Moșoiu urmînd să ia comanda grupului de nord.

În zilele următoare se anunța intrarea armatei române în Mediaș, Blaj, Teiuș, Aiud, Petroșani, Hațeg, Orăștie, Deva. „*Înălțătoare* — scria « Libertatea- — *a fost intrarea dorobanților în cetatea de veșnică lumină a lui Mihai Viteazul, în Alba-Iulia*" [2]. Regimentul intrat în Alba Iulia —

---

[1] „Foaia poporului", 1918, 16/29 decembrie, nr. 5.
[2] „Libertatea", 1918, 13/26 decembrie, nr. 7.

Regimentul 5 vînători, format din olteni — purta însuşi numele lui Mihai Viteazul, fapt ce a determinat pe locuitorii oraşului să vadă în el o adevărată solie postumă a voievodului stăpînitor de la 1599 şi să-l primeară cu o însufleţire vrednică de amintirea marelui străbun [1]. Pentru a uni şi mai mult firele prezentului cu trecutul, ziarul local „Alba-Iulia" a avut fericita idee de a reproduce din monografia lui Nicolae Bălcescu capitolul referitor la *Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba-Iulia*. În momentul strălucitei sărbători naţionale, numele marelui vizionar al unităţii politice era readus astfel în actualitate pe aripile legendare ale învingătorului de la Şelimber.

Sub titlul *Mihai Viteazul răzbunat*, „Foaia poporului" relata la 25 decembrie (7 ianuarie) intrarea trupelor române în oraşul Turda, săvîrşită la 12/25 decembrie. „*Amar de vreme s-a scurs* — evocă ziarul — *de cînd marele voievod Mihai a fost ucis mişeleşte de oamenii lui Basta pe Cîmpia Turzii. De atunci încoace suferinţele s-au ţinut lanţ de capul nostru şi grozavele dureri prin care a trecut sufletul românesc ne-au stins şi lacrimile din ochi ... Azi umbra marelui Mihai e răzbunată, căci nepoţii arcaşilor lui au pus stăpînire pe Turda*". La serbările de la Turda, precizează publicaţia, au participat şi 600 de moţi de pe valea Arieşului, veniţi pentru a se înfrăţi cu armata eliberatoare. În ziua următoare s-a oficiat un parastas la mormîntul lui Mihai de pe Cîmpia Turzii la care au asistat peste 10 000 de oameni.

„*Trupele româneşti* — anunţa la 13/26 decembrie „Libertatea" — *înaintează fără întrerupere pe valea Someşului, pe valea Mureşului şi prin mijlocul Ardealului*".

În sfîrşit, la 11/24 decembrie a venit rîndul Clujului, oraş în care la 1600 a fost ars de viu Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul, şi în care, la 1848, se votase de către dieta feudală — fără consultarea poporului român —

[1] Vezi „Alba-Iulia", 1918, nr. 3.

alipirea Transilvaniei la Ungaria, iar la 1894 fuseseră condamnați luptătorii memorandiști.

În aceeași zi apărea și un număr ad-hoc din ziarul „Clujul" — redactat de Nicodim Cristea — organ al Consiliului Național Român din orașul Cluj și comitatul Cojocnei, urmat apoi de foaia de o mai îndelungată existență, intitulată „Glasul libertății". „*Aici* — se arăta în primul articol al „Clujului", evocîndu-se pătimirile trecutului — *s-a urît mai mult ca oriunde domnia lui Mihai, aici s-a blăstămat mai cu îndîrjire visul unirii tuturor românilor, aici s-a iscălit moartea Ardealului nostru prin contopirea lui cu Țara Ungurească . . . Avem deplină convingere* — se arăta în încheierea articolului — *că intrarea triumfală a armatei române în capitala Ardealului va însemna sfîrșitul brutalităților, întronarea civilizației, dreptății și libertății tuturor popoarelor pe aceste meleaguri și ce e mai mult: învierea noastră*".

Alături de articolul menționat, ziarul publică și un emoționant poem al lui Emil Isac, din care citățm următoarele:

— *Să știți că orașul acesta bătrîn și frumos a fost pușcăria noastră.*
— *Aici am fost streini, rîdeau de noi și grea povară ne purta umărul.*
— *Nu ne-a fost iertat să cîntăm, să vorbim în graiul strămoșesc . . .*
— *Orfanii unui neam orfan, o cît de părăsiți am fost!*
— *Ne duceau copiii frumoși să-i apărăm și ne-au rămas ologii și moșnegii acasă.*
— *Ne culegeau fructele de pe pomul bucuriei și leagănul ne-a fost sicriu.*
— *N-aveam văzduh și soare, nici floare și jandarmul ne-a fost umbra.*
— *Cu sîngele nostru sînt vopsiți pereții castelelor și Someșul este durerea noastră . . .*

— Fraților, veniți căci v-am chemat și veniți acasă.
— Doar este al nostru, căci a fost al nostru și va fi al nostru Clujul.
— Glasul nostru trezește sufletul lui Iancu și se cutremură pădurile din munții lui Gelu,
— Și mare și curat și bogat va fi cuibul privighetorilor.
— Și fericit va muri moșneagul, căci fericire va naște mama.
— Binecuvîntat va fi aci pruncul și durerea nu va avea locaș.
— A fost un blestem pentru noi și este întruchiparea unui vis.

În ajunul intrării armatei române în Cluj, Consiliul a lansat și un manifest adresat țăranilor din apropiere pentru a-i invita la marea serbare. „*Voi, români din preajma Clujului* — se scria în manifest — *din munții Gilăului și Ierii, voinicii lui Buteanu, urmașii lui Micheș, vitejii lui Iancu, odraslele eroilor de la Mărișel și Fîntînele, porniți fără întîrziere spre Cluj*". La chemarea Consiliului au răspuns satele Mănăștur, Feneșul Săsesc, Lona, Someșul Rece, Someșul Cald, Gilău, Mărișel, Feleac, Selicea, Filea de Jos, Pata, Someșfalău, Apahida, Feneșel, Ciurila, Tăuți și altele.

La Cluj trupele eliberatoare au fost întîmpinate cu discursuri rostite de pe soclul statuii lui Matei Corvinul de către Amos Frîncu, Iulian Pop, de studentul Emil A. Dandea și de alți oratori. Reproducem ultimele cuvinte din pateticul discurs al delegatului studențimii: „*În numele universitarilor vă binecuvîntez din inimă, cu entuziasmul dragostei frățești pe voi, îndeplinătorii visului nostru, aici, între zidurile acestui oraș, care a fost martorul suferințelor noastre, zbuciumărilor cumplite și care azi, prin voi, eroilor, a devenit martorul înălțării neamului românesc*" [1].

---

[1] Vezi *Almanahul Societății academice „Petru Maior"*, Cluj, 1929 p. 95—96.

În zilele următoare se anunță intrarea trupelor române în Beclean, Reteag, Gherla, Dej, Zalău, Jibou, Baia Mare, Sighet, Brad, Baia de Criș, Abrud. Înregistrînd entuziasmul cu care moții au primit pe dorobanții români, „Foaia poporului" anunța laconic și solemn: „Întreg Zarandul — vechiul Zarand al luptelor de la 1784 și 1848, adăugăm noi — a îmbrăcat haină de sărbătoare".

Pînă la 10/23 ianuarie 1919 trupele române au pus stăpînire pe toate localitățile aflate la est de linia demarcațională Zam-Ciucea-Sighet, stabilită prin armistițiul încheiat la Belgrad în 13 noiembrie (stil nou) de guvernul maghiar cu generalul Franchet d'Esperay. Stabilirea acestei linii, care menținea autoritatea guvernului de la Budapesta asupra versantului vestic al Munților Apuseni și a orașelor Satu Mare, Oradea, Salonta, Beiuș, Arad, ca și misiunea atribuită trupelor sîrbești, alături de unitățile franceze, de a ocupa Banatul pînă la Mureș, au creat o adîncă mîhnire în sufletele românești și totodată o serioasă îngrijorare. Aceasta avea să se accentueze cu atît mai mult cu cît la 9 decembrie contele Karoly a comunicat Consiliului Dirigent refuzul guvernului maghiar de a recunoaște hotărîrile de la Alba Iulia, fapt ce a determinat din partea autorităților noi acte de represiune împotriva populației românești și îndeosebi împotriva intelectualilor și țăranilor care au participat la adunarea de la Alba Iulia [1].

Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri, guvernul român a intervenit pe lîngă comisia de armistițiu, cerîndu-i să extindă linia demarcațională româno-maghiară pînă la limita revendicărilor teritoriale românești, cerere

---

[1] Vezi pentru amănunte Ion Clopoțel, *op. cit.*, 142—153; R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 206—208; Tiron Albani, *op. cit.*, p. 203—204.

pe care comisia a admis-o la 20 martie 1919. În urma acestei hotărîri trupele române s-au pus din nou în mişcare, făcîndu-şi intrarea la 18 aprilie/1 mai în Beiuş, la 19 aprilie/2 mai în Satu Mare şi în Careii Mari, iar la 20 aprilie/3 mai în Oradea. Pentru a le grăbi şi uşura înaintarea, populaţia românească din Oradea a trimis înaintea ostaşilor români care se aflau la Tileagd (140 km de Oradea) toate vehiculele de care dipunea.

Şi la Oradea primirea făcută armatelor eliberatoare a fost impunătoare, ea avînd loc chiar în ziua de Paşti. Entuziasmul provocat de apariţia ostaşilor români a fost atît de puternic, încît alături de strigătele „trăiască armata română", se auzeau şi aclamaţiile făcute de populaţia maghiară în limba ei „*Elyen a roman hadsereg*".

Declaraţia generalului Moşoiu — „de azi încolo d-voastră sînteţi cetăţeni ai României — a fost întîmpinată cu o adevărată explozie de urale şi cu intonarea imnurilor naţionale „Deşteaptă-te, române", „Pe-al nostru steag". „Cuvîntarea şefului oastei eliberatoare — relatează ziarul local „Tribuna Bihorului" — ne-a deşteptat fiorii celor mai adînci simţăminte. Nervii noştri, măcinaţi de suferinţele şi groaza zilelor trecute, părea că nu puteau să suporte marile emoţii. I-au podidit lacrimile pe mulţi din cari erau de faţă la acest act epocal" [1].

În zilele următoare, înaintarea s-a continuat din considerente de ordin militar, pînă la ţărmul Tisei, care a fost atins la 1/13 mai.

La 18 iulie 1919 a început retragerea trupelor sîrbe şi franceze din Banat, pe linia stabilită ca frontieră, autorităţile şi armata română întinzîndu-şi astfel autoritatea asupra întregului teritoriu naţional.

---

[1] „Tribuna Bihorului", 1918, 11 mai.

Operațiile militare ulterioare, ca și consecințele lor politice, nu intră în cadrul acestei expuneri [1].

Nu vom urmări, de asemenea, nici marea acțiune diplomatică desfășurată de guvernul român în cadrul conferinței de pace de la Paris [2], mărginindu-ne să arătăm că hotărîrile adunării de la Alba Iulia au fost recunoscute — cu unele modificări în ceea ce privește frontiera cu Iugoslavia — de către marile puteri aliate și consacrate prin tratatul de pace de la Trianon (4 iunie 1920), care a fost acceptat și de Ungaria.

Din partea României tratatul de la Trianon a fost semnat de Nicolae Titulescu și dr. Ioan Cantacuzino, în calitatea de miniștri de stat, din partea Ungariei de către Gaston de Bernard și A. Drasche Lazăr de Thorda, trimis extraordinar, din partea Iugoslaviei de Nicolae Pasici, primul ministru, și de Ante Trumbici, ministrul de externe, iar din partea marilor puteri de către șefii delegațiilor acestora împreună cu plenipotențiarii respectivi Hugh Campbell Wallace (Statele Unite), Edoard George Villiers (Anglia), Alexandre Millerand (Franța), Lelio Bonin Longare (Italia) și K. Matsui (Japonia). Pe lîngă cei de mai sus, tratatul a mai fost semnat și de reprezentanții Canadei, Australiei, Noii Zeelande, Uniunii Sud-Africane, Indiei, Belgiei, Chinei, Greciei, Nicaraguei,

---

[1] Vezi pentru acestea general G. D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1921; C.Kirițescu, *op. cit.*, vol. III; Dr. V. Bianu, *Însemnări din războiul României Mari*, vol. II, Cluj, 1926. T.V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, aduse în războiul mondial din anii* 1914—1918, Sibiu, 1923.

[2] G. G. Mironescu, *Aperçus sur la question roumaine*, Paris, 1919; Mircea Djuvara, *La guerre roumaine*, 1916—1918, Paris, 1919; V. V. Tillea, *Acțiunea diplomatică a României, nov.* 1919 — *mar.* 1920, Sibiu, 1927; G. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în* 1919, București, 1939.

Panamei, Portugaliei, Poloniei, Siamului și Cehoslovaciei, în calitate de aliați ai Puterilor Antantei [1].

Determinată de dezvoltarea condițiilor istorice obiective și realizată de forțele sale interne, unitatea politică a poporului român a sfîrșit astfel prin a fi recunoscută și pe plan internațional, România ocupîndu-și pe harta Europei locul impus de limba, civilizația, patriotismul și geniul politic al fiilor ei.

Ca și în legătură cu Unirea Principatelor, unii istorici și publiciști, mai ales de peste hotare, au exagerat rolul jucat de marile puteri la desăvîrșirea unității naționale a poporului român. Ca răspuns la aceste afirmații tendențioase, unul din cei mai remarcabili istorici transilvăneni, defunctul Ioan Lupaș, arăta într-o monografie consacrată *Istoriei unirii românilor*, că aceasta „*nu se cuvine să fie înfățișată nici măcar în parte ca un dar coborît asupra neamului românesc din încrederea și simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întîmplătoare răsărită din greșelile dușmanilor de veacuri. Chiar dacă asemenea greșeli* — accentua cu îndreptățire I. Lupaș — *nu s-ar fi săvîrșit niciodată împotriva românilor subjugați . . . stăpînirile silnice ar fi trebuit să se dezumfle și micșoreze îndată ce dreptul tuturor popoarelor de a-și croi soarta după buna lor pricepere, a izbutit a se înălța la treapta de putere hotărîtoare în noua întocmire a așezămîntului de pace europeană*" [2] „*Actul de la* 1 *decembrie* 1918, arăta N. Iorga la sărbătorirea primului deceniu de la Unire, *n-a fost un act politic ieșit dintr-o chibzuire rece, cum nici războiul nostru, al celor de aici, n-a fost rezultatul unui calcul îngust. A vorbit atunci* — releva marele istoric — *voia elementară a veacurilor de avînt zdrobit și de*

---

[1] Vezi *Traité de Paix entre Puissances alliées et associées et la Hongrie, Protocole et déclaration du 4 juin 1920* (Trianion), Bucarest, 1920.

[2] Ioan Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 8.

speranțe împiedicate. Fără a uita pe nimeni din cei care au colaborat la această faptă a minunii, de la general și de la fruntaș ardelean pînă la ultimul ostaș și țăran, omagiul recunoștinței noastre să se îndrepte astăzi către poporul acesta viteaz, de oriunde și din toate vremurile, martir și eroic [1].

O dată cu alipirea sa la patria mamă, scăpată de jugul servituții străine, Transilvania a intrat într-o perioadă de mare avînt creator în toate domeniile, energiile poporului român, încătușate timp de secole, izbutind să se concretizeze într-o vastă operă social-culturală [2].

București, 15 decembrie, 1968.

[1] „Neamul românesc", 1928, 2 decembrie.

[1] Vezi *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul* 1918—1928 (scriere comemorativă, trei volume, București, 1929); I. Crăciun, *Activitatea științifică la Universitatea din Cluj în primul deceniu* 1920—1930, Cluj, 1936; I. Chinezu, *Douăzeci de ani de viață literară românească în Ardeal*, în revista *„Gînd românesc"*, Cluj, 1939, nr.7—9; Emil Giurgiucă, *Poeții tineri ardeleni*, București, 1940; V. Beneș, *Două decenii de artă plastică ardeleană* „Gînd românesc", 1939, nr. 7—9; I. Breazu, *Două decenii din viața „Astrei"* „Gînd românesc", 1939, nr. 7—9; Olimpiu Boitoș, *Progresul cultural al Transilvaniei după unire*, Sibiu, 1942; Const. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967; V. Netea, *La reunion de Transylvanie*, Ed. Meridiane, 1968.

CĂRTURARUL DIN DEDA MUREȘULUI

Cu Vasile Netea am ținut, ani de zile, relații strînse. Stima și prețuirea ce i le purtam mă îndemnau să-l vizitez cît mai des în apartamentul său dintr-un bloc din Drumul Taberei, unde doamna Lucreția, soția lui, mă aștepta întotdeauna cu ușa neîncuiată. Cînd prindea de veste că am sosit, cărturarul își părăsea masa de lucru și venea în sufrageria burdușită de cărți și împodobită cu picturi și gravuri. De fiecare dată, mă întreba: „Ce mai e prin oraș?" „Pe la editură?" „Dar pe la noi, pe Murăș?" Era precipitat în întrebări. Apoi, nu se sătura să asculte. Mai cu seamă în vremea din urmă, cînd domnia sa nu mai era la curent chiar cu tot ce se întîmpla în lume, cînd îl țintuise la pat o boală rea. Mintea îi răscolea însă neadormită, și atunci, întîmplări din trecut și se frămînta de soarta ultimului manuscris, *Mureșul de sus, vatră de cultură românească*, pe care nu voia nimeni să i-l publice pentru că avea pagini multe despre biserici, despre preoții români din regiune.

Mă număr printre puținii cititori ai acelui manuscris. Sufeream că nu-l puteam sprijini pe autor. Nu l-au sprijinit, din cîte știu, nici Mitropolia din Sibiu, nici Episcopia din Alba Iulia, deși înalții prelați de acolo îi erau prieteni. Probabil, ca și mine, n-au avut cum, pur și simplu! *Momentul* editorial nu era favorabil unor astfel de cărți. Așa că lucrarea manuscrisă așteaptă, încă, alături de altele, aflate în custodia lui Dumitru Poptămaș, la Tîrgu-Mureș....

Ca să-l înțeleg bine pe Vasile Netea (1 februarie 1912—6 martie 1989), ca să-mi explic structura lui temperamentală și faptele sale, a trebuit să-i revăd Deda, comuna natală. Abia după aceea mi-am formulat definitiv convingerile: era dîrz și perseverent, cum e Mureșul în defileul săpat în stîncă; era și blînd ca apele rîului după ce scapă din strînsoarea munților; a purtat în trup semeția culmilor Scaunu, Bistricioru, Pietrosu cînd stau bîntuite de vremuieli; avea în sînge lirismul bătrînilor din sat, care ar vrea să mai fie flăcăi, să joace — *Nvîrtita* și să chiuie înalt; a fost ca un cerb hăituit de neliniști ancestrale; s-a dăruit luptei cu fervoarea lui Iancu cel Mare; munca i-a fost sărbătoare trăită febril, pe care încă o visa și cînd era obligat să stea în pat, în totală nemișcare.

Dacă n-ar fi fost și dacă n-ar fi astfel, Vasile Netea — un nume comun! — s-ar fi risipit în neant.

Ce moștenire a lăsat culturii noastre?

În primul rînd, o experiență de gazetar derulată pe parcursul a șaizeci de ani, socotind-o de la debutul din „Patria" (Cluj, 1928), pînă în ultimele luni de viață, cînd semnătura îi apărea încă în „Luceafărul", în „Vatra", în „Transilvania" sau în „Revista de istorie". Aceasta înseamnă mii și mii de articole de ziar și de gazetă, studii și eseuri în care istoria, ca document, se sprijină pe comentariul literar, în timp ce motivul, faptul literar este integrat în istorie, este explicat cu erudiția istoricului. Și mai înseamnă întemeietor și conducător de publicații, chiar dacă ființa unora a fost efemeră, precum „Glasul șomerilor" (Reghin, 1933), „Jar și slovă" (Tîrgu-Mureș, 1937).

Vasile Netea investigheauă prioritar problematica istoriei Transilvaniei, mergînd, o vreme, pe calea deschisă de contemporanul său mai vîrstnic, Ioan Lupaș. E absorbit de perioada modernă, în exclusivitate, iar,

în acest cadru, e un monografist, utilizînd detaliul pentru a-și construi întregul, nu pentru pitorescul și deliciul lui; un analist matur, cu viziunea de ansamblu asupra evenimentelor. Toate scrierile lui Vasile Netea, mari sau mici, confirmă concepția între coordonatele căreia se mișcă istoricul: *Constantin Romanu Vivu*, 1937; *De la Petru Maior la Octavian Goga*, 1944; *Istoria Memorandumului din Transilvania și Banat*, 1947; *Simion Bărnuțiu, combattant pour les droits du peuple roumain*, 1964; *George Barițiu, viața și activitatea*, 1966; *O zi din istoria Transilvaniei*, 1970; *August Treboniu Laurean*, 1970; *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională*, 1974; *Pe drumul unității naționale*, 1975. Acestora li se alătură cele consacrate personalităților avînd cîmp de activitate dincoace de Munții Carpați: *N. Iorga, istoric al unității naționale*, 1965; *C. A. Rosetti*, 1970. Aceeași viziune a abordării și interpretării se remarcă și în studiile ce supun atenției o problematică mai largă: *Liga culturală și unirea Transilvaniei cu România*, 1978; *Spre unitatea statală a poporului român*, 1979; *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român*, 1980.

Scrierile de istorie literară ale lui Vasile Netea propun tot conturul monografic al personalității, al problematicii cercetate. Așa se prezintă, de exemplu, titlurile: *La moartea lui Octavian Goga*, 1938; *Gh. Bogdan Duică*, 1940; *St. O. Iosif — viața și opera lui*, 1941; *Pe urmele lui Iosif Vulcan*, 1947; *Din legăturile lui M. Eminescu cu Transilvania*, 1965; *Un scriitor transilvănean premodern*, 1966. Altfel se înfățișează desigur, cele două cărți de interviuri: *Interviuri literare*, 1972, și *Interviuri din literatura română*, ca și broșura *Octavian Goga în corespondență*, cele dintîi aducînd în prim plan figuri notorii ale momentului literar investigat, cu aspecte plurivalente ale muncii

și vieții lor, ultima relevînd personalitatea „poetului pătimirii noastre" în relațiile cu prieteni și cunoscuți.

Vasile Netea nu-și abandonează metoda de cercetare nici în postură de prefațator și îngrijitor de ediție sau în cea de folclorist. Ediția Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, 1976, realizată împreună cu Gelu Voican, e precedată de *Postfața* concepută pe coordonate monografice, iar ediția I. Simionescu, *Pitorescul României*, 1975, precedată de un *Cuvînt înainte* semnat de Vintilă Mihăilescu, e o antologie sprijinită tot pe rigori cronologic-monografice. *Folclorul și folcloriștii mureșeni*, 1983, demonstrează, încă o dată, perseverența în cultivarea unei metode clasice, perene de cercetare și, în același timp, erudiția autorului ca folclorist, îndeletnicire practicată din adolescență și încununată cu publicarea unei substanțiale monografii: *Mureș, Mureș, apă lină* (Reghin, 1936), operă la definitivarea căreia s-a asociat și doctorul Eugen Nicoară, președintele Despărțămîntului „Astrei" din zonă.

Aș adăuga că Vasile Netea, folclorist, publicist tenace, istoric de renume național, istoric al fenomenului literar românesc, a fost și un strălucit orator. Arta elocinței, învățată în profesiunea inițială, aceea de învățător, și-a perfecționat-o ca personalitate marcantă a Partidului Național Liberal, la întrunirile politice ale acestui partid și la alte întîlniri cu adepții lui. Și-a perfecționat-o, de asemenea, pe baricadele de luptă ale refugiaților ardeleni din anii 1940—1944, după dictatul de la Viena, și a atins punctul de culme în procesul lui Iuliu Maniu (1947), cînd cărturarul și omul politic născut în Deda l-a apărat pe marele exponent al românilor din Transilvania, asumîndu-și toate riscurile. Riscuri ale căror consecințe, adăugate celor derivînd din protestul patriotic vehement pe marginea unei afirmații cretine a Anei Pauker, după care în Transilvania

anului 1944 trăiau trei milioane de cetățeni de naționalitate maghiară, n-au întîrziat prea mult să se arate; ele s-au concretizat în două severe detențiuni: iulie 1952 — septembrie 1955 și iunie 1959—1963.

După ieșirea din arest, cu sufletul traumatizat, Vasile Netea nu s-a lăsat, totuși, înfrînt. S-a dăruit muncii cu fervoarea tinereții, marcîndu-și prezența în paginile celor mai de seamă publicații din țară, scriind cărțile pe care considera că le datorează poporului. În 1968 a fost distins cu Premiul Academiei pentru lucrarea *George Barițiu — Viața și activitatea*. În 1977 tipărea o altă carte de referință: *Munții Apuseni — muzeu istoric și pantheon al poporului român*. O adevărată monografie a zonei, în care figura lui Iancu predomină ca un geniu al locurilor.

Cartea pe care o publicăm acum este tot o monografie. Nicidecum de mai mică importanță, ci o radiografiere exactă a celei mai mărețe zile din istoria Transilvaniei și a țării. Informația pe care o vehiculează este aproape copleșitoare. Scriitura inspirată, captivantă. Lectura ei este o desfătare, dar și o obligație morală a fiecărui român. Ea ne instruiește benefic despre 1 Decembrie 1918, dar face și o succintă retrospectivă a istoriei țării de pînă atunci. Pe scurt, este o operă viabilă, pasionantă, cu valoare documentară indiscutabilă. Republicarea ei, acum, la împlinirea a 72 de ani de la unirea politică a României, constituie un semn de gratitudine pentru autor, dar și un semn de o utilitate incomensurabilă, pînă la noi și noi scrieri de acest fel.

VALENTIN BORDA

București, noiembrie 1990

NOTA EDITORULUI

Lucrarea de față reproduce manuscrisul din 1968 al istoricului Vasile Netea (n. 1912 — m. 1989), manuscris tipărit în 1970 la Editura Albatros.

Am renunțat la cîteva scurte fragmente, cîteva cuvinte și propoziții ce cădeau sub incidența circumstanțelor politice ale anilor apariției ei.

Regretăm că timpul scurt în care ne-am propus să tipărim volumul, pentru a-l oferi cititorilor cu prilejul sărbătorii naționale de la 1 Decembrie 1990, ne-a obligat să renunțăm la ilustrația ce însoțea textul. Chiar cu asemenea lipsă, cartea își menține valoarea deosebită ca document și evocare caldă despre cea mai frumoasă zi din istoria poporului nostru: unirea politică a tuturor românilor prin desăvîrșirea unității statului național.

Aducem mulțumirile cuvenite doamnei Lucreția Netea și tuturor celor care s-au implicat, într-un fel sau altul, în sprijinul ce ne era atît de necesar pentru ca lucrarea să poată vedea lumina tiparului.

V. B.

CUPRINS

Prolog 5

I Conștiință și solidaritate românească 7

II. Lupta națională la începutul secolului al XX-lea 32

III În furtună — 1914—1918 49

IV Transilvania își hotărăște soarta 92

V Alba Iulia 114

VI Ziua cea mare 139

VII Steagurile libertății 173

Cărturarul din Deda Mureșului 184

Nota editorului 189

Redactor: ZÎNA MĂRGINEAN
Tehnoredactor: VALENTIN CARAGHEORGHIEV
Bun de tipar: 16 11 1990
Format: 32/70×100
Coli de tipar: 6
Tiparul executat la I. P. Arta Grafică
Calea Şerban Vodă 133—135
Bucureşti—România

Oradea
Iași
Cluj
Tîrgu Mureș
Alba Iulia
Timișoara
Brașov
BUCUREȘTI
Constanța

Lei 43